

СӘАДӘТ ГАРАБАҒЛЫ

**ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН
ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА
МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ**

СƏАДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

1997

445

Ш/31

Г/21

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН
ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА
МУСИГИ МƏСƏЛƏЛƏРИ

Азәрбајҗан «**БИЛИК**» Маарифчилик Чәмијјәтинин
«**БАЈАТЫ**» Сифариш-Әдәбијјаты Мәркәзи

М. С. Ахундов админ
Азәрбајҗан Республикасы
КИБРАТ НАСЫ

63926

64896

Аз 2
Г 21

*Мүәллиф китабын нәшр олунмасында
көстәрдикләри хејирхәһлыға,
гајгыја вә спонсорлуға көрә
Шәфигә Нә'мәт гызы,
Алај Исмајыл оғлу,
Бәһрам Алај оғлу
Јарадангулијевләр
аиләсинә өз дәрин
миннәтдарлығыны вә
тәшәккүрүнү билдирир.*

Редактору

ХАНЫМ ИСМАЈЫЛГЫЗЫ

Г 21 Сәәдәт Гарабағлы (Мирзәјева). «ҮЗЕЈИР
НАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА
МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ», Б., Азәрбајчан
«БИЛИК» Маарифчилик Чәмијјәтинин «БАЈАТЫ»
Сифариш Әдәбијјаты Мәркәзи, 1997. 80 сәһ.

Г 21 $\frac{4502010000}{039}$ 97

© Азәрбајчан
«БИЛИК»
Маарифчилик
Чәмијјәти,
1997.

ҮЗЕЈИР НАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА
МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

**ӨН СӨЗ
ТҮКӨНМӘЗ
БУЛАГ**

*Даһи Азәрбајчан бәстәкары Үзејир бәј
начыбәјовун һәјаты вә јарадычылығы даим
тәдгигатчыларын нәзәр-диггәтини чәлб
етмиш, өјрәнилмиш, тәдгиг едилмишдир.
Заман кечдикчә бу марағ даһа да артмыш,
илдән-илә јени нәсилләр Үзејир бәј
феноменинә тез-тез ардычыл оларағ
мүрачиәт едәрәк, санки бөјүк вә дәрин бир
үммандан бир даһа тәзәтәр инчиләр
чыхармаға башламышлар. Бу күн
Азәрбајчанда «Үзејиршүнәслығ»ла мәшғул
олан мусигишүнәс, алим, филолог,
журналистләрин артығ бир нечә нәсил
нүмајәндәси вардыр ки, онларын да бу
истигамәтдә сәмәрәли ахтарышларыны,
марағлы тәдгигатларыны ифтихарла гејд
етмәк олар.*

*Јени тәдгигатлар сырасында инди
охучуларын диггәтинә тәгдим олунан «Үзејир
начыбәјовун публисистикасында мусиги
мәсәләләри» монографијасыны да хусусилә
гејд етмәк истәрдик.*

*Монографијанын мүәллифи, Үзејир
начыбәјовун Дөвләт Хатирә Ев-Музејинин
елми катиби Сәәдәт ханым Мирзәјева
(Гарабағлы) он илдән артығ бир мүддәтдә
даһи бәстәкарымызын һәјат вә
јарадычылығынын бүтүн тәфәррүатыны сәбр
вә мәтанәтлә әлдә етмиш, чәсарәт вә әзмлә
өјрәндикләрини чилаләјиб, чидди елми*

монографија кими ортаја чыхармыш кэнч вә исте'дадлы алимләримиздэндир.

Сәадәт ханымын бу әсәриндә илкин диггәтимизи чәлб едән амилләрдән бири - алимин әһатә етдији мөвзуну һәртәрәфли билмәси, кениш тәһлил илә мөвзунун предметини ачмасы вә өз елми фикирләрини ајдын вә рәван бир дил илә охучуларла бөлүшә билмәсидир.

Үмумијјәтлә Үзејир һачыбәјов һагда јазмаг һәмишә шәрәфлидир. Лакин гејд етдијимиз кими, бу күн онларла мусигишүнасын, алимин, јазычы вә журналистин тәдгигат объектинә чеврилмиш Үзејир һачыбәјов ирси һагда јени сөз сөјләмәк нә гәдәр чәтин вә мәс'улијјәтлидирсә - икигат да шәрәфлидир. Шөһрәти бүтүн дүнјаны долашан, әсәрләри дүнјанын 120-дән артыг театр сәһнәсиндә ојнанылан вә 60-дан чох дүнја халгларынын дилинә тәрчүмә едилән Үзејир бәј һачыбәјов феномени олдугча мүрәккәб вә чохшахәлидир. 63 иллик һәјатында үч бөјүк ингилабын шаһиди олмуш, үч гурулушда јашамыш, үч дәфә Шекспирин өз гәһрәманы һамлетин дили илә сөјләдији әбәди «олум, ја өлүм?» суалы илә үзләшмиш Ү. һачыбәјов сөзүн әсл мә'насында фөвгәлбәшәр бир инсан олуб. Өмрү боју ағыр сынагларла, мә'нәви изтирабларла, тәләтүмлү анларла јанашы аддымлајан Үзејир бәј тарихин онун чијинләринә гојдугу Антеј јүкүнү мәнәнәтлә дашымыш, амалыны, зәкасыны, мә'нәвијјатыны һәр чүр ләкәдән горујараг мүгәддәс учалыгда Күнәш кими парламышдыр.

Башга милләтләрин тарихиндә бөјүк бир күтләнин өһдәсинә дүшән вәзифәләри о, Азәрбајчан халгы гаршысында тәк јеринә

јетирмишдир. Халгынын илк бәстәкары олараг бүтүн Шәргдә илк опера вә опереттаны јаратмыш профессионал бәстәкарлыг мәктәбини вә онун давамчыларыны, мусиги ифачыларыны, мусигијә гијмәт верә билән кениш күтләни јетишдирмишдир. Бу күн Азәрбајчанда мусиги инчәсәнәтини тәмсил едән симфоник оркестр, хор капелласы, халг чалгы аләтләри оркестри, мусиги техникуму, консерваторија вә с. Үзејир бәјин түкәнмәз енержи илә башладыгы тәшкилатчылыг исте'дадынын бәһрәсидир. Азәрбајчанда илк мусигишүнаслыг монографијасы олан «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» китабы да бу күнә кими бу саһәдә ән јүксәк елми әсәрдир. Әлбәттә, бүтүн бу ишләри көрә билән шәхсијјәтин һәјат вә јарадычылыгыны, әсәрләрини өјрәниб, лајигинчә тәдгиг етмәк тәгдирәлајигдир. Мараглы бурасыдыр ки, көрдүју бүтүн ишләри бу вә ја дикәр формада публисистика васитәси илә ишыгландыран Үзејир бәј мәдәнијјәт тарихимиздә һәм дә көркәмли публисист кими лајигли јер тутуб.

Үмумијјәтлә јашадыгы мүһитә өз мәгалә, фелјетон вә һекајәләри илә ајна тутан Үзејир һачыбәјов 64 имза илә 16-ја гәдәр гәзет вә журналда чыхыш етмишдир.

Бәстәкарын мусигијә аид мәгаләләри хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Шәрг мусигисинин тарихинә аид очеркләр, Азәрбајчан мусигичиләри, илк опера вә оперетталар һагда, мусиги маарифи барәдә мәгаләләри бу күнә кими актуаллыгыны вә дәјәрини итирмәмишдир.

Үзејир бәјин мәһз мусиги мәсәләләринә һәср едилмиш публисистикасыны өз монографијасы үчүн мөвзу сечмиш Сәадәт

Гарабаглы, бу саһədə илк дəфə гəлəмини сынајан тəдгигатчыларымыздандыр. Олдугча кениш вə əһатəли бир мөвзуну тəдгигат объекти сечən алим бу саһəни мукəммəл ишлəмəклə бəрабər, онун перспективлəринин вə тəдгигат үфүглəринин тукənмəз олдуғуну бəјан едир. Кениш материаллара вə əдəбијјата мурачиəт етмəклə јанашы, алим мусиги вə елми ичтимаијјэтə аз бəлли олан сənəдлəрдən дə бачарыгла истифадə етмишдир. Бу бахымдан онун узун иллəр Ү. һачыбəјовун Дəвлəт Хатирə Ев-Музејиндə чалышмасы хусусилə онун јардымчысы олмушдур. Белəки, јени мə'хəзлəр, јени мə'луматлар, јени тапынтылар һəмишə елми эсəрлəрин мүсбэт чəһəтлəри кими гижмэтлəндирилир. Бу һалда чəсарəтлə тəгдим олунмуш эсəрин актуаллыгы өн плана чəкилмəлидир. Эсəр кириш, ики фəсил вə нəтичədən ибарəтдир, мараглы фактларла, зəнкин мə'луматларла, профессионал елми үмумилəшдирмəлэрлə чилаланмыш бу эсəри кəнч алимин һүнəри вə гəлəбəsi кими гижмэтлəндирмəк олар.

Севиндиричи һал одур ки, елм алəминдə илк сөзлəрини мəһз Үзејир бəјин јарадычылыгы һагда демəк истəјən алимлəрин сајы артыр. Бəлкə дə бу тəбиидир. Ахы, Үзејир бəјин јарадычылыгы елə тəбиəтин өзү кими фүсункар, эсрарəнкиз вə тукənмəздир. Бу тукənмəз булагдан јени-јени тəдгигатлар үчүн даим тəзэтэр инчилəр тапылачаг. Тəки гəлбимиздən севки, инам вə чəсарəт эскилмəсин...

РАМАЗАН ХƏЛИЛОВ,
Үзејир һачыбəјовун Дəвлəт Хатирə Ев-Музејинин директору,
профессор, Əмəкдар мəдəнијјət хадими.

КИРИШ

Өзүнүн јазычы вə шаирлəри, алим вə философлары, рəссам вə нəггашлары, бəстəкар вə ханəндəлəри илə мəшһур олан Низами үнванлы, Фүзули шөһрəтли, Нəсими гүдрəтли Азэрбајчан инчəсэнəти вə мəдəнијјəтинə Гарабаг торпагы XIX əсрин ахырларында фитри исте'дады, чохчəһəтли јарадычылыгы илə үмумдүнја шөһрəти газанмыш даһи бир инсаны - Үзејир һачыбəјову бəхш етмишдир.

Азэрбајчан бəстəкары Ү. һачыбəјов һər чəһəтдən габил, мүдрик бир шəхсијјət олмушдур. Онда олан бөјүк бəстəкарлыг гүдрəти, исте'дадлы тəдгигатчы-алимлик мəһарəти бир-бирини тамамлајырды. О, өзүнүн чохчəһəтли јарадычылыг фəалијјəти илə Азэрбајчанда бəнзəрсиз мəктəб јаратмышдыр.

Халгымызын фəхри олан Үзејир һачыбəјовун шөһрəти бүтүн дүнјаја јайылмышдыр. Унудулмаз халг шаиримиз Сəмəd Вурғун 1945-чи илдə бəстəкарын анадан олмасынын 60 иллији мүнəсибəтилə јазырды: «... Биз мұасир азэрбајчанлылар халгымызын милли мəдəнијјəтинин парлаг бир дөврүндə јашадығымыз заман бир чох елм, фəлсəфə, əдəбијјат вə инчəсэнəт, дəвлəт вə сијасəт адамларымызын симасы илə фəхр едирик. Онларын сурəтиндə мəдəнијјəтимизин јарадычыларыны, фəдакар гəһрəманларыны көрүрүк. Мұасир Азэрбајчан мəдəнијјəтинин ən көркəмли вə габагчыл бир симасы олан Үзејир һачыбəјовун ады илə бүтүн халгымыз фəхр едир...»

Шаир Шаһмар Əкбəрзадə «Шушам мəним» адлы чох мараглы јазысында Ү. һачыбəјовун өлмəзлији һагда кəзəл демиишдир:

«... Милли ифтихарымыз олан бу јетирмənлə тəкчə сən јох (јə'ни Шуша - С.Г.), бүтүн Одлар јурду өјүнүр. Бүтөвлүкдə Гарабага Үзејирбајчаным дєјирəm. Үзејирбајчанымын үрəји сənсэн, гəнирсиз кəзəлим, Шушам мəним».

Азэрбајчанын мусиги вə поезија бешији олан Шуша, Азэрбајчан мусиги устадларынын доғма вəтəни, ше'р, əдəбијјат, мəдəнијјət

СӘАДӘТ ГАРАБАҒЛЫ

дижары олмаг е'тибары илә мәшһур бир шәһәрди. Тәкчә XIX әсрдә Шушада 100-дән јухары ханәндә, тарзән, мусигичи јетишмишди.

Бу көзәл тәбиәтин гәјнунда улу тарзән Садыг Әсәд оғлу, бәстәкар вә ифачы Мәшәди Чәмил Әмиров¹, ханәндәләрдән Чаббар Гарјағды оғлу, һачы һүсү, Мәшәди Иси, Шәкәрәғлу Кәрим, Сејид Шушински, Хан Шушински вә башга бу кими көзәл сәнәткарлар јетишмиш, өз маһир сәнәткарлығлары илә гәдим Шушаны чох-чох узағларда танытмыш вә севдирмишләр. Бу шәһәрдә Азәрбајчан ше'ринин көзәл устасы Хуршудбану Натәван өз парлаг ше'рләрини јаратмышды.

Белә көзәл дијарда, һеч јердә бәнзәри олмајан бир мүһитдә, XIX әсрин ахырларында кәләчәјин ән бөјүк сәнәткары олан Үзејир һачыбәјов дүнјаја көз ачмышдыр.

Үзејир Әбдүлһүсејн оғлу һачыбәјов 1885-чи ил сентјабр ајынын 18-дә Ағчабәдидә (индики Ағчабәди рајонунда) анадан олмушдыр. Ушағлыг илләри исә мусиги мәдәнијәтинин бәшији сајылан Шуша шәһәриндә кечмишди.

Ү. һачыбәјов илк тәһсилни Шушада алмыш, әввәлчә мәдрәсәдә охумушдыр. Бурада о, әрәб вә фарс дилләрини мүкәммәл өрәнмишди. Сонра маарифчи һашымбәј Вәзировун икииллик рус-татар мәктәбиндә тәһсилни давам етдирмишди. Бу мәктәбдә исә о, чох һөрмәт етдији мүәллими Мирзә Мәһди Искәндәр оғлу һәсәнзәдәнин (Сарчалы) рәһбәрлији алтында Шәргин көзәл јазычы вә шаирләринин әсәрләри илә јахындан таныш олмушдыр. Онларын әсәрләрини Үзејир һачыбәјов ја оригиналда, ја да ки, Мирзә Мәһди мүәллимин тәрчүмәсиндә охумуш вә өрәнмишди.

1899-чу илдә 14 јашлы Үзејир Күрчүстана кедир вә имтаһанлары мүвәфғәҗијәтлә вериб, о вахтлар бүтүн Русија империясында мәшһур олан Гори мүәллимләр семинаријасына гәбул олунур. Семинарија үмүмтәһсил мәктәбләри үчүн мүәллим һазырлајырды. Бурада үмүмтәһсил фәнләри илә јанашы, мусиги фәнләри дә тәдрис едилирди. Ү. һачыбәјов семинаријадакы тәһсил илләриндә үч мусиги аләтиндә чалмағы өјрәнир: скрипкада, виолончелдә вә баритон адланан нәфәсли аләтдә. Бу мусиги аләтләриндә о, бөјүк нәвәслә чалмағы өјрәнмишди. Онун мусиги исте'дады, мусигини гаврама габилитәти елә семинарија илләриндән өзүнү бүрүзә вермишди. Бу һагда Үзејир һачыбәјовун семинарија досту, әмәкдар мүәллим Ағәли Гасымов о илләри хатырлајараг белә јазырды: «Бә'зиләримиз тәкчә бир чалғы

¹ Көркәмли бәстәкарымыз Фикрат Әмировун атасы.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Үзејир бәј вә Чейһун бәј һачыбәјов
гардашлары (1904).

СƏАДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

Əсəрин үмүмдүнја шөһрəтиндэн сөһбəт ачаркən тəkчə ону гејд етмək кифəјəтдир ки, «Аршын мал алан» дүнја халғларынын 66 дилинə тəрчүмə едилмиш, 120 театрын сəһнəсиндə мүвəффəгијəтлə ојнанылмыш, 49 өлкəдə тамашаја гојулмыш, үч дəфə Бакыда (1917, 1945, 1966), бир дəфə исə Америка Бирлəшмиш Штатларында (30-чу иллəрдə) екранлашдырылмышдыр.

Ү. һачыбəјов јарадычылығынын зирвəсини тəшкил едэн, опера сənəтинин гызыл фондуна дахил олмыш əсəрлəрдэн бири, бүтүн операларын инчиси сајылан «Короғлу» (1937) операсы Азəрбајчан мусигиси сənəтинин фəхри вə шəрəфидир. Бу опера илə Азəрбајчан мусигисиндə бөјүк јүксəлиш дөврү башланды, «Короғлу» операсынын əсасыны истəр мəзмун, истəрсə дə мусиги чəһəтдэн дəрин хəlгилик тəшкил едир. Ү. һачыбəјовун јарадычылығында хəlгилик əсас кəтүрүлмүшдүр. Бу һагда бəстəкар өзү јазырды ки, «мусиги дилинин хəlгилији мəним бүтүн мусиги əсəрлəримдə, хүсусилə «Короғлу» операмда өз күчлү əксини тапмышдыр».

Бу опера 1938-чи илин апрелиндə Москвада кечирилэн Азəрбајчан Инчəсənəти декадасында кəстəрилмиш, бөјүк мүвəффəгијəт газанмыш вə «Эн кəзəl опера» адына лəјиг кəрүлмүшдүр.

Үзејир һачыбəјов демək олар ки, мусигинин бүтүн жанларында əсəрлəр бəстəлəмишдир. О, 7 опера вə 3 оперетта, «Азəрбајчан» (1919), Дағыстан (1919) адлы бирпəрдəли балетлəр, оркестр, охумаг вə чалмаг үчүн бир сыра əсəрлəр, камера мусигиси əсəрлəри, дөјүшə сəслəјөн маһнылар вə маршлар, контаталар, фантазијалар, «Сəнсиз» вə «Севкили чанан» романсларыны, Азəрбајчан Дөвлəт һимнини бəстəлəмиш, бир чох халг маһныларыны ишлəјиб нота салмышдыр.

Азəрбајчан Радио Комитəсинин нəздиндə халг чалғы алəтлəриндэн ибарəт «Нотлу оркестр» (1931), республика дөвлəт хор коллективи (1936) јаратмышдыр.

Даһи бəстəкар үзејир һачыбəјовун истəдады јалныз мусиги саһəсиндə мөһдудлашмамышдыр. О, һэм дə маһир публисист, инчə јумора малик драматург, кəзəl тəрчүмəчи олмушдүр.

Ү. һачыбəјов көркөмли рус јазычысы Н. В. Гоголун «Шинел» əсəрини илк дəфə дилимизə чевирмишдир. Бундан əлавə о, «Түрк-рус, рус-түрк» (1907) лүғəтини, илк «Һесаб мəсəлəлəри» (1908) дəрслијини тəртиб етмиш вə Бакыда, Оручов гардашларынын мəтбəэсиндə нəшр етдирмишдир. Ону да гејд

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБƏЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МƏСƏЛƏЛƏРИ

Үзејир бəј һачыбəјов (1913).

етмәк јеринә дүшәр ки, «Түрк-рус, рус-түрк» лүғәтинин нашири вә редактору Азәрбајчан Демократик Чүмһуријәтинин баниси, Үзејир бәјин јахын досту Мәммәд Әмин Рәсулзаде олмушдур.

Публисистика саһәсиндә дә Үзејир бәј ирси әвәзсиздир. Мәһз семинаријада тәһсил алдығы илләрдә онун публисистик, журналистик исте'дады да өзүнү көстәрмишдир.

1903-чү илдә Тифлиسدә Мәһәммәдаға Шаһтахтлы тәрәфиндән нәшр олунан «Шәрги-рус» гәзетиндә Ү. һачыбәјовун «Дәлләк» адлы илк фелјетону чап олунмушдур. Бу фелјетонда семинаријада баш верән мазәли бир әһвалатдан бәһс едилмишдир. Фелјетону М. Шаһтахтлы чох бәјәнмиш вә Ү. һачыбәјова мүрачиәт едәрәк демшидир ки, оғлум, сән гәләми мөһкәм сахла вә ону әлиндән јерә гојма. Сәндән јахшы фелјетончу олар. Сәнин кәләчәјинә бөјүк үмид вар

Тәдгигатчыларын фикринә кәрә Үзејир һачыбәјовун публисистик јарадычылығы 1905-чи илдән башлајыр. Доғрудур, 1905-чи илдән е'тибарән Ү. һачыбәјов Бақыда јашамаға башлајыр вә ингилаб бешији сајылан, шанлы ингилаби ән'әнәләрә малик бу шәһәрдә Үзејир һачыбәјовун һәјата мүнәсибәти формалашыр, ичтимаи-сијаси көрүшләри мүйәјнләшир. Елә һәмин илдән дә мүнтәзәм вә чидди олараг публисистика илә мәшғул олур. Лакин онун јазмаг мөһарәти, јаратмаг һәвәси мән дејәрдим ки, чох еркән башламышдыр. Белә ки, 13 јашында оларкән кичик Үзејир худмани һекајә вә нағыллар јазмыш вә онлара иллүстрасијалар чәкмишдир. Илк гәләм сынағы уғурлу олмушдур. Тезликлә онун һекајә вә нағыллар китабы¹ һәмјашыдлары арасында кениш јайылмыш, әлдән-әлә кәзмиш, севилә-севилә охунмушдур. һәмин вахтдан да онун јазмаг габилјјәти өзүнү бүрузә вермишдир.

Јухарыда гејд едилдији кими, Үзејир һачыбәјов 1903-чү илдә бир дә гәләмини сынагдан кечирир, 1905-чи илдән исә бу саһәдә даһа чидди ишләјир вә исте'дадлы журналист, мүһәррир кими фәалијјәтә башлајыр.

Үзејир һачыбәјов Азәрбајчан Русија ишғалына мә'руз галмамышдан әввәл нәшр олунан «Каспи», «Һәјат», «Тәкамүл», «Иршад», «Тәрәгги», «Һәгигәт», «Игбал», «Јени игбал», «Азәрбајчан» вә с. гәзет вә журналларда мүнтәзәм олараг чыхышлар етмишдир. Үмумијјәтлә, республика алимләри Ү.Һачыбәјовун 16-ја гәдәр гәзет вә журналларда чап едилмиш ики миндән артыг мәгалә вә фелјетонуну ашкара чыхармышлар.

¹ һәмин һекајә вә нағыллар китабы («Китаби-мәһәкә») бәстәкарын Бақыдакы Ев-музејиндә сахланылар.

«Молла Нәсрәддин» әдәби мәктәбинин көркәмли нүмәјәндәләри М. Ә. Сабир, Ч.Мәммәдгулузаде, Н.Нәриманов, Ә. һагвердијев, Н. Вәзирова кими халғын гејдинә галан, һәр ан халғы дүшүнән әдибләримизлә јанашы аддымлајан Үзејир һачыбәјов авам, керидә галмыш, мөвһуматчы халг күтләләринә тә'сир етмәк мәгсәди илә бир сыра мәтбуат органларында чыхыш етмишдир.

Үзејир бәј һачыбәјов вә Мәммәд Әмин Рәсулзаде (1918-1920).
Рәссам Әнвәр Әлијев.

Үзејир һачыбәјов тә'сирли гәләмлә чар үсули-идарәсини, бүрократлары тәнгид едирди. О, 1906-чы илдә «Иршад» гәзетиндә дәрч етдирдији «Дөвләт Думасынын ачылмасы» адлы мәгаләсиндә јазырды: «Вәзирләрдән тутмуш һәр бир саһиби-мәнсәб чүмләси бүрократлардыр, һансы мәмләкәтдаки бүрократлар күчлү вә ихтијарлыдыр, о мәмләкәтин иши харабдыр, чүнки ихтијарлы бүрократын вүчуду илә милләт өзү һеч бир иш кәрә билмәјиб һәмишә бүрократларын бујурдуғуна әмәл етмәјә мәчбур олар вә һеч бир ихтијары олмаз ки, дуруб бүрократларын тутдуғу әмәлләрә нәзәр јетирсин ки, кәрәк аја бу әмәлләр милләтдән өтрү нә гәдәр ағырдыр вә милләт әзмәкдә бүрократын нә һаггы вардыр. Ихтијарлы бүрократ милләтә гејјум һесаб олунур, милләт дә онун гулу јериндә көрүнүр».

Чох көзәл вә мә'налы дејилмишдир. Бүрократизм халғын дүшмәнидир.

Ү. һачыбәјов публисистик јазыларыны 64 кизли имза - «Филанкәс», «Бир шәхс», «Бейманкәс», «У», «Ү», «Үзејир», «Бисавад» вә и.а. имзаларла дәрч етдирмишдир. Үзејир бәј «Ордан-бурдан», «О јан, бу јан», «Дәрәдән-тәпәдән» кими сәрләвһәләр алтында өзүнүн дузлу, мазәли, кичик јуморлу, кәскин күлүшлү фелјетонларыны јазмышдыр.

1909-чу илдә Азәрбајчанда «Һәгигәт» гәзети нәшр олунурду. һәмин гәзетә редакторлуг етмәк Ү. һачыбәјова

тапшырылмышдыр. Мəшһур публисист бу чəтин вəзифəнин əһдəсиндəн лəйигинчə кəлмиш, өзүнүн тələбкарлығы, бачарығы, исте'дады, тəвəзəкарлығы илə ишчилər вə охучулар арасында бəјүк шəһрəт газанмышдыр.

«Һəгигəт» гəзетиндəн башга о «Тəрəгги», «Јени игбал» вə «Азəрбајчан» гəзетлəринин дə редактору олмушдыр.

Үзејир һачыбəјовун мүһəррирлик фəалијјəти əсасən 1905-1948-чи иллəри əһтə эдир. Онун публисистика сəһəсиндəки јарадычылығынын əн гызғын чағы исə 1905-1920-чи иллəрдир. Бу иллəрдəки мəгалə вə фелјетонларда о, феодал-буржуа чəмијјəтинə, чар зулмунə, дини-фанатизмə, маарифин керилијинə, һəтта бəлшевиклэрə гаршы јорулмадан мубаризə апармышдыр.

Ү. һачыбəјов дəфəлэрлə өз мəгалəлəриндə ана дилинин сафлығы мəсələсинə тохунмуш, бу дилин харичи сөзлəрдən тəмизлənмəсинə, сырф Азəрбајчан түркчəsi олмасына чалышмышдыр. Бу хусусда онун «Бир ханым əфəндинин бизлэрə һусни-тəвəччəһи» мəгалəsi марағлыдыр. Демəк олар ки, 20 јашлы мүһəррир бу мəгалə илə əсл журналистлик фəалијјəтинə башламышдыр. Мəгалə «Һəјат» гəзетинин 1905-чи ил 10 сентјабр тарихли 62-чи сажында «Үзејир» имзасы илə чап едилмишдир. Бурада мүəллиф дилимизин сафлығы əлејјинə јүрүдүлмүш һəјасыз бəһтана өз нифрəтини билдирмишдир.

«Һансы васитəлэр илə дилимизи өјрəниб кəсби-маариф етмəлијик» адлы мəгалəсиндə дə ана дили һаггында публисистин гижмəтли фикри чох кезэл ифадə едилмишдир. Ү. һачыбəјов ана дилинин тəдрисини ирəли сүрəркən «Һансы васитəлэр илə дилимизи өјрəниб кəсби-маариф етмəлијик» сəрлөвһəsi алтында бир-биринин ардынча үч мəгалə јазмышдыр.

Мүəллиф ана дилини билмəјəнлэрə истехза илə јанашмагла онлара «заваллы» дејү мурачиет эдир, һәм дə ана дилини өјрəнмəк үчүн һəмин «заваллы» лара јоллар кестəрир. Тəбии ки, бəјүк əдиб һеч вахт чох дил билмəјин əлејјинə олмамашдыр. Лакин өз дилини билмəјиб эрəб, фарс, рус, франсыз диллəриндə «бүлбүл» кими чəһ-чəһ вуранлара истехза илə күлмүш, буна гаршы вахтында мубаризəјə башламышдыр. Үзејир бəј өзү ана дилимизи бүтүн инчəликлəri илə билмəклə јанашы, бир нечə дилə - рус, эрəб, фарс, түрк, татар, күрчү, лəзки диллəринə дə јијлənмишдир. Она кəрə дə исте'дады публисист дил мəсələсинə тез-тез мурачиет етмиш, зəнкин, лирик Азəрбајчан түркчəсини мүкəммəl өјрəнмəк үчүн халгына фəјдалы мəслəһəтлэр вермишдир.

Үзејир һачыбəјов чар Русијасынын дахили вəзијјəтини, чар һөкүмəти вə Девлəт Думасы арасында олан анлашылмазлығы, чар мə'мурларынын рүшвəтхорлуғуну, фитнəкарлығыны, полисин чəлладлығыны, Азəрбајчан кəндлилəринин ағыр күзəраныны, халгын гајгысына галмајанлары, өз чиблəri үчүн чалышанлары, јаланчылығы, фитнəкарлығы гамчылајан, халгымызын тəрəггиси, маарифлənмəsi ишинə јөнəдилмиш бир-бириндən марағлы сажысыз-һесабысыз мəгалə вə фелјетонлар гələмэ алмышдыр. Бу бахымдан онун «Пристав аға», «Бир тəдбир лазымдыр, ја јох?», «Кəндчилəримизə даир», «Сүлһ комисјону хусусунда» вə с. јүзлөрчə бу кими мəгалəлəri чох марағлыдыр.

Үзејир һачыбəјов мəгалəлəриндə чаризмин иртичачы сижасəтини кəскин гələмлə ифша эдирди. Мəсələн, «Молла Нəсрəддин» журналынын 1906-чы ил 2-чи сажында гырмызы рəнкин чох ишлəдилдијини ингилаб əламəти кими баша дүшən чар полис идарəsi журналын бүтүн сажыны мусадиршэ эдир. Бунунла əлагəдар Үзејир бəј мəгалəлəринин бириндə јазырды: «1906-чы ил апрелин 17-чи күнүндə, ахшам саат 18-дə Бақы шəһəринин Николајевски күчəсиндə гəрибə бир һадисə вүғуа кəлди. Бақы околочничлəриндən бир нəфəri... Казымовун китабханасы габагындан кечеркən кезүнə бир гырмызы шеј дəјди. Бу исə чəнаб околочнични дəрин бир фикрə салды. Ешитмишди ки, гырмызы рəнк револүсижя əламəтидир.

Чəнаб околочнични беш-алты гарадавој чағырыб гəфлэтən китабханаја һүчүм етди вə китабчыдан «Гырмызы револүсижяны» тələб етди. Лакин мə'лум олду ки, гырмызы көрүнən револүсижя дəјилмиш, «Молла Нəсрəддин» имиш. Бунунла белə околочнични чəнаблары «гырмызы Молла Нəсрəддин» дən үркүб бинəваны конфисковат едидлэр...

Инди заваллы «Молла Нəсрəддин» дустагдыр... һəбсханада отуруб өз-өзүнə фикир эдир: эчəба, эрбаби-һөкүмəт бу гырмызы шејлəрдən эчəб јаман үркүрмүш».

Үзејир һачыбəјов мəгалə вə фелјетонларында халгы нараһат едən мəсələлəрдən бəһс эдирди, һəмин јазыларда онлары кениш ишыгландырырды.

Үзејир һачыбəјовун публисистик јарадычылығынын 1918-1920-чи иллəр дөврү бу күнə гэдэр чох аз тəдгиг едилмишдир. Чүнки һəмин иллəр Азəрбајчан Демократик Чүмһуријјəтинин фəалијјəти илə бағлыдыр. Шүкүрлэр олсун ки, сон вахтлар 1918-1920-чи иллəр һаггында тəдгигатлар апарылып, мəтбуат сəһифəлəриндə марағлы мəгалə вə јазылар дəрч олунур.

СЭАДЭТ ГАРАБАҒЛЫ

Ү. Начыбәјовун јарадычылығынын бу ики или индијә гәдәр јасар сахланылмышдыр. Һалбуки һәмнин илләрдә дә Үзејир бәј чох чидди ишләмиш, јарадычылығы бәһәрли олмушдур. Үзејир бәј Начыбәјов Азәрбајчан Демократик Чүмһуријәтинин органы олан «Азәрбајчан» гәзетиндә көзәл публисист кими чыхыш етмиш, сонра исә гәзетин редактору кими фәалијәт көстәрмишдир.

1918-чи илин ганлы март һадисәләриндән сонра Үзејир бәј Нәриман Нәримановун тәһрики илә бир нечә мүддәтә «Һачыбәјов гардашларынын театр труппасы» илә Ирана јола дүшмүшдур. 1918-чи ил октјабр ајынын 23-дә о, јенидән Бакыја гајытмыш, елә һәмнин ил октјабр ајынын 29-да «Азәрбајчан» гәзетиндә илк мәгаләси дәрч олунмушдур. Ү. Начыбәјовун кичик гардашы Чейһун Начыбәјли «Азәрбајчан» гәзетинин редактору иди. 1919-чу илин јанвар ајында Азәрбајчан Чүмһуријәтинин нүмәјәндә һеј'әти илә Парисә сүлһ конфрансына кедән Чейһун бәј елә олур ки, бир даһа кери гајытмыр. Бундан сонра «Азәрбајчан» гәзетинә рәһбәрлик Үзејир Начыбәјова тапшырылып. 1919-чу илин 16 јанварындан 1920-чи илин 27 апрелинә гәдәр кичик фасиләләрлә Үзејир бәј «Азәрбајчан» гәзетинә редакторлуғ едир. Гәзетә рәһбәрлик етдији бу мүддәт әрзиндә Үзејир Начыбәјовун нечә-нечә баш мәгаләси, Азәрбајчан парламаны һаггында репортажлары, театр вә мусигијә һәср едилмиш тәнгиди јазылары дәрч едилмишдир. «Ичимиздәки Деникинләр», «Истиггал вә истигбал үмиди», «Исте'фа мүнәсибәтилә», «Чәрәк баһалашмасы», «Дағыстана көмәк», «Азәрбајчан истиггалы», «Азәрбајчан парламаны» вә с. мәгаләләр бу бахымдан чох марағлыдыр.

Азәрбајчан Демократик Чүмһуријәти парламанынын илк ичласы 1918-чи ил декабр ајынын 7-дә олмушдур. Ү. Начыбәјов бу тарихи һадисәјә «Азәрбајчан парламаны» адлы чох гијмәтли мәгалә һәср етмишдир. Үзејир бәј јазырды:

«Көзләр вар ки, дүнөнә гәдәр әсил вә гул олан бир милләти бу күн азад вә сәрбәст көрмәк истәмирләр;

Гулаглар вар ки, бир әсрдән артыг мәнһум галан бир милләтин бу күн мүстәгил вә азад олмасыны гәбул етмәк истәмирләр».

Үзејир Начыбәјовун Азәрбајчан халгынын азадлығыны, мүстәгиллијини истәмәјәнләрә чәсарәтли, гәти чавабы бу олмушдур: «Азәрбајчан торпағындан чыхыб кетсинләр!»

Үзејир бәј парламанын бүтүн ичласларында иштирак едирди вә сонра мүхтәлиф мәчлисләрдән «Тәәссүрат» үмуми башлығы алтында репортажлар дәрч етдирди. Инчәсәнәтдән бәһс едән мәгаләләриндә исә Үзејир бәј әсасән сәһнә проблемләринә

ҮЗЕЈИР НАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

1918-1920-чи илләр «Азәрбајчан» гәзетинин коллективи (1919).

тохунурду. Мәсәлән, режиссор иши, актјор ојуну вә онун јозуму, кейим мәсәләләри вә с. онун мүрачидәт етдији мөвзулар иди. Азәрбајчан сәһнәсинә гадын кәтирилмәси уғрунда Ү. Начыбәјов даим мүбаризә апарырды. О, өз публисистик јазыларында дәнә-дәнә гејд едирди ки, туман кејинән кишиләр мәнә лазым дејил! Гадын ролларыны мүтләг зәнәнләр ојнамалыдырлар.

Үзејир бәј Начыбәјовун публисистикасындан бәһс едәркән заман-заман онун јарадычылығында јер тутан ермәни мүнәгишәсиндән данышмамағ мүмкүн дејилдир.

XX әсрдә үчүнчү дәфәдир ки, доғма Азәрбајчан, көзәл Гарабағымыз ермәни мәкри вә фитнәсинә дүчәр олмушдур. Бунун икиси исә (1905 вә 1918-чи илләр) Үзејир бәјин көзләри өнүндә баш вермишдир.

Бәјүк сәнәткарымыз Үзејир бәј Начыбәјов һәлә 1919-чу илдә «Азәрбајчан» гәзетиндә јазырды ки, 1918-чи илин март һадисәләри габагчадан дүшүнүлмүш сијаси аксијадыр. Ермәни гулдурларынын - истәр Андраник олсун, истәр ону көндәрән дашнакларын архасында кизли бир әл вардыр. Јохса, Гарабағ ермәниләринин Азәрбајчан һөкүмәтинә табе олмамағ гәсдилә көстәрмәкдә олдуғлары инад, һәјасызлығ дәрәчәсинә чатмазды.

Үзејир бәј даһа сонра гејд едирди: «Букүнкү вәзифәмиз о гара күнләри јаддан чыхармамаг вә буна көрә дә һәмишә, һәр ан һазыр олмагдыр! Белә һазырлыг ки, бу һадисәләр бир дә тәкрар едилсә, мүдафиәсинә гадир олаг!» («Азәрбајчан» гәзети, 1919, № 147).

Әфсуслар ки, Үзејир бәј һачыбәјов кими пејғәмбәрәнә шәхсијјәтимизин бу вәсијјәти унутулмуш, хаин, дүшмән милләтин гадынлары «кишиләримизә» арвадлыг етмиш, мундар ермәни ганы илә дүнјаја өвладлар кәтирмишләр. Халгымызын фачиәси дә мәһз бурадан башлајыр. Ичимиздәки хаинләр, дүшмәнләр бу издивачдан әмәлә кәлмишләр.

Бөјүк узагкөрәнликлә Ү. һачыбәјов 1919-чу илдә «Азәрбајчан» гәзетиндә дәрч етдирдији «Ичимиздәки деникинләр» адлы мәгаләсиндә јазырды: «Бир Деникин вар ки, бизи харичдән тәһдид едир, бир чох деникинләр дә вар ки, ичимизә долуб; ән хәтәрли јерләрдә кизләниб, бизи дахилдән горхударлар.

Һеч шүбһә едилмәсин ки, бу дахили деникинләримизин горхусу харичи Деникинин горхусундан даһа бөјүк вә даһа хәтәрлидир. Чүнки харичи Деникин көз өнүндәдир, ашкардыр, дахили деникинләр исә ичимиздә кизләнмишләр, өзләрини кәстәрмирләр. Кизли дүшмәнин ашкар дүшмәндән даһа тәһлүкәли олдуғу, һәр кәсчә мүсәлләмдир.

Харичдәки Деникин илә арамызда бир мүһарибә башланарса, һеч шүбһә едилмәсин ки, дахилимиздә јемләјиб бәсләдијимиз деникинләр өз һәсрәткешләринин јолуну асанлашдырмагдан өтрү ичимиздә чүрбәчүр хәјанәт вә чинајәтләрә мүртәкиб олуб, бизә архадан хәнчәр јаралары вурмаг вә зәрбәләр ендирмәк тәшәббусләриндән чәкинмәјәчәкләр.

Она көрә бу јердә, һәгигәтән дәрджөзлү олмағымыз бүтүн шиддәтилә вачибдир... Бу јолда һөкүмәтимиз дә, милләтимиз дә бәрәбәр ишләмәлидир. һөкүмәт һәр шүбһәли көрүнәнләри рәдд вә тәрк етмәк үчүн һеч бир шејдән чәкинмәмәлидир. Бу күн даһа нәзакәт вә мәрһәмәт заманы дејилдир. Затән, хаинләрә гаршы нә мәрһәмәт!

Милләт дәхи бөјлә бир шәкки-шүбһә ијгаз едән вә дөвләтимизә гаршы суји-нијјәтилә мә'лум олан адамлары, һансы милләтдән олур-олсун, билиб дә лазым олан јерләрә хәбәр вермәлидир.

Чандан әзиз олан истиглалымызы әлимиздән алмагла, чанымызы алмаг истәјирләр. Буна көрә, истиглалымызы әлдән вермәмәк үчүн бу фөвгәл'адә заманда фөвгәл'адә ишләр дә көрүлмәлидир ки, о ишләрин ән мүһүмү өзүмүзү харичи

Деникинләр илә бәрәбәр, дахили деникинләрдән горумаг тәшәббусдур».

Бөјүк усталыгла јазылмыш бу мәгаләни охудуғча санки бу күнүмүзү көрүрүк. Башымыза кәлән бәлаларын ачары мәһз бурдадыр. Унутганлығымыз олмасајды, даһиләримизин јазыб гејдугларыны өјрәнә билсәјдик Гарабағымызын агибәти бу јерә чатмазды.

«Азәрбајчан» гәзетинин 25 апрел 1920-чи ил тарихли сајында Азәрбајчан Демократик Чүмһуријјәтинин деврилмәсинә ики күн галмыш Ү. һачыбәјовун сонунчу фелјетону дәрч едилмишдир. Бу фелјетонун сәрлөвһәсиндә «Зурна», сонунда исә «Чы» имзасы гејулмушдур. Фелјетон чох чәсарәтлә, јериндә, заманында јазылмышдыр. Үзејир бәјин нечә чәсарәтли, горхмаз, үрәкли, объектив, узагкөрән бир публисист олмасыны бир даһа ашкарламаг үчүн бу фелјетону нечә варса, еләчә дә әзиз охучуларын нәзәринә чатдырырыг.

«Кечән сәфәр парламанда тичарәт ишләриндән бәһс едәркән мәб'ус әфәндиләримиздән бириси халы вә кәбәјә хам мал деди:

Бу, бөјүк сәһвдир. Ондан өтрү ки, халы вә кәбә хам мал дејилдир. Хам мал о шејә дејирләр ки, ондан бир һазыр шеј мејдана кәлә.

Мәсәлән, јун јохдурму? Јун хам малдыр, чүнки јуну көрәк јујасан, ип әјирәсән, тохујасан вә сонра ондан халы, кәбә гајырасан. Она көрә дә јуна хам мал демәк олар. Амма халы, кәбәјә хам мал демәк олмаз.

Мәсәлән, дејирләр ки, әкәр биз болшевикләрә јол верәк ки, онлар кечиб кејиб Анадолуја долсунлар, о һалда болшевикләрлә түркләр бирләшиб империалистләрә гаршы е'лани-мүһарибә едәрләр. Бу чүр фикирдә оланлара хам дипломат демәк олар, амма халы вә кәбәјә хам мал демәк олмаз.

Һәлә истәсән «көј зәбани» чичәјинә дә хам мал демәк олар, чүнки, о чичәкләри јығыб ондан боја әмәлә кәтирирләр вә о боја илә ипләри бојајыб халы, кәбә тохујурлар. Амма һәр һалда халы, кәбәнин өзүнә хам мал демәк олмаз.

Мәсәл үчүн көтүрәлим јерли болшевикләри. Онлар Деникиндән төр-төкүнтү галмыш олан әфсәрләрә вә салдатлара дә'вәтнамә јазыб болшевиклијә тәклиф едирләр вә дејирләр ки, Азәрбајчан гуллуғуна кирмәјин, чүнки Азәрбајчан дөвләти һечдир. Бундан сонра бу чүр болшевикләрин «сәдагәтинә» инананлара хам мал демәк олар, амма халы вә кәбәјә хам мал демәк олмаз.

СЭАДЭТ ГАРАБАҒЛЫ

Һәттә истәсән гојунун өзүнә дә хам мал дејә биләрсән, чүнки гојун халы вә кәбә үчүн јун верир, амма һеч бир вахт халы вә кәбәјә хам мал дејә билмәзсән.

Һәттә буну да дејим ки, Азәрбајчанда болшевик һөкүмәти гуруб Әлиһејдәр Гарајеви онун башына гојасан, о һалда Совет һөкүмәти бизә дејмәз, - дејә хәјал едәнләрә хам хәјал саһиби демәк олар, амма халы вә кәбәјә мүтләга хам мал демәк олмаз.

Истәсән, лап чәһрәјә дә, дараға да, һанаја да, һәвәнкә дә, киркитә дә хам мал ад гој, амма халы вә кәбәјә хам мал дејә билмәзсән. Ондан әтрү ки, рус руслугунда багидир вә рус гәлбиздәки түрклүк дүшмәнчилији дә багидир, бинаән әлејһ рус кенералындан вә ја рус мужикиндән аләми-ислама көмәк олар, - дејәнләрә хам сијасәтчи демәк олар, амма халы вә кәбәјә хам мал демәк олмаз.

Мән демирәм ки, Николај һөкүмәти илә Ленин һөкүмәти арасында тәфавүт жохдур. Хејр! Тәфавүт вардыр вә өзү дә бундан ибарәтдир ки, николәјлар вә кенераллар һөкүмәти бизә һәмишә «Исволч» дејиб атамыза сөјәрдиләр, - мужик вә работчи һөкүмәти дә мәшһур рус сөјүшү илә анамыза сөјәчәкдиләр. Бәс бундан демәк олмаз ки, халы вә кәбә хам малдыр, һәр һалда буну сөјләјән бөјүк сәһвәдир»¹.

Ү. һачыбәјовун «Азәрбајчан» гәзетиндәки мәгалә вә фелјетонларыны охудугча һејрәтә кәлирсән. Санки бүгүнкү һәјатла ајаглашан бу јазылар бөјүк сәнәткарын нә гәдәр узагкөрән олдуғуну бир даһа өзүмүз үчүн ашкар едирик. Мәсәлән, «Азәрбајчан» гәзетиндә дәрч олунмуш «Гуртулуш» мәгаләсиндә охудугларымыз елә бил 1990-чы илин Ганлы Јанвар һадисәләрини әкс етдирик:

«Гуртулуш вә хиласымыз јолунда чанларыны гурбан вериб, бизә бу дүнјада чәннәт арзулајыб, өзләрини о дүнјада беһиштә васил едән мөһтәрәм шәһидләрин әзиз мөзарлары үзәринә фатиһәхан олмагла өзләрини јад вә руһларыны шад етмәк һәр бир азәрбајчанлынын мүгәддәс борчудур. Амин!»

1920-чи илдә Азәрбајчан Республикасынын ишғалчы «гызыл орду» тәрәфиндән зәбт олунмасы, төкүлән ганлар, итирилән шәһидләр Үзејир бәјә чох пис тә'сир етмишдир. Узун мүддәт бу фачиәнин тә'сириндән гуртула билмәмишдир. Лакин буна бахмајараг о, гәләми јерә гојмамыш, публисистик јарадычылығыны өмрүнүн сонуна кими давам етдирмишдир. Бу илләрдәки јарадычылығында Үзејир һачыбәјов әсасән инчәсәнәт

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

мәсәләләринә мүрачиәт етмишдир. 1938-чи илдә Москвада кечирилән Азәрбајчан декадасы, мусигимизин тәрәггиси вә с. мөвзуларда марағлы мәгаләләрлә чыхыш етмишдир. «Азәрбајчанда мусиги тәһсил», «Мусигимиз тәрәгги јолунда», «Москвада Азәрбајчан декадасы», «Кәнч талантларын јарадычылығынын нүмајиши», «Азәрбајчанын чичәкләнән инчәсәнәти» вә с. бу гәбилдәндир.

Үзејир һачыбәјовун бүтүн јарадычылығы, о чүмләдән публисистикасы түкәнмәз, гијмәтли бир хәзинәни хатырладыр. Һәр дәфә бу хәзинәјә дахил оларкән нечә-нечә сирли аләмлә растлашырсан. Һәр дәфә јени фикирләр сәнә бәлли олур бу сәһирли аләмдә.

Үзејир бәј һачыбәјовун публисистикасы өзүнүн охунағлығы, сафлығы, рәнкарәнклији илә инди дә өз әһәмијәтини итирмәмишдир. Онун јарадычылығы илә һәр дәфә растлашдыгча јени-јени фикирләр, мә'налар кәшф едирсән. Үмумијәтлә, Үзејир бәј ирси түкәнмәздир. Һәр заман актуал вә ибрәтамиздир.

Халг артисти, ики дәфә Сталин мұқафаты лауреаты, илк чағырышдан (1937) өмрүнүн сонуначан милләт вәкили кими фәалијәт кәстәрмиш, мүхтәлиф орден вә медалларла тәлтиф олунмуш академик Үзејир Әбдүлһүсејн оғлу һачыбәјов 1948-чи ил нојабр ајынын 23-дә дүнјасыны дөјишмишдир.

Даһи сәнәткарын хатирәси һөкүмәтимиз вә гәдирбилән халгымыз тәрәфиндән әбәдиләшдирилмишдир. Бақыда вә Шушада бәстәкарын Хатирә Ев-Музејләри ачылмышдыр. Үмумијәтлә, республикамызда 40-дан артыг объект унудулмаз Үзејир бәј һачыбәјовун адыны дашыјыр.

*О сабаһ да бизимлә аддымлајыр јанашы,
«Короғлу»дан охујур јенә зәфәр ордумуз.
Еј Фүзули ше'ринин бир бәстәкар гардашы!
Шәһрәт тағды адынла бизим ана јурдумуз.*

¹ «Азәрбајчан» гәзети, 28 мај 1991-чи ил.

I ФƏСИЛ

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБƏЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА ХАЛГ МУСИГИСИННИН ТƏДГИГИ ВƏ ТƏ'ЛИМИ ПРОБЛЕМЛƏРИ

Азәрбајҗан халгынын зәнкин мусиги инчәсәнәти чох гәдим бир тарихә малиқдир. Халгымыз узун әсрләр боју инчәсәнәтин кәзәл ән'әнәләрини јаратмыш вә ону кәз бәбәји кими горујуб јашатмышдыр.

Халгын гәлбиндән бұллур чешмә кими сүзүлүб кәлән Азәрбајҗан халг мусигиси шифаһи јолла инкишаф етмиш, кениш јайылмыш, нәсилдән-нәслә кечмишдир.

Халгымыз һәлә лап гәдим вахтлардан мусигигә габил бир халг олмуш, бу инчә, гәлбләри охшајан халг јарадычылығына үрәкдән вурулмушдур. Азәрбајҗан халг јарадычылығынын әкс-сәдасы һәр јана јайылмышдыр. Бу һагда Үзејир һачыбәјов јазырды ки, һәлә гәдимдә Азәрбајҗан шаирләринин лирик ше'рләри, Азәрбајҗан мүғәнниләринин фүсункар маһнылары, Азәрбајҗан ифачыларынын жүксәк сәнәткарлығы Хәзәрин гумлу саһилләриндән Гара дәнизин саһил гәјаларынадәк, Түркүстанын гызмар сәһраларындан башы гарлы Елбрус вә Арарат дағларынадәк кениш јайылмышдыр.

Азәрбајҗан ше'ринин вә мусигисинин даһи сималары олан Низами, Нәсими, Фүзули, Әбдүлгәдир Мәрағи, Сәфиәддин Әбдүлмәмүн Ибн Јусиф-әл Урмәви вә башгалары бүтүн дүняда танынмыш мәшһур шәхсијәтләрдир. Гәдим заманлардан бәри Азәрбајҗанын инчә рүбаиси, ше'рләри, мүғәнниләримизин мәфтунедичи кәзәл нәғмәләри Гафғазда, Орта Асијада вә Јахын Шәрг өлкәләриндә бөјүк шәһрәт газанмышлар.

М. С. Исмајылов Үзејир һачыбәјовун «Азәрбајҗан халг мусигисинин әсаслары» китабынын мүғәддимәсиндә јазыр: «Һаким синифләрин тә'гибләринә, руһаниләрин инчәсәнәтә вә хүсусилә мусигигә хор баһараг ону гадаған етмәләринә бахмајараг, һәлә гәдим заманлардан Азәрбајҗан халгы өз кәзәл

1 Үзејир һачыбәјов. «Совет Азәрбајҗанынын чичкленән инчәсәнәти». Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ. 352.

маһныларыны, ојаг һаваларыны гошмуш, милли мусигисини инкишаф етдирмишдир».

Азәрбајҗан халг мусигисинин шәһрәти һәлә гәдим заманлардан һәр јана јайылса да, онун әсл инкишафы, әсл төрөггиси XX әсрин 20-чи илләриндә мүмкүн олмуш, республикамызын мусиги тарихиндә јени бир дөвр јаратмышдыр.

Бу илләрдә Азәрбајҗан халгынын тарихиндә илк дөфә олараг милли мусиги вә сәһнә саһәсиндә ихтисаслы кадрлар һазырланмасында кениш фәалијјәтә башлајан Азәрбајҗан Дөвләт Консерваторијасы, еләчә дә мусиги техникуму, мусиги мөктәбләри ачылмышдыр. Фәһлә сарајлары вә клубларында маһны вә рәгс ансамблы, халг чалгы аләтләри оркестри јарадылмышдыр. Бу илләрдә халг маһныларынын топланмасы, нота салынмасы вә ишләnmәси ишинә башланмышдыр.

Бүтүн бунларын башында исә бөјүк Үзејир һачыбәјов дурурду.

1920-чи илә гәдәрки јарадычылығында Ү. һачыбәјов халгымызы вә доғма Вәтәнимизи заманын ағыр вә мүрәккәб тәләбләринә чаваб верәчәк жүксәклијә галдырмаға чәһд едир. О, халгын оғул вә гызларыны һәјәтда мүбаризәјә һазырлајыр. Халгын ајағларына бухов кими сарылмыш бир чох чүрүк вә кәһнә ән'әнәләри мәишәт вә шуурдакы мәнфи чәһәтләри атәш алтына алыр, елми, мәдәнијјәти, азадлығы төрәннүм едәрәк халгы төрәгги јолуна чәкир, бүтүн мадди вә мә'нәви гүввәләрини бирләшдирәрәк күчлү вәтәнпәрвәр олмаға чағырырды.

Үзејир һачыбәјов дејирди ки, һәјәт вә һәрәкәтин ганунлары амансыздыр. Тарихин һәрәкәтини сахламаг, онун истигамәтини дәјишмәк, дөврүнү кечирмиш вә мүртәчә фикирләрлә јашајан адамларын ирадәсиндән асылы дејилдир. Заманла ајағлаша билмәјәнләр, дөврүн руһуну вә тәләбини баша дүшмәјәнләр мәһв олачағлар. һәјәтин позулмаз гануну беләдир. Тарих сәһнәсиндә галмаг истәјәнләр, өз милләтини, дилини, мәдәнијјәтини вә ән'әнәләрини сахламаг истәјәнләр, өз торпагынын саһиби өзү олмаг истәјән бир халг кәрәк һансы заманда јашадығыны фикир еләсин, өз һәјәтины вә шууруну әсрин тәләбләринә кәрә дүзәлтсин. Әкс һалда, о, бир халг олараг арадан чыхачаг, бөјүк дөвләтләрин әлиндә әсир галачағдыр».

Ү. һачыбәјов бүтүн јарадычылығы боју халга истинад етмиш, халг јарадычылығындан бәһрәләнмиш, халг мусигисинин түкәнмәз хәзинәсиндән гидаланмышдыр. Халг мусигисинә хор баханлара гаршы исә мүбаризә апармышдыр.

1 Мирзә Ибраһимов. «Сәнәтин гүдрәти», «Вәтән уғрунда» журналы, №6, 1945, сәһ. 11-14.

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

Халг јазычысы, Сосиалист Әмәји Гәһрәманы Мирзә Ибраһимов Ү. һачыбәјовун сәнәткарлығы һаггында јазыр: «... Үзејир «јенилик» јаратмаг, орижиналлыг көстөрмәк һәвәсилә халгдан, халг јарадычылығындан ајрылараг кал ујдурмаларыны сәнәт әсәри кими гәләмә вермәк истәјән адамлары тәнгид едәрәк дејирди:

«Халг бир дәрјадыр. Онун мә'нәви сәрвәти түкәнмәздир. Даһи сәнәткарлар халгдан өјрәндији, халга архаландыгы үчүн сәнәтин зирвәсинә чыха билмишләр. Бош ујдурмалар вә фантазијалар әсасында јаранан бир әсәр чамаатын, халгын зөвгүнү охшамаз, онун хошуна кәлмәз. Јахшы бир шеј јаратмаг истәјәнләр јаратмагы халгдан өјрәнмәлидирләр».¹

Үзејир һачыбәјовун зәнкин јарадычылығы бунун бир даһа парлаг сүбуту ола биләр. Үзејир бәј сәнәтинин архаландыгы мәнбә халгдыр, халг јарадычылығыдыр. Онун әсәрләринин әсас ме'јары Азәрбајчан халгыдыр, онун руһу вә гәлбидир. Бәстәкар өзүнүн «Дөврүмүзә лајиг мусиги әсәрләри јарадаг» адлы мәгаләсиндә чох көзәл демишдир: «Өз јарадычылығында һәјатдан гита алмајан, халгын руһуну билмәјән, мүбаризәдән кәнарда галараг һадисәләрә гаршы лагејд олан сәнәткар чәмијјәт үчүн дејил, јалныз өзү үчүн јарада биләр».²

Бүтүн јарадычылығы боју даһи сәнәткарын нәзәри фикирләри вә бәстәкарлыг фәалијјәти паралел вә әлагәли инкишаф етмишдир.

Бөјүк бәстәкар, нәзәријјәчи Үзејир һачыбәјов узун илләр Азәрбајчан мусигисинин проблемләрини өјрәнәрәк мусигимизин аһәнк интонасија хүсусијјәтләрини, мелодик тәфәккүрүнү ачмагла јанашы, ону һәм дә чох көзәл тә'лим етмишдир.

Бу барәдә мәрһум бәстәкар, халг артисти, Сосиалист Әмәји Гәһрәманы Фикрәт Әмиров «Үзејир мәктәби» мәгаләсиндә чох ајдын вә долгун јазмышдыр: «Бәстәкарын (Үзејир һачыбәјовун - С. Г.) мусигимизин мүхтәлиф мәсәләләринә һәср олунмуш ајры-ајры мәгаләләри, чыхышлары бу күн дә ән дәрәли мәнбә кими бизим үчүн гијмәтлидир. Ону да гејд етмәк лазымдыр ки, Үзејир һачыбәјов бәдии јарадычылығы илә нәзәри фикирләри арасында зиддијјәт олан сәнәткарлардан дејил. Онун мусигиси сөзүнү, сөзү дә мусигисини тамамлајыр».³

1 Мирзә Ибраһимов. «Сәнәтин гүдрәти», «Вәтән угрунда» журналы, №6, 1945, сәһ.11-14.

2 Үзејир һачыбәјов. «Дөврүмүзә лајиг мусиги әсәрләри јарадаг», Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ.181.

3 Фикрәт Әмиров. «Мусиги сәһифәләри», «Ишыг» нәшријјаты, Бақы, 1978, сәһ.81-82.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Даһи сәнәткарын елми-нәзәри ирси дә бүтүн дүнјада әкс-сәда доғуран мусиги әсәрләри кими әвәзсиздир, тәкратолунмаздыр. Үзејир һачыбәјовун мәгалә вә чыхышларында, үмумијјәтлә, елми-нәзәри ирсиндә халг маһныларымыз топланмасы вә ишләнмәси, ашыг сәнәтинин лазымынча гијмәтләндирилмәси, ифачылыг, мусиги тәһсили вә бу кими башга мүһүм јарадычылыг мәсәләләри әсас јер тутур вә бу проблемләрин һәлли үчүн бөјүк сәнәткар чох гијмәтли мулаһизәләр ирәли сүрүрдү.

Ү. һачыбәјовун мусиги нәзәријјәси сәһәсиндәки јарадычылығына чох жүксәк гијмәт верәрәк, көркәмли рус бәстәкары Т. Н. Хренников демишдир: «... Үзејир һачыбәјов бәстәкар вә драматург олмагла бәрәбәр, ән бөјүк мусиги нәзәријјәчиси иди. Мусиги аһәнкләри барәсиндә онун әсәрләри һаглы олараг классик әсәрләр һесаб едилир. Үзејир һачыбәјову бүтүн Шәрг мусигисинин атасы адландыранлар сәһв етмирләр».

Үзејир һачыбәјовун публисистикасында әсас јерләрдән бирини халг мусигисинә мүнасибәт мәсәләси тутур. Бөјүк мусиги нәзәријјәчисинин елә бир мәгаләси, елә бир чыхышы јохдур ки, орада халг мусигисиндән бәһс едилмәсин.

Ү. һачыбәјов ел маһныларына чох жүксәк гијмәт верәрәк јазырды: «Һәр бир халгын мусиги сәнәти лад тәфәккүрүнүн сон дәрәчә зәнкин вә рәнкарәнк олмасы илә фәргләнир. Азәрбајчан халг маһнылары вә инструментал әсәрләри өз интонасија-лад колорити сәјәсиндә чох бөјүк емосија - бәдии тә'сир күчүнә маликдир».²

Үзејир бөј ејни заманда бәстәкарын халга јахынлығыны да мәнз халг мусигисинә јијәләнмәсиндә көрүрдү. О јазырды ки, «Бәстәкар анчаг өз фикирләрини доғма мусиги дилиндә ифадә етдикдә халга јахын олар».³

Бөјүк бәстәкар, халгыннын маарифләнмәси үчүн, онун мәдәни сәвијјәсинин жүксәлмәси үчүн вар гүввәси илә чалышыр, гаршыја чыхан чәтинликләрә бахмајараг мәнәтлә мүбаризә апарырды.

Ме'лум олдуғу кими, әсримизин әввәлләринә гәдәр Азәрбајчан мусигиси анчаг шифаһи јарадычылыг јолу илә инкишаф едирди. Халг маһнылары нота салынмырды, бәстәкарлар јох иди, мусиги

1 Ү. һачыбәјовун вә М. Магомајевин анадан олмасынын 80 иллији гаршысында Москвада тәнтәнәли жыгынчагда Т. Н. Хренниковун чыхышындан. «Коммунист-газети», 15 декабр 1965-чи ил.

2 Ү. һачыбәјов. «Совет операсынын јоллары», Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ. 318.

3 Ү. һачыбәјов. «Совет операсынын јоллары», Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ.318.

тəһсилдән данышмаг белə ағыла кəлмирди. Хүсүсән ХХ əсрин əввəллəринədəк халгымызын өз операсы юх иди.

Чар һөкүмəтинин Азәрбајчанда јеритдији сијасət мэдəнијəтчə керилији даһа да гүвəтлəндирмək, зүлмү ағырлашдырмаг, халг күтлэлəрини һүгүгсуз вəзијəтдə сахлајыб шиддəтлə истисмар етмək, халгын бүтүн мə'нəви сəрвəтлəрини мəһв етмək мөгсəдини күдүрдү.

Азәрбајчан халгынын бəјүк оғлу, халгымызын биринчи бəстəкары Үзејир һачыбəјов белə бир шəраитдə фəалијəт кəстəрмəјə башламышдыр.

Үзејир һачыбəјов кечə-күндүз динчлик билмэдən ишлəјир, халгынын керилик зүлмəтиндən ничат тапмасы үчүн чалышырды. Ү. һачыбəјов Петербургдан кəндəрдији 30 ијул 1913-чү ил тарихли мəктубунда һүсејнгулу Сарабскијə јазырды: «Мəним бу гəдər əллəшмəјим одур ки, кəлəчəкдə театр ишини елə бир һала салаг ки, нəинки тəкчə бир Бакы вə ја Гафгаз, бəлкə һәр бир јердə вə һәр бир шəһəрдə театр вермəјə имканымыз олсун».¹

Бəли, о, бунун үчүн чалышырды вə буна да наил олду. Үзејир һачыбəјова вə онун јарадычылығына һәр јердə - Гафгазда да, Орта Асијада да, бүтүн Русијада да јүксək гижмət верирдилэр. һələ о вахтлар Əзбəкистанда чыхан «Улуг Түркүстан» гəзети јазырды: «Үзејир бəј јалныз Гафгаз дејил, бүтүн Русија мүсəlманлары арасында мəһкəм мөвгə тутан, милли һиссијата малик, али мə'луматлы мусигишүнасдыр. Үзејир бəјин «Лејли вə Мəчнун» илə «Әсли вə Кəрəм» опералары Түркүстанда да ојнаныб, гəјəт дəрин бир һисс ојатмышдыр. «Аршын мал алан» кими опереттасы рус вə башга халгларын дуллəринə тəрчүмə едилиб, бəјүк бəјнəлмилəl мөвгə тутмушдыр».²

Бу да, шүбһəсиз, Үзејир бəј јарадычылығынын хəлгилијиндən, миллилијиндən ирəли кəлирди.

Ү. һачыбəјовун елə бир əсəri јохдур ки, орада халг руһу һисс олунмасын. Үзејир бəј чох дəриндən халг мусигисини тəдгиг едирди. Елə онун илк опералары да сырф халг мусигисини-муғамлар əсасында јазылмышдыр. Бəјүк бəстəкар «Лејли вə Мəчнун» операсынын јаранма тарихиндən бəһс едэрək јазырды ки, операда «мən халг јарадычылығынын классик нүмүнэлəri олан муғамлардан мусиги материалы кими истифадə етмəји нəзəрдə тутмушдум. Вəзифəм анчаг Фүзули поемасынын сөзлəринə форма вə мəзмунча зəнкин, рəнкарəнк муғамлардан мусиги сечмək,

1 Ү. һачыбəјов. Әсəрлəri, II чилд. Азәрб.ЕА-нын нəшријаты, Бакы, 1965, сəһ.370.
2 «Азәрбајчан театрынын салнамəsi». Бакы, Азәрнəшр, 1975, сəһ.492.

һадисələрин драматик планыны ишлəјиб һазырламаг иди. «Лејли вə Мəчнун»да əсл халг мусигисини илə мəшһур классик сүјет бирлəшмишдыр».¹

«Лејли вə Мəчнун» операсынын миллилији башга халгларын да диггəтиндən јайынмамыш, онларын дəрин рəғбəтини газанмышдыр. Бу барədə 1926-чы ил мартын 1-дə Бакыда кечирилən I Үмумиттифаг Түрколожии гурултајын нүмəјəндэлəриндən бири Башгырд Шагирот «Лејли вə Мəчнун» операсына бахдыгдан сонра демишдыр: «Һејрəт едилəчək бир шејир. Мən инди билдим ки, милли мусиги нə демəкдир. Ленинградда, Москвада мən чох кəзəl Европа операсы динлəдим, фəгəт онлары анламышдым; онлар мənə зөвг вермирди. Буну исə анладығыма кəрə бəјүк бир зөвглə динлəдијимдən мəмнун галдым. О, бизим башгырд һаваларына охшамырса да, онун гоһум олдуғуну дујурам».²

Бу үрək сөзлəриндən милли мусигинин нə гəдər уча зирвəлэр фəтһ етдији ајдын көрүнүр. Сəнəттə сəнəткарын миллилији əсас шəртлəрдən биридир. Мəшһур тəнгидчи В. Г. Белински јазырды ки, «Бəјүк шаир үчүн јүксək дэрəчэдə милли олмагдан улу шэрəф јохдур».³

Белинскинин бу фикри тамамилə инчəсəнəт хадимлəринə дə аиддир.

Үзејир һачыбəјов да һəмишə бу əгидэдə олмуш, миллилији өз јарадычылығы үчүн əсас гəјə сечмишдыр. Миллилик Үзејир бəј јарадычылығынын чанына һопмуш, ганына јеримишдыр. Үзејир һачыбəјов јарадычылығыны бунсуз тəсəввүр етмək гəјри-мүмкүндүр. О јазырды ки, милли хүсүсијəттən мəһрум мусигини һеч кəs баша дүшмүр. Лакин халгын мусиги дили, интонасијасы илə јазылмыш əсəрлэр ејни заманда бəјнəлмилəl əһмийəт кəсб едир.

Үзејир һачыбəјов əкər əсрин əввəллəриндə күчлү сатираја малик бир мүһəррир кими дөврү мəтбуатда чыхыш едирдисə, 20-чи иллəрдə о, мусиги вə онун инкишафы һаггында, халг мусигисинин тəдгиги вə тə'лими һаггында халгымызын тэрəггиси үчүн вачиб олан мөгəлэлэр јазыр, бəјүк тəдгигат иши апарырды.

1921-чи илдə Үзејир һачыбəјов Азәрбајчан мусигисинин проблем мəсəлэлəриндən бəһс едən «Вəзифəји-мусигијəмизə

1 Үзејир һачыбəјов. «Лејли вə Мəчнун»дан «Короғлу»ја гəдər», Әсəрлəri, II чилд. Азәрб.ЕА-нын нəшријаты, Бакы, 1965, сəһ.274-275.

2 «Јени јол» гəзети, 2 март 1926-чы ил.

3 В. Г. Белински. Собраније сочинениј в трюх томах. т.III, Москва, 1948, сəһ.665.

аид мәсәләләр» адлы мөгалә илә «Сәнаҗеи-нәфисә» журналынын 1-чи саҗында чыкыш етмишдир.

«Вәзифәҗи-мусигиҗәмизә аид мәсәләләр» адлы мөгаләсиндә Ү. һачыбәјов үч әсас вәзифәни ирәли сүрәрәк җазырды: «1) вәзифәҗи-мусигиҗәнин үмуми сурәтдә вә чүмһуриҗәт әндәзәсиндә ичрасы; 2) Шәрг мусигисиндән ибарәт олан милли мусигимизин тәрәггиси јолунда елми вә фәнни, нәзәри вә әмәли сурәтдә чалышмағ әмри; 3) үмуми мусиги сәнәтинин Азәрбајчан түркләри арасында нәшр вә тә'лими үчүн һәгиги чарәләр ахтармағ»¹.

Бу мөгаләдә бәстәкар-нәзәриҗәчи мусигимизин гаршысында дуран әсас вәзифәләрдән сөһбәт ачарағ җазырды: «Шәрг мусигисиндән ибарәт олан милли мусигимизин тәрәггиси јолунда елми, фәнни, нәзәри вә әмәли сурәтдә чалышмағ мәсәләсинин тә'ггиб етдиҗи бөјүк мөгсәд будур ки, мусигимизин елми әсасларыны арајыб тапыб, бу әсаслар үзәриндә мусигимизин тәрәггисинә чалышмағ вә ону һәгигәтән вачиб вә нәфис бир сәнәти-алиҗә мөгаминә җетириб, бу јолла үмум үчүн јени бир мәнбәҗи-зөвғ вә мәншәҗи-фејз ачмагла Азәрбајчан түркләри тәрәфиндән мөдәниҗәт вә инсаниҗәтә хидмәтләр кәстәрмәк»².

Үзејир һачыбәјов «Вәзифәҗи-мусигиҗәмизә аид мәсәләләр» адлы мөгаләсиндә Шәрг мусигисинин өјрәнилмәси илә јанашы, Авропа мусигисини дә өјрәнмәк мәсәләсини ирәли сүрүрдү. О җазырды: «Әчәба, Азәрбајчан түркләри үмуми мусигини елм вә сәнәтимиздә өјрәнмәлидирләрми, јохса буна һеч бир еһтиҗә һисс едилмәҗиб, јалныз Шәрг мусигиси илә иштиғал етмәк кифәјәтмиш? Дикәр ибарә илә биз Азәрбајчан түркләринә «Јевропәјски» дејилән мусигини дә өјрәнмәк лазымдырмы?»

Бәстәкар өзү бу суала чох гәти чаваб верир: «Бәли, лазым вә вачибдир: јә'ни о гәдәр вачибдир ки, бизим өз мусигимизин тәрәггиси бундан асылыдыр»³.

Үзејир һачыбәјов бу мөгаләсиндә ајдын кәстәрирди ки, бизим арамызда үмуми мусиги сәнәти тәрәгги тапарса, бизим дә халғ өзүндә мусигиҗә олан бүтүн истә'дадыны аләмә кәстәрмәҗә гадир олар.

Нот системи, авропа мусиги аләтләри вә мусиги формалары бизим әсрләр боју јаранмыш зәнкин, аһәнқдар мусигимизи јени мөрһәләҗә галдырар, онун дүнјада јајылмағ имканларыны хејли

1 Үзејир һачыбәјов. Әсәрләри. II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшриҗаты, Бақы, 1965, сәһ.199-200.

2 Јенә орада, сәһ.209.

3 Үзејир һачыбәјов. «Вәзифәҗи-мусигиҗәмизә аид мәсәләләр». Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшриҗаты, Бақы, 1965, сәһ.201.

кенишләндирәр вә мусиги мөдәниҗәтинин елә сәһәлариндә бизим өзүмүзү кәстәрмәҗимизә, үмумбәшәр мөдәниҗәтинә хидмәт етмәҗимизә сәбәб олар.¹

Үзејир һачыбәјов «Вәзифәҗи-мусигиҗәмизә аид мәсәләләр» адлы мөгаләсиндә җазырды ки, ... үмуми мусиги (Авропа мусигиси - С. Г.) сәнәтини өјрәнәриксә, өз милли мусигимизин тәрәггисинә бөјүк-бөјүк хидмәтләр етмиш оларыҗ, әкс һалда өз мусигимизи бир гәдәм дә ирәли апара билмәрик.

Бүтүн бу чәһәтләри бөјүк бәстәкар чох узағкөрәнликлә гәләмә алмышдыр. Нот системи, мусиги тә'бирләрини (интерваллары), гаммалары билмөдән, Авропа мусиги гајдаларына јијәләнмөдән, мүхтәлиф Авропа мусиги аләтләрини өјрәнмөдән, онларда чалмағы бачармадан, мусиги сәһәсиндәки букүнкү гәләбәни әлдә етмәк олардымы, мусигимиз букүнкү зирвәҗә галха биләрдимиз? Әлбәттә ки, јох. Бунун үчүн јалныз Үзејир бәјә, Азәрбајчан халғынын мусигишүнас оғлуна миннәтдар олмағ, руһу гаршысында сәчдә етмәк лазымдыр.

Үзејир һачыбәјов савадлы мусигичи олмағ истәјәнләрә Авропа мусиги елмини өјрәнмәҗи мөсләһәт көрүрдү. О, 1925-чи илдә «Маариф вә мөдәниҗәт» журналынын 3-чү саҗында җазырды: «Авропа мусиги нотларыны, јә'ни мусиги әлифбасыны билмәјән шәхс, нә гәдәр мусигар олса да, бир нәғмәни кағыз үзәриндә җазыб охумаға вә ја чалмаға мүғтәдир ола билмәз. Авропа мусиги елмини өјрәнмәк савадлы бир мусигичи демәкдир»³.

Јахшы, савадлы мусигичи олмағ үчүн дә Авропа мусиги елмини мәнимсәмәклә јанашы, биринчи нөвбәдә халғ мусигисини билмәк, ондан бәһрәләnmәк лазымдыр.

«Азәрбајчанда мусиги тәрәггиси» мөгаләсиндә Ү. һачыбәјов җазырды: «... Ел маһныларымыз кәләчәкдә опералар јазанларымыз үчүн мусигичә ән көзәл мөвзулар тәшkil едә биләр. Устад бәстәкарларымыз бу маһныларымыздан истифадә едиб, бәдһи зөвғә мувафиг елми әсаслара мүстәнид көзәл опералар јарада биләрләр. Русларын мәшһур бәстәкарларындан Глинка, Римски-Корсаков вә Чајковскинин опералары һамысы ел маһнылары үзәриндә җазылмышдыр ки, бу да даим рус халғынын зөвгүнә гита верир»⁴.

1 Мирзә Ибраһимов. «Үзејир һачыбәјов сәнәт вә сәнәткарлығ һагғында». Ү. һачыбәјовун әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшриҗаты, Бақы, 1965, сәһ.10.

2 Ү. һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшриҗаты, Бақы, 1965, сәһ.201.

3 Үзејир һачыбәјов. «Театр тәвассураты», Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшриҗаты, Бақы, 1965, сәһ.209.

4 Үзејир һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшриҗаты, Бақы, 1965, сәһ.247.

СӘАДӘТ ГАРАБАҒЛЫ

Азәрбајчан халг маһныларынын топланмасы вә нота салынмасы мәсәләсини Ү. һачыбәјов әсас вәзифә кими мусигичиләрин гаршысына гојурду.

Бәстәкар өзү, Зүлфугар һачыбәјов, Мүслүм Магомајев бу ишлә чидди мәшғул олмушлар. Халг маһныларыны топламыш, нота салмыш вә 1927-чи илдә «Азәрбајчан түрк ел маһнылары» мәчмуәси ады алтында чап етдирмишләр. һәмин мәчмуәјә Үзејир, Зүлфугар һачыбәјовларын вә Мүслүм Магомајевин топладылары 33 маһны дахил едилмишдир.

Ү. һачыбәјовун тәләбәләриндән Фикрәт Әмиров, Солтан һачыбәјов, Сәид Рүстәмов, Чаһанкир Чаһанкиров, Тофиг Гулијев вә башгалары бу иши давам етдирмишләр.

Үзејир һачыбәјов гәдим халг маһныларына, муғамлара чох жүксәк гијмәт верир, ону дәриндән тәһлил едир вә ондан өз јарадычылығында кениш истифадә едирди. Ү. һачыбәјов Азәрбајчан халг маһнылары һагғында дејирди: «Бу күн бизим мусиги вә мусиги әдәбијјаты наминә һәр нәјимиз варса, о да бизим ел маһныларымыздыр. Ел маһныларымыз бизим мусиги сәрвәтимиз вә мусиги мәнбәјимиздир. Фәғәт биз һәлә бу сәрвәт вә мәнбәдән лајигинчә истифадә едә билмәмишик».¹

Һәлә 1926-чы илдә «Маариф вә мәдәнијјәт» журналында дәрч олунмуш «Азәрбајчанда мусиги тәрәггиси» мәғаләсиндәки Үзејир һачыбәјовун фикрләри бу күн дә өз актуаллығыны сахламагдадыр. Халг маһныларына еһтијатла, һөрмәт вә еһтирамла јанашмаг, бу инчини жүксәк гијмәтләндирмәк лазымдыр. Халг мусигиси, ел һавалары инсанын мә'нәви тәләбатыны үлвиләшдирир, шәхсијјәтин идеја-сијәси вә мә'нәви симагына тә'сир кәстәрир.

Тәәссүф ки, индинин өзүндә дә халг мусигимиздән, халг маһныларындан Үзејир бәјин дедији кими, бу гијмәтли «сәрвәт вә мәнбәдән» лајигинчә истифадә етмирләр. Бајағы Авропа мусигисинә алудә олуб, халг мусигимизи унуданлар һәлә дә мөвчуддур. Чох тәәссүфләр олсун ки, бәстәкарлар арасында милли мусигидән узаг дүшәнләр дә вардыр. Әлбәттә ки, белә бәстәкарлар халгын һөрмәтини газанмырлар. Чүнки халг ону анламыш, баша дүшмүр. Унутмаг олмаз ки, бәстәкар өз халгы үчүн јазмалыдыр. Әкәр мәхсус олдуғу халг ону анлајырса, халгын мәһәббәтини газанырса, демәли, о, әсл сәнәткардыр, әсл бәстәкардыр. Белә сәнәткәры бүтүн дүнјада да анлајачаг, һөрмәт

¹ Үзејир һачыбәјов. «Азәрбајчанда мусиги тәрәггиси», Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ. 246.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

едәчәк вә севәчәкләр. Ү. һачыбәјов јазырды ки, «милли инчәсәнәт әсәрләри бүтүн халглара ајдын, үмүмбәшәри олмалыдыр...»

Ү. һачыбәјов һәлә 1946-чы илдә Москвада бәстәкарларын Үмүмиттифаг тәшкилат комитәсинин пленумундакы чыхышында сәнәтдә хәлгилик анлајышыны мүдафиә едәрәк демишдир ки, «...-Бир дестә мусигишүнас үчүн јох, халг үчүн јазмаг лазымдыр».

Ү. һачыбәјов дејирди: «Һәр бир халг өз бәстәкарындан тәләб едир ки, о, өз әсәрләрини нә гәдәр мүрәккәб олурса-олсун, халга јахын вә доғма олан мусиги дилиндә бәстәләмәлидир. Бунун үчүн бәстәкардан һәмин дили мүкәммәл билмәси тәләб олунур. Милли инчәсәнәтин жүксәк нүмунәләрини јаратмаг үчүн бәстәкар нәинки мусиги јарадычылығынын нәзәри әсасларын билмәли вә композисија техникасына мүкәммәл јијәләнмәли, һәм дә халг мусигисинин характерик хүсусијјәтләринә вә ганунларына дәриндән бәләд олмалыдыр»¹

Мусигидә хәлгилик анлајышы Үзејир һачыбәјов үчүн бүтүн јарадычылығы боју, бүтүн естетик көрүшләриндә әсас гајә, әсас ме'јар олмушдур. Бөјүк бәстәкар бүтүн јарадычылығында халга архаланмышдыр вә дәрс дедији тәләбәләрә дә буну мәсләһәт көрмүш, буну тә'лим етмишдир. Бу барәдә мәрһум бәстәкар Фикрәт Әмиров хатирәләринин бириндә јазырды: «Үзејир һачыбәјов бизә дејәрди ки, халг мусигиси түкәнмәз хәзинәдир. Ону дәриндән-дәринә өјрәнмәдән бир бәстәкар кими учалмаг олмаз».

Үзејир һачыбәјов мусиги фольклорумузу топламағын, халг мусигимизи бүтүн инчәлији илә арашдырмағын вачиб олдуғуну тәқрар-тәқрар хатырладаркән бу зәнкин хәзинәдән һеч дә пассив истифадәни, јерли-јерсиз ситатлар кәтирмәклә истифадәни нәзәрдә тутмурду. Бәстәкарын гәти гәнаәти белә иди ки, мусиги фольклорундан халгын арзу вә дүшүнчәләрини, һәјата, дүнјаја бахымыны, сәнәткарлыг сирләрини өјрәнмәк вә бундан јарадычылыгга фәјдаланмаг лазымдыр...²

Ү. һачыбәјов ««Короғлу» операсы» адлы мәғаләсиндә јазырды: «Халг јарадычылығыны, мусиги фольклоруну дәриндән өјрәнмәк, мусиги дилини мәнимсәмәк халг илә онун анладығы дилдә данышмаг исте'дадыны композитора верән садәлик вә ајдынлығы дәрк етмәк әсас мәсәләдир».

«Короғлу» операсыны јазаркән Үзејир бәј гаршысына формача дәрин милли опера јаратмаг мәсәләсини гојмушдур. һачыбәјов

¹ Үзејир һачыбәјов. Мүғәддимә. Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ. 350.

² Ф. Әмиров. «Мусиги сәһифәләри», «Ишыг» нәшријјаты, Бақы, 1978, сәһ. 82.

жазырды: «Опера әсаринә мөхсус олан бүтүн үнсүрләр - арија, дуэт, ансамбл, речитатив - «Короғлу» операсында вардыр, ләкин бунларын һамысы Азәрбајчан мусиги фолклору олан муғамлар әсасында гурулмушдур. Мән халгдан һазыр нәғмәләр алмамышам, ¹ јалныз халг јарадычылығынын әсасларыны өјрәнмишәм».

Рус классик бәстәкары Михаил Иванович Глинка демишдир: «Мусигини халг јарадыр, биз сәнәткарлар исә ону јалныз бәстәләјирик».

Үзејир һачыбәјов исә бу һагда белә демишдир: «Илк көзәл нәғмә вә рәгс мелодияларынын јарадычысы халг өзүдүр. Бизә бу күн нүмунә олан халг нәғмәләри әсрләрдән бәри ишләнә-ишләнә јарадылмыш вә јалныз бизим зәманәмиздә һәгиги бәдии формалар алмышдыр».

Сәнәтшүнаслыг доктору Земфира Сәфәрова «Үзејир һачыбәјов» китабында Азәрбајчан классик мусигисинин баниси илә рус классик мусигисинин баниси һагында чох көзәл гејд етмишдир: «Үзејир һачыбәјовун Азәрбајчан мусигисинин инкишафындакы ролу, рус мусиги тарихиндә М. И. Глинканын ојнадығы рола чох јахындыр».²

Һәр ики бәстәкар гырылмаз телләрлә халг мусигисинә бағлы олмушдур.

Азәрбајчан халг маһныларынын, халг мусигисинин популярлығындан сөһбәт ачаркән демәк лазымдыр ки, бу мусигидән тәкчә Азәрбајчан бәстәкарлары дејил, ејни заманда рус бәстәкарлары да өз јарадычылыгыларында истифадә етмишләр. Мәсәлән, елә јухарыда адыны чәкдјимиз рус классик операсынын баниси М. И. Глинка өзүнүн «Руслан вә Лјудмила» (1842) операсында «Галанын дибиндә» Азәрбајчан халг маһнысындан истифадә етмишдир.

Галанын дибиндә бир гуш олајдым,

Кәләнә, кедәнә јолдаш олајдым...

Ү. һачыбәјов јазырды ки, бәстәкар халгдан өјрәнмәли, халг мусиги јарадычылығынын түкәнмәз сәрвәтиндән истифадә етмәлидир.

Бөјүк бәстәкар көстәрирди ки, халгымызын тарихи, шифаһи халг әдәбијјаты, Азәрбајчанын мусиги фолклору бәстәкарларымыз үчүн лазым олан һәр чүр материал верир.

¹ Ү. һачыбәјов. «Короғлу» операсы, Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ. 266.

² Земфира Сафарова. Үзејир Гаджибеков. «Јазычы», Бақы, 1983, сәһ. 7.

Рус бәстәкарлары Азәрбајчан мусигисиндән истифадә етдикләри кими, Үзејир һачыбәјов да өз нөвбәсиндә рус бәстәкарларынын јарадычылыг тәчрүбәсиндән бәһрәләнмиш вә нәзәри-елми мәғаләләриндә онларын тәчрүбәсини кениш тәблиғ етмишдир. Ү. һачыбәјов «Чајковски вә Азәрбајчан мусигиси» мәғаләсиндә јазырды: «Мән өз азад јарадычылыг фантазијамы халг мусигиси дилинин сарсылмаз тәмәли үзәриндә инкишаф етдирмәк принципини Чајковскидән көтүрмүшәм. Халг мусигиси мәним бүтүн әсәрләримдә, хусусән «Короғлу» операсында гүввәтли әкс олунмушдур».¹

Бөјүк бәстәкар дәфәләрлә гејд едирди ки, Азәрбајчан мусигисини өјрәндикдә, ондан истифадә етдикдә муғам системинә, Азәрбајчан мусигисиндә олан вә чох бөјүк рол ојнајан чанлы муғамлара хусуси диггәт верилмәлидир. Чалышмағ лазымдыр ки,² бу муғамлар өз сәрбәст әһәмийјәтини итирмәсинләр.²

Муғамлардан Ү. һачыбәјов чох мәһарәтлә өз јарадычылығында, ингилабдан әввәл јазылмыш операларында истифадә етмишдир. Мәсәлән, «Лејли вә Мәчнун» операсынын 1-чи пәрдәсиндә «Маһур-һинди» вә «Секаһ» лирик муғамларындан истифадә етмишдир. Операнын гәһрәманларынын сонракы охумаларында исә гәмли, кәдәрли муғамлардан - «Баяты-Шираз», «Шүштәр», «Баяты-күрд» муғамларындан бәһрәләнмишдир. Мәчнунун атасынын нараһатлығыны «Чаһаркаһ» муғамы васитәсилә вермишдир.

Бәстәкар өзү бу һагда белә дејир: «Һәр бир муғамын мүстәгил әһәмийјәтиндән данышаркән мән халг анлајышыны нәзәрдә тутурам. Мәсәлән, «Секаһ» муғамы лирик-ашиганә әһәмийјәтә маликдир. Бүтүн инчә ашиганә халг нәғмәләри «Секаһ» муғамы әсасында гурулмушдур. Буна көрә дә мән ашиганә сәһнәләри өз операларымда вердикдә бу муғамлардан истифадә едирәм.

Мусиги бојалары илә халгын мәзлум вәзијјәтини, јахуд истисмарчы синифләрин гәддарлығыны ифадә етмәк лазым олдугда мән «Чаһаркаһ» муғамыны ишләдирәм».³

Ү. һачыбәјов өз јарадычылығында Азәрбајчан халг мусигисиндән бөјүк усталыгла истифадә етмиш, маһнылар,

¹ Үзејир һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ. 329.

² Үзејир һачыбәјов. «Мусигидә халгилик», Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ. 324.

³ Үзејир һачыбәјов. «Мусигидә халгилик», Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ. 324.

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

рәгсләр, муғам вә ашыг җарадычылығы әсасында мұхтәлиф мусиги жанрларында әсәрләр җазмышдыр.

Үзејир һачыбәјов бәјүк усталыгла Шәрг мусиги аләтләри илә Гәрб мусиги аләтләринин синтезини җаратмышдыр. О, өзүнүн «Совет операсынын јоллары» мағаләсиндә бу мәсәләдән бәһс едәрәк җазырды: «Симфоник оркестрә халг чалғы аләтләрини чәсарәтлә дахил етмәк лазымдыр. Бу, шүбһәсиз ки, опера оркестринин сәс политрасыны зәнкинләшдирәр, она тәрәвәт вәрәр».

Ү. һачыбәјов 1925-1926-чы илләрдә Гәрб мусиги аләтләри илә Шәрг мусигисини ичра етмәји гејри-гануни һесаб едән примитив мулаһизәләрә гаршы чыхараг елми шәкилдә сүбут едирди ки, Шәрг мусигисини Гәрб мусиги аләтләри илә ичра етмәк мүмкүн вә лазымдыр. Бәјүк бәстәкар рус вә Авропа мусигисинин Азәрбајҗанда кениш тәблиғ едилмәсини лазым билир вә бизим халг чалғы аләтләримизин дүнја мусигисини ифа етмәк үчүн җарарлы олдуғуну көстәрир.

1931-чи илдә Үзејир һачыбәјов тәрәфиндән тәшкил едилмиш «Нотлу» халг чалғы аләтләри оркестриндә Азәрбајҗан бәстәкарларынын әсәрләри илә јанашы, Глинканын, Мотсартын, Шубертин, Бизе вә башга бәстәкарларын әсәрләрини дә мүвәфғәҗијәтлә ифа едирдиләр. Ону да гејд едәк ки, илк илләрдә оркестрә Үзејир бәј өзү дирижорлуғ етмишдир.

Үзејир һачыбәјов гејри-ади исте'дадла, бәјүк зөвглә камера-инструментал мусиги илә ашыг мусигисини бирләшдирмиш вә өзүнүн скрипка, виолончел вә фортепиано үчүн «Ашыгсајағы» триосуну җазмышдыр. Ашыг мусигиси илә бәстәкарлыг техникасынын мұхтәлиф хүсусијәтләринин синтезини җаратмышдыр.

Халг артисти Р. һачыјев «Азәрбајҗан мусигисинин бајрамы» мағаләсиндә җазыр: «Азәрбајҗан мусигисинин жанр чәрчивәсинин кенишләндирилмәси саһәсиндә көстәрилән сә'ј, бәстәкарларын инструментал жанрларда әсәрләр җаратмағына кәтириб чыхартды. Ү. һачыбәјов халг чалғы аләтләри үчүн ики фантазија җазды. Бу фантазијалар мусиги җарадычылығында јени саһә ачды».

1932-чи илдә Ү. һачыбәјов ики фантазија җазмышдыр. Биринчи фантазија «Чаһаркаһ» ладында, икинчи фантазија исә «Шур» муғамы әсасында җаранмышдыр.

1 Рауф һачыјев. «Азәрбајҗан мусигисинин бајрамы», «Коммунист» гәзети, 19 декабр. 1965-чи ил.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

20-30-чу илләрдә милли мусигинин инкишафы мәсәләләри, хүсусилә опера чох кәскин мұбаһисә вә музакирәләрә сәбәб олмушдур. Бу музакирәләрин мәркәзиндә дуран әсас мәсәлә бу иди ки, милли операларын инкишафы давам етдирилсин, јахүд тамамилә сәһнәдән көтүрүлсүн. Бу заман ики бир-биринә зидд чәбһә арасында кәскин мұбаризә кедирди. Бу ики зидд чәбһәләрдән бири Азәрбајҗан мусигисинин дәјишилмәмәсини, онун тохунулмамыш галмасыны, опера театрынын бағланмамасыны тәләб едирди. Икинчиси исә милли мусигини инкар едир, опера вә мусигили комедијаларын сәһнәдән көтүрүлмәсини вә тарих архивинә чеврилмәсини тәләб едир, там Авропа мусигисинә јијәләнмәји мәсләһәт көрүр вә бу мусигини көмәјә чағырырдылар.

Мәсәлән, бу мүртәчә фикирли зијалылардан бири һәсән Сәбри «Искусство» журналында җазырды ки, «Лејли вә Мәчнун», «Шаһ Аббас вә Хуршудбану», «Әсли вә Кәрәм» операларыны, бир тулланты кими кәһнә әрәб әлифбасы, чадра вә феодал адәт-ән'әнәләрлә бирликдә тарих архивинә тәһвил вермәк лазымдыр.

Азад фикирли сәнәткарлар - Үзејир һачыбәјов, Мүслүм Магомајев вә Азәрбајҗан мусиги мәдәнијәтинин башга нүмәјәндәләри бу музакирә вә мұбаһисәләрдә ајдын вә принципал мөвгедән гәтијәтлә чыхыш едирдиләр.

Үзејир һачыбәјов Азәрбајҗан мусиги инчәсәнәтинә мүртәчә зијанчы нәзәрлә бахан буржуа милләтчиләринә гаршы кәскин мұбаризә апарырды. Онлар курултулу вә «сол» сөзләрлә Азәрбајҗан мусигисинин инкишафыны дүзкүн олмајан бир јола салмаг, милли мусиги мәдәнијәтинин инкишафына мане олмаг истәјирдиләр.

Ү. һачыбәјов бу иртичачылары ифша едиб Азәрбајҗан халг мусигисинин орижиналыгыны сүбут едир, онун милли хүсусијәтләрини мөјјән едир, ејни заманда Авропа мусиги системиндән истифадә етмәклә Азәрбајҗан мусиги мәдәнијәтинин инкишаф етдирмәк јолунун дүзкүн олдуғуну көстәрирди.

Үзејир һачыбәјов буржуа милләтчиләринә гаршы мұбаризә апарараг кинајә илә җазырды: «Өзләрини «јүксәк сәнәтин каһинләри» һесаб едән буржуа естетләри халг җарадычылығына хор бахырлар. Онларын нәзәриндә халг маһнысы гејри-мәдәни «примитив»дир, ән јахшы һалда исә музейләрә верилмәли «орижинал» вә «әчаиб» шејдир, һәмнин маһнылары динләјиб зөвг

1 Гасан Сәбри. «О тјуркској опере в Азербәјджане», «Искусство» журналы, 1928. сәһ 69.

алмағ олар, фэгәт бунлара естетиканын ичтимаи нормаларыны тәтбиг етмәк олмаз.

Мусигинин инкишафы тарихи исә бунун әксини кәстәрир. Ән мәшһур бәстәкарлар-классикләр халг жарадычылығыны жүксәк гижмәтләндирмиш, буну өз әсәрләри үчүн әсас кәтүрмүшләр. Дунја мусиги мәдәнијәтинин ән бөјүк абидләри халг маһнылары вә рәгсләри сәјәсиндә мејдана кәлмишдир».

Ү. һачыбәјовун опера вә оперетталарыны мұдафиә едәрәк, халгымызын бөјүк оғлу Нәриман Нәриманов 1916-чы илдә жазырды: «... Опера вә оперетталарымыз даһа артыг тәрәгги едәчәкләр. Чүнки Үзејир бәј чәнаблары охудуғу елмин сәбәбинә даһа кәзәл опералар мејдана кәтирәчәкдир. Нәр һалда гејри-әсәрләрә нисбәтән һал-һазырда Үзејир бәјин әсәрләри бөјүк үмид јолу ачыр. Бу јолда Үзејир бәјин даһа артыг тәрәгги етмәјини гәлбдән истәјирик».

Үзејир һачыбәјовун бүтүн бу хидмәтләринә бахмајараг ону тәнгид едәнләр тапылырды.

Һәлә 1909-чу илдә «Зәнбур» журналында Ү. һачыбәјова карикатура чәкилмишдир. Бу һагда бөјүк актјор, халг артисти Мирзаға Әлијев 16 сентјабр 1945-чи ил тарихли «Коммунист» гәзетиндә дәрч едилмиш өз хатирәләриндә жазырды:

«... 1909-чу илдә Бақыда «Зәнбур» адлы күлкү мәчмуәси нәшр олунарду. Бу мәчмуәдә «Лејли вә Мәчнун», «Әр вә арвад», «О олмасын, бу олсун» кими әсәрләр јаратмыш Үзејир һачыбәјова бир карикатура чәкилмишди. Үзејир бу шәкилдә белә кәстәрилмишди: ајағында чарыг, әјниндә чырыг архалыг, әлиндә смичок вә сол тәрәфиндә бир нәфәр зурна чалырды. Бу зурнанын ичиндән исә нотлар чыхырды. Карикатурачы демәк истәјирди ки, «Бир буна бахын һа, Үзејир һачыбәјов зурнадан нот јаратмағ истәјир». Мән арзу едирәм, елә бир гүдрәтим олајды ки, Үзејир һачыбәјова мәчмуәдә карикатура чәкәнләри јарым саатлыға дирилдиб «Короғлу» операсыны онлара кәстәрәјдим...»

Ү. һачыбәјов да өз нөвбәсиндә бу иртичачыларла мұбаризә апарыр, онлары кәскин тәнгид едирди. Мәммәдов-Әһлијевин мусигили драм вә халис драм тамашаларынын тәрбијәви әһәмијәти һаггында галдырдығы лазымсыз мәсәләјә Үзејир һачыбәјов өзүнүн бир нечә мәгаләсиндә - «Сәһнәнин тәрбијәви әһәмијәти һаггында», «Опера вә драмын тәрбијәви әһәмијәти һаггында» (чаваб әвәзинә) јазыларында өз фикир вә мұлаһизәләрини ирәли сүрмүшдүр.

1 «Коммунист» гәзети, 19 декабр, 1965-чи ил.

Мәммәдов-Әһлијев өз чыхышында ирәли сүрүрду ки, опера вә оперетталары сәһнәдән кәтүрмәк, драма үстүнлүк вермәк лазымдыр.

Ү. һачыбәјов исә она чаваб верәрәк жазырды ки, ичтимаијәтин тәрбијәси үчүн фачиә дә, драм да, комедија да, опера да, оперетта да лазымдыр.

«Түрк опералары һаггында» мәгаләсини Үзејир һачыбәјов «Самит» тәхәллүслү о заман маариф комиссары олан Мустафа Гулијевин Шәрг опера вә оперетта театрларыны бағламағ һаггындакы мә'рузәсинә чаваб олараг 1924-чү илдә јазмышдыр вә 3 октјабр тарихли «Коммунист» гәзетиндә чап олунамшдур. Мәгаләдә Үзејир һачыбәјов жазырды: «1907-чи илдән бәри Азәрбајчан түркләринин тәрәгги вә тәрбијәси ишиндә аз роллар ојнамајан түрк опера вә оперетталарынын бу күн вәтәндаш (Самит)ын истәдији кими сәһнәдән галдырмағ Азәрбајчан театр вә мусиги тарихинин мүһүм сәһифәләрини чырыб атмағ демәкдир».

Түрк опера театрынын бағланмасы фикри илә разылашмајан Мир Чаббар адлы бир журналист «Түрк операсыны гапамағ олмаз» адлы мәгалә илә «Јени јол» гәзетиндә чыхыш едәрәк жазырды: «Јох. Операны гапамағ олмаз... Операны гапамағын бизә һеч бир фәјдасы јохдур. Рус операларында чох заман иштирак едәнләр тамашачылардан чох олдуғу һалда, түрк операсы верилән күнләр театрда биринчи сырадан гәлјоркаја гәдәр долу олу».

Бу да Ү. һачыбәјов әсәрләринин, үмумијәтлә, милли операларын халг арасында гәзандығы мұвәфәғијәтә парлаг мисалдыр.

Јухарыда адыны чәкдијимиз Мустафа Гулијев милли тәһсилин дә әлејинә чыхыш едирди. О тәләб едирди ки, јалныз Авропа мусигиси тәдрис едилсин, Шәрг мусигиси тәһсили исә ләғв едилсин. Авропа вә рус опералары тамашаја гојулсун, милли опералар сәһнәдән кәтүрүлсүн.

Шүбһәсиз ки, халгын тәрәггисинә зидд олан белә гара фикирләр Азәрбајчан инчәсәнәтинин нүмајәндәләрини вә шәхсән бүтүн өмрүнү Азәрбајчан мусигисинин инкишафына һәср етмиш Үзејир һачыбәјову бу мәсәләләрә бикәнә гоја билмәзди. Бу мұбаһисәли мәсәләләрдә фикирләр бир нечә истигамәтә јөнәлмишдир. Бә'зиләри «сол» групун нүмајәндәси М. Гулијевин тәрәфдары идиләр, бә'зиләри исә Ү. һачыбәјовун фикирләрини мұдафиә едирдиләр.

Бу мубаһисәли мәсәләләрлә вә хүсусилә М. Гулијевин мә'рузәси илә әлагәдәр олараг Ү. һачыбәјов өзүнүн «Азәрбајчанда мусиги тәрәггиси» мәгаләсиндә чаваб вермишдир. Мәгалә 1926-чы илдә «Маариф вә мәдәнијјәт» журналынын 8-9-чу сәјларында дәрч олунмушдур. Мәгаләдә Үзејир бәј јазырды: «Ешитдијимиз мә'рузәдән бәјлә анлашылды ки, јолдаш Гулијев јалныз Авропа мусигиси тәһсилинин тәрәфдарыдыр. Шәрг мусигиси тәһсили лүзүмуна аид мә'рузәдә бир шәј јохдур. Јалныз буну билдик ки, Гулијев јолдаш шәхсән (тар) тәһсилинин тәрәфдары дејилдир вә һәтта тарын халг мусиги әләти чүмләсиндән олдуғуна дә инаныр.

Сонра Ү. һачыбәјов јазыр: «Фәгәт бу хүсусда бизим фикримиз бәјләдир ки, Авропа мусигисиндән әләвә бир дә Шәрг мусигиси вардыр вә биз азәрбајчанлылар өзүмүз Шәрг әһлиндән олдуғумуза кәрә мусиги тәһсили ишиндә Шәрг мусигисинә гаршы лагејд галарсаг, өз мәдәни вәзифәмизи камалынча ифа етмәмиш оларыг. Тар исә Шәрг мусигиси тәһсилини кенишләндирә билән әләтдән ән гијмәтлиси, ән мүһүмүдур».

Үзејир һачыбәјов јазырды ки, «тар тәһсили консерваторија програмына дахил едилмәклә кәләчәк сазандалар һазырламаг нәзәрдә тутулмур. Мусиги мәктәби тара елми чәһәтдән јанашыр, ону Шәрг мусигисинин әсасы олан муғаматын кәшф вә шәрһи үчүн елми бир әләт кими өз програмына дахил едир. Мәктәбләрдә мүәјјән програм үзрә муғамат тәдрис едилмәклә Авропа мусиги әсасындан башга, Шәрг мусиги әсаслары да шакирдләрә әјрәдилир. Тары нот үзрә чалмаг мүмкүн олдуғундан, тарчы шакирд там бир мусиги тәһсили кәрмүш олур».¹

Ү. һачыбәјовун тары мүдафиә етмәси барәдә халг јазычымыз Мирзә Ибраһимов јазыр: «Үзејир тары нијә мүдафиә едир? Чүнки тар бизим халг арасында ән чох јайылмыш, халгын үрәјиндә јашајан чох зәнкин вә гијмәтли мусиги әләтидир. Тарсыз ингиллаба гәдәрки ағыр шәраитдә халгымызын классик мусигисинин вә ел һаваларынын әсрләр узуну јашајыб галмасыны, инкишафыны, өз тәкраролунмаз кәзәллијини сахламасыны тәсәввур етмәк белә мүмкүн дејил! Үзејир һачыбәјов тары мүдафиә етмәклә зәнкин хәзинә олан Азәрбајчан халг мусигисини мүдафиә едирди».²

Тар әсрләр боју халгымызын ән гијмәтли милли әләти кими јашамыш, јашајыр вә јашајачагдыр. һеч бир јад әл ону сусдура

1 Ү. һачыбәјов. «Азәрбајчанда мусиги тәрәггиси», Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.249.

2 М. Ибраһимов «Үзејир һачыбәјов сәнәт вә сәнәткарлыг һаггында», Үзејир һачыбәјовун әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.14.

билмәмиш вә сусдура билмәјечәкдир. Ону һеч вахт, һеч кәс унутмајачагдыр.

Халгымызын кәзәл шаири Микајыл Мүшфиг јахшы демишдир:

*«Оху тар, оху тар,
Сәни ким унудар?
Еј кениш күтләнин, ачысы, шәрбәти
Аловлу сәнәти!»*

Үзејир һачыбәјов халг мусиги сәрвәтини нәинки әмәли чәһәтдән, һәм дә нәзәри чәһәтдән дә әјрәнмәјин бәјүк әһәмијјәтиндән дәнә-дәнә данышырды.

Ү. һачыбәјов халг мусигисинин әјрәнилмәси саһәсиндә бәстәкарларын гаршыларына бәјүк тәләбләр гојурду. О јазырды ки, композитор нәинки үмуми мусиги културасы саһәсиндә, бәлкә халг мусигиси саһәсиндә дә чидди мусиги мә'луматы олмалыдыр... Халг фольклоруну әјрәнмәлидир.

Бәстәкар өзүнү мисал кәстәрәрәк гејд едирди: «Шәхсән өз һаггында буну дејә биләрәм ки, мән халг мусигисини әсаслы сурәтдә әјрәнмәјинчә бәјүк әсәрләр јазмаға тәләсмәмишәм».¹

Үзејир һачыбәјов халг мусиги инчиләриндән истифадә едәрәк илк дәфә операја хор кәтирмишдир. Мәшһур «Шәби-һичран» хору «Лејли вә Мәчнун» операсынын прологудур вә бүтүн әсәрин үмуми әһвал-руһијјәсини чох кәзәл ачыб кәстәрир. Ону да гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајчанда илк Дөвләт хор коллективи дә (1936) Ү. һачыбәјов тәрәфиндән јарадылмышдыр.

Үзејир һачыбәјовун мусиги јарадычылығында «Шәби-һичран»-дан «Короғлу»ја, «Короғлу»дан «Гәләбә һимни»нә вә еләчә дә Дөвләт һимнинә гәдәр кечдији јол, әслиндә халгын мә'нәви инкишаф јолудур».²

Ингилабдан әввәл јазылмыш операларындан фәргли олараг, елә о илләрдә гәләмә алынмыш мусигили комедијаларында бәстәкар халг мусигисиндән бүтөвлүкдә истифадә етмир. Лакин халг мусигисинин руһу, әлванлығы бу әсәрләрдә дә ајдын өзүнү кәстәрир. «Әр вә арвад», «О олмасын, бу олсун», «Аршын мал алан» мусигили комедијаларда Үзејир һачыбәјов халг мусигисини профессионал сәвијјәдә динләјичијә чатдырыр.

1 Ү. һачыбәјов. «Мусигидә халгилик», Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.322.

2 М. Чәфәр. «Мусигидә халг дили», «Әдәбијат вә инчәсәнәт» гәзети, 28 апрел, 1962-чи ил.

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

«Үзејир Һачыбәјовун мусиги сәнәтинин өлмәзлији халг јарадычылығына истинад етмәсиндәдир. Бу бөјүк сәнәткар јахшы билирди ки, халг јарадычылығы илләр, әсрләр, һәтта мин илләр боју инкишаф едән, һәмишә сафлашан, бүллурлашан илһам мәнбәјидир. Буна көрә дә Үзејир Һачыбәјов халгын руһундан гопан, онун дахили аләмини, мә'нәвијјатыны ифадә едән мусиги әсәрләри јарадырды. Истәр онун илк гәләм тәчрүбәси олан «Лејли вә Мәчнун» операсы, истәр өз дәринлик вә әзәмәтилә инсаны һејран едән, мусиги сәнәтимизин инчиси «Короғлу» операсы, истәрсә дә «Сәнсиз», «Севкили чанан» кими мусиги әсәрләри динләнилдикчә даһа да севилән вә мин дөфәләрлә динләнилмәси арзу едилән көзәл сәнәт әсәрләридир».

Һәлә гәдим заманлардан Јахын Шәрг мусигисинин нәзәри вә практик чәһәтдән инкишафы ики Азәрбајчан алимләринин - Сәфиәддин Әбдүлмә'мин ибн Јусиф әл Урмәви (XIII әср) вә Әбдүлғадир Мәрағинин (XIV әср) адлары илә бағлыдыр.

XIX әсрин ән мәшһур алим, рәссам, нәггаш, астроном вә мусигишүнасы олан Мир Мөһсүн Һачы Сејид Әһмәд оғлу Һәввәб Гарабағи (Шушалы) өзүнүн «Вүзүһүл-әргам» («Мусиги истилаһларынын шәрһи») адлы китабында јухарыда адларыны чәқдијимиз алимләрин әсәрләринә истинад етмиш вә Јахын Шәрг халгларынын гәдим мусигисиндән сөһбәт ачмышдыр.

XX әсрин ән бөјүк Азәрбајчан мусигишүнасы исә нәһәнк бәстәкар Үзејир Һачыбәјов олмушдур. Ү. Һачыбәјов өзүнүн «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» адлы китабында Шәргин ән бөјүк алим вә мусигишүнасларынын адларыны чәкір, онлара јүксәк гижмәт верир.

Үзејир Һачыбәјовун мусиги саһәсиндә бир нәзәријјәчи вә алим кими әвәзсиз вә сәмәрәли фәалијјәти 1920-чи илдән сонраја тәсадүф едир. Ү. Һачыбәјов узун илләр Азәрбајчан мусигисинин елми әсасларыны арајыб-ахтармышдыр. О, «Азәрбајчан халг мусигисинин тарихини, јарадычылыг хүсүсијјәтләрини, лад әсасларыны елми сурәтдә тәдгиг вә тәһлил етмәји биринчи дәрәчәли вәзифә һесаб едирди».²

Үзејир Һачыбәјов түкәнмәз ахтарышлар, тәдгигатлар нәтичәсиндә «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары». адлы елми-тәдгигат әсәрини јазмыш, әсәр 1945-чи илдә нәшр олунмушдур. Бунунла да бөјүк бәстәкар Азәрбајчанда һәм дә илк

1 Һејдәр Һүсејнов. «Бөјүк сәнәткар». Бәстәкарын хатирәси китабы, Азәрнәшр, Бақы, 1976, сәһ.26.

2 Мирзә Ибраһимов. «Үзејир Һачыбәјов сәнәт вә сәнәткарлыг һаггында». Ү. Һачыбәјовун әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ.22.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Үзејир бәј Һачыбәјов иш отагында (1927).

мусиги нәзәријјәчиси кими танынды. Мусиги нәзәријјәси мәктәбинин дә әсасыны гојду.

«Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» китабы бәстәкар-мусигишүнасын 1925-1945-чи илләрдә Азәрбајчан мусигисини өјрәнмәк саһәсиндә апардығы елми-тәдгигат ишләринин јекуну иди. Бу әсәр үзәриндә Ү. Һачыбәјов узун илләр вә көркин ишләмишдир. Әсәрин јазылма тарихи вә әһәмијјәти һаггында Үзејир бәј 1934-чү илдә «Коммунист» гәзетиндә дәрч едилмиш мәғаләсиндә јазырды: «Азәрбајчан түрк халг мусигисинин әсаслары» адында јазмагда вә үзәриндә ишләмәкдә олдуғум әсәр ән мүһүм мәсәләләрдән биридир. Бу әсәр үзәриндә мән он илдән артыгдыр ки, ишләјирәм. Бу мүддәт ичәрисиндә һәмин әсәримә әмәлли тәрчүмә вә сынанма нәтичәси олараг бир нечә дәфә дәјишиб јениләшдирмиш вә бир чох јерләрини тәсһиһ етмишәм. Әсәр өзү нисбәтән кичик бир шеј олса да, мүндәрәчәсиндә бәһс едилән мәсәләләр үмуми мусиги хадимләри үчүн әһәмијјәтлидир.

Ону да гејд едәк ки, әсәр рус дилиндә јазылмыш вә илк дәфә рус дилиндә чәп едилмишдир. Даһи мусигишүнас әсәри Азәрбајчан дилиндә нәшр етдирмәк истәмиш, лакин хәстәлик вә өлүм бу иши баша чатдырмаға мане олмушдур.

Ү. Һачыбәјовун вәфатындан сонра китаб Азәрбајчан дилинә М.С. Исмајылов тәрәфиндән тәрчүмә вә халг артисти Солтан Һачыбәјовла бирликдә редактә едилмишдир.

Үзејир Һачыбәјова гәдәр Азәрбајчан халг мусигисинин нәзәри чәһәтләрини ишыгландыран белә бир елми әсәр јох иди. Буна көрә дә бә'зи мусигишүнаслар доғма халг мусигимизин классик нүмунәләрини ја Ирана аид едиб, ја да «Шәрг мусигиси» ады алтында верирдиләр.

«Үзејир бу әсәрилә («Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» - С. Г.) Азәрбајчан мусигисинин јалныз Азәрбајчана мөхсус олан, милли әсасларыны елми сурәтдә сүбүт етмәклә, Азәрбајчан мусигисини Иран вә башга Шәрг мусигисиндән сечә билмәси, бә'зән дә бизим бөјүк мусиги сәрвәтләримизи башга халгларын һесабына јазан савадсыз алимләрин пуч нәзәријәсини алт-үст етди, Азәрбајчан милли мусигисинин там орижиналлығыны вә мүстәгил бир мусиги олдуғуну сүбүт етди».¹

Һәгигәти үзә чыхарага мусигимизин јалныз өзүмүзә мөхсус олдуғуну сүбүт едәрәк Үзејир Һачыбәјов доғма мусигимизи өзүмүзә гајтармышдыр.

«Профессор Үзејир Һачыбәјовун «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» әсәринин гијмәти бир дә ондадыр ки, мүәллиф бурада Азәрбајчан мусигисинин узун әсрләрдән бәри давам едиб кәлдијини, онун дәрин көкләри, өзүнә мөхсус көзәл ән'әнәләри олдуғуну көстәрмәклә бәрәбәр, бу мусигинин мүрәккәб мүнтәзәм системә вә чидди ганунлара табе олмасы һаггында илк дәфә кениш вә әсаслы мә'лумат вермишдир».²

«Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» әсәри бәстәкарын шәхси мүшаһидәләринин вә тәдгигатларынын нәтичәсиндә, кәркин ахтарышлар јолу илә мејдана кәлмишдир. Бу һагда Үзејир бәј јазырды: «Мән Азәрбајчан халг мусигисинин әсасларыны өјрәнмәк ишинә 1925-чи илдә башламышам. Сечдијим бу мөвзуја даир нә бир әдәбијат, нә хүсуси елми әсәрләр, нә дә башга бир вәсаит олмадығына көрә, мән анчаг өз шәхси мүшаһидәләримин, апардығым диггәтли тәдгигатын нәтичәләринә вә Азәрбајчан халг мусигисинин бүтүн нүмунә вә формаларынын дәрин тәһлилинә әсасланмаға мәчбур олдум».³

Азәрбајчан халг мусигисинин нәзәри әсасыны тәшкил едән бу әсәр мусигишүнаслыға да әвәзсиз бир һәдијә олмуш, башга

1 С. Вургун. «Бөјүк бәстәкар», «Коммунист» гәзети, 18 сентјабр, 1945-чи ил.

2 М. С. Исмајылов. «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» китабы, Мүгәддимә, Азәрб ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1950, сәһ. 9.

3 Ү. Һачыбәјов. «Илк сөз», «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» китабы, сәһ.9.

халгларын да мусигисини ишыгландырмаг ишиндә парлаг сәһифәләр ачмышдыр.

Бу елми әсәрә кечмиш ССРИ-нин мусиги мүтәхәссисләри дә чох јүксәк гијмәт вермиш, онун бүтүн совет вә дүнја мусиги сәнәтинин инкишаф етдирилмәсиндә мүһүм әһәмијјәтә малик олдуғуну гејд етмишләр.

Көркәмли бәстәкар, халг артисти Р. М. Глијер 1945-чи илин август ајында Москвадан көндәрдији мәктубунда јазырды:

«Әзиз вә һөрмәтли Үзејир бәј, үзәриндә мәнә сәмиими сөзләр јаздығыныз «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» әсәринизи алдым, сәмиими тәшәккүрүмү билдирирәм. Әлимдәки тә'чили бир иши гуртардыгдан сонра Сизин әсәринизи дәриндән өјрәнмәјә башлајачағам. Әминәм ки, әсәриниз Азәрбајчан мусиги сәнәтинин, демәли, бүтүн совет вә дүнја мусиги сәнәтинин инкишаф етдирилмәсиндә мүстәсна әһәмијјәтә малик олачагдыр. Бу көзәл китабын мејдана кәлмәси мүнасибәтилә Сизи вә кәнч Азәрбајчан бәстәкарларыны сәмиими тәбрик едирәм. Сизә гәлбән садиг олан Глијер».¹

Көркәмли нәзәријәчи, академик Ү. Һачыбәјов «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» әсәриндә Азәрбајчан халг ладларынын, муғаматын әсрләр боју дәјишикликләрә мә'руз галдығыны чох ајдын вә әјани сурәтдә ачыб көстәрир, онун сәбәбләрини ајдынлашдырыр. Бу бәрәдә Үзејир Һачыбәјов һәммин китабда јазыр: «... Јахын Шәрг халгларынын мусиги мәдәнијјәти XIV әсрә доғру өзүнүн јүксәк сәвијјәсинә чатмыш вә он ики сүтунлу, алты бүрчлү «бина» (дәсткәһ) шәкилдә ифтихарла учалмыш вә онун зирвәсиндән дүнјанын бүтүн дөрд тәрәфи: Әндәлисдән Чинә вә Орта Африкадан Гафгаза гәдәр кениш бир мәнзәрә көрүнмүшдүр. Бу «мусиги мәдәнијјәти сарајынын» тикилишиндә гәдим јунан мусиги нәзәријәсини јахшы билән вә һәртәрәfli билијә малик олан Әбу Нәср Фәраби (IX әср), Европада Авитсенна ады илә мәшһур олан алим-мүтәфәккир Әбу Әли ибн Сина (X әср) вә башгалары иштирак етмишләр.

Мусиги бинасынын мөһкәм тәмәлини тәшкил едән 12 сүтүн 12 әсас муғамы вә 6 бүрч исә 6 авазаты тәмсил едир. 12 әсас муғам

1 Үзејир Һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.396-397.

бунлар иди: Үшшаг, Нəва, Бусəлик, Раст, Əраг, Исфəнан, Зирəфкəнд, Бүзүрк, Зəнкулə, Рəһави, Һүсєни вə Һичаз. 6 авазат исə: Шаһназ, Мајє, Сəлмəк, Новруз, Кəрданијə, Ҷуваштан ибарət иди.

XIV əсрин ахырларына доғру баш верəн ичтимаи-игтисади вə сијаси дəјишикликлэрлə əлагəдər олараг бу мəһтəшəм мусиги «бинасынын» диварлары əввəллэр чатламыш вə сонралар исə бүсбүтүн учуб дағылмышдыр.¹

Бу да ондан ирəли кəлирди ки, Шəрг халглары мусигисинин нот жазысы јох иди. Вахтилə дəгиг сурəтдə кағыз үзəринə кəчүрүлмəмишдир. Мусигимиз шифаһи јолла инкишаф етмиш, кениш јайылмышдыр.

Сонралар Јахын Шəрг халглары «учуб дағылмыш» бу муғамларын əн јахшыларынын əсасында, һәр халг өзүнəмəхсус јени муғам, јени лад «тикмишдир». Бу заман да муғамлар мүəјјəн дəјишикликлэрə уғрамышлар. Јалғыз «Раст» муғамы дəјишилмəз галмышдыр. Бу һагда Үзејир һачыбəјов өз əсəриндə јазырды: «... 12 классик муғамын адлары вə һəмчинин бу муғамларын өзлэри дə бəјүк дəјишикликлэрə уғрамышлар: əввəллэр мүстəгил һесабулунан муғамлар бə'зи халгларда шə'бə һалына кечир вə јахуд əксинə, əввəллэр шə'бə һесабулунан мусиги сонралар мүстəгил муғама чеврилир. Јенə дə бу гајда илə муғам вə онун шə'бəлəринин ејни адлары ајры-ајры халгларда мүхтəлиф мə'на ифадə едирди. Индиједəк заманын вə һадисəлэрин сарсыдычы тə'сиринə гаршы мəһкəм дуран јеканə муғам «Раст»дыр. Бу муғам кəкүнүн мəһкəм вə мəнтигли олмасы, онун адынын мə'насына тамамилə ујғун кəлир. «Раст»- дүз, доғру дэмəкдир. Гəдим мусигишүнаслар «Раст»ы муғамларын анасы адландырырдылар. «Раст» муғамы јалғыз өз адыны вə сəс гатарыны дəјил, һəтта өз мајə (тоника) учалығыны да зəманəмиздə гəдэр муһафизə етмишдир».²

Үзејир һачыбəјов «Раст» муғамыны анализ едэрək јазырды ки, «Раст»ын динлэјичијə тə'сири бəјүкдүр. О, инсанда мəрдлик һисси ојадыр.

«Азэрбајчан халг мусигисинин əсаслары» китабында Ү. һачыбəјов јазырды: «Əрəб, Иран вə Европа мусигишүнасларына кəрə, гəдим јунанлар једди сəма чисимлэриндən һэр биринин

¹ Ү. һачыбəјов. «Азэрбајчан халг мусигисинин əсаслары», Азэрб.ЕА-нын нəшријаты, Бақы, 1950, сəһ.84.

² Үзејир һачыбəјов. «Азэрбајчан халг мусигисинин əсаслары». 4-чү нəшри, Бақы, «Јазычы», 1985, сəһ. 19.

Пифагор тэрəфиндэн ичад едилмиш 7 тондан биринə мувафиг олдуғуну зəнн едирлэрмиш.

О тонлар бунлардыр:

ЈУНАНЧА

ƏРƏБЧƏ - ИРАНЧА

1. Ми - Ај
2. Фа - Меркури (Үтарид)
3. Сол - Венера (Зəһра)
4. Лја - Күнəш
5. Си - Марс (Мəррих)
6. До - Јупитер (Мүштəри)
7. Ре - Сатурн (Зүһəл)

1. Нəва
2. Бусəлик
3. Раст
4. Əраг
5. Үшшаг
6. Зирəфкəнд
7. Рəһави¹

Бу гижмəтли əсəрдən ајдын кəрүнүр ки, Азэрбајчан милли мусигиси чох бəјүк тэрəгги јолу кечмишдир. Бу күн исə олдуғча јүксək зирвэлэр фəтһ етмишдир.

«Азэрбајчан халг мусигисинин əсаслары» китабы кириш, илк сөз, тарихи мə'лумат вə ики һиссədən ибарəтдир. 117 сəһифэдən ибарəт олан бу елми монументал əсэр Азэрбајчан милли мусиги мэдəнијəти үчүн чох гижмəтли бир əсəрдир.

Үзејир һачыбəјов јазырды ки, «Халг үчүн ајдын бир мусиги дилиндə əсэр јазмаг истəјən бəстəкар халг ладларында мусиги бəстөлəмəк ганунларыны əсаслы сурəтдə билмэдən, чох чəтин ки, динлэјичилэрин јүксək бəдии тəлəбини едəјə билсин».²

Азэрбајчан ладларынын гурулма ганунларыны вə бу ганунлар əсасында əмөлə кəлən мə'налы мелодиялары елми-нəзэри чəһəтдэн тəһлил етмəк үчүн, Азэрбајчан халг мусигисинин əсас чəһəтлэрини јахындан өјрəнмəк лазымдыр. О əсас чəһəтлэр бунлардыр:

I. Сəс системи

II. Тетракордларын бирлəшмə үсуллары

III. Азэрбајчан ладлары сəс гатарларынын гурулма гајдалары

IV. Азэрбајчан ладларынын əмөлəкəлмə гајдалары.

Үзејир бəј «Азэрбајчан халг мусигисинин əсаслары» əсэри һаггында јазырды: «Мəним бу əсəрим Азэрбајчан халг мусигисинин əсас чəһəтлэрини өјрəнмəк үчүн нəзэри бир вəсаит вə Азэрбајчан ладлары əсасында мусиги јазан бəстəкарлара бир јарадычылыг кəмəјидир».

Бəјүк бəстəкар, кəркəмли мусигишүнас Үзејир һачыбəјов Азэрбајчан мусигисинин једди əсас лады олдуғуну кестэрэрək

¹ Ү. һачыбəјов. «Азэрбајчан халг мусигисинин əсаслары», Азэрб. ЕА-нын нəшријаты, Бақы, 1950, сəһ. 15.

² Јенə орада, сəһ. 11.

Үзејр бәј һачыбајов тәләбәси Гара Гарајевлә мәшгул оларкән (1938).

жазырды ки, «Раст», «Шур», «Секаһ», «Шүштәр», «Чаһаркаһ», «Баяты-Шираз» вә «Һүмајун» Азәрбајчан мусигисинин једди әсас ладыдыр.

Бәстәкар-мусигишүнас һәр муғамын өз характерик хүсусијјәтини көстәрәрәк јазырды: «Бәди-руһи тә'сир чәһәтиндән «Раст» - динләјичидә мәрдлик вә күмраһлыг һисси, «Шур» - шән, лирик әһвали-руһијјә, «Секаһ» - мәнәббәт һисси, «Шүштәр» - дәрин кәдәр, «Чаһаркаһ» - һөјәчан вә еһтирас, «Баяты-Шираз» - гәмкинлик, «Һүмајун» исә «Шүштәр»ә нисбәтән даһа дәрин бир кәдәр һисси ојадыр»¹.

Азәрбајчанда ән чох јајылмыш муғамлар «Шур» вә «Секаһ»дыр. Азәрбајчан халг маһнылары, рөгс һавалары вә саирә мусиги формаларынын әксәријјәти бу ики ладда гурулмушдур. «Раст», «Шүштәр», «Чаһаркаһ» вә «Баяты-Шираз» да чох јајылмыш ладлардандыр. һаһмысындан аз ишләнән «Һүмајун»дур.²

Бәстәкар көстәрир ки, бу әсас ладлардан башга хејли јајылмыш әләвә ладлар вә лад шө'бәләри дә вардыр ки, бунлара мисал

¹ Ү. һачыбајов. «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары», Азәрб.ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1950, сәһ.13.

² Јенә орада.

олараг ашағыдакылары көстәрмәк мүмкүндүр: «Шаһназ», «Сарәнч», «Баяты-күрд», «Һичаз», «Гатар» вә с. Бунларын сајы 70-дән чохдур.

Јенә дә һәмин әсәрдә јазылыр: «Мусигишүнасларын дедијинә көрә, мусиги мәдәнијјәтинин мүөјјән инкишаф мәрһәләсиндә олмасы илә бир-бириндән фәргләнән бир чох халгларда, мәсәлән, мисирлиләрдә, чинлиләрдә, һиндлиләрдә, әрәбләрдә вә јунанларда ладларын үмуми мигдары (мусигијә аид һесаб системиндән асылы олмајараг) 84-дүр.

Једди әсас Азәрбајчан ладынын 12 пәрдәли хроматик гамманын һәр бир тонунда гурулмасы да 84 рөгәмини әмәлә кәтирир»¹.

Азәрбајчан халг мусигисини дәриндән өјрәнән, бу сәнәтин көкләрини арајыб-ахтаран Үзејр һачыбајов халг мусигисинин өјрәнилмәсинин әһмијјәтиндән данышаркән јазырды: ««Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары»ны өјрәнмәк саһәсиндәки ишимин бир бәстәкар олараг мәним үчүн әмәли әһмијјәти о олду ки, мән «Короғлу» операсыны јадым»².

Көркәмли бәстәкар Фикрәт Әмиров бу опера һаггында јазырды: ««Короғлу» сон дәрәчә хәлгидир. Ондан һәмишә өјрәнмәк, севә-севә өјрәнмәк бәстәкарларымызын шәрәфли борчудур»³.

Ф.Әмиров даһа сонра «Короғлу» операсына јүксәк гијмәт верәрәк белә јазырды: ««Короғлу»да Мосарт мусигисинин мелодиклији, Глинка мусигисинин мөһтәшәмлији дујулур. Елә Үзејрин бөјүклүјү бир дә ондадыр ки, о, һәм дүнја классик мусигисинин өлмәз әсәрләриндән өјрәнмиш, һәм дә мусигимизи белә бир јүксәк сәвијјәә галдырмышдыр»⁴.

«Короғлу»нун өлмәзлијиндән, гәлбләри вәчдә кәтирән мусигисинин һәмишәјашарлығындан бәһс едәрәк, 1962-чи илдә операнын 25 иллик јубилеји мүнәсибәтилә халг јазычысы Сүләјман Рәһимов јазырды: «Тамашачы салона дүшүнчә сәһнә илә, «Короғлу» илә јашајыр, операнын мусигиси, үрәјимизин инчә телләрини тәрпадир, чәнкиләри сүмүкләримизә дүшүр, иликләримизә ишләјир, биз бөјүк мусиги дөнизинин гыжылты илә чағлајан далғаларында, арабир аста-аста күлүмсәјән ләпәләриндә

¹ Үзејр һачыбајов. «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары», Азәрб.ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1950, сәһ.13.

² Јенә орада, сәһ.10.

³ Ф. Әмиров. «Һәмишә тәрәвәтли», «Әдәбијат вә инчәсәнәт» гәзети, 28 апрел, 1962-чи ил.

⁴ Јенә орада.

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

доланыб кәзирик. «Короғлу» бизи кәтүрүр, биз тамашанын битдијини көрүңчә «нә јахшы чанымыз гуртарды» - дејә һеч дә нәфәсимизи дәриб севинмирик, әксинә, тамаша гуртарынча, биз түкәнмәз еһтирам һисси илә башымызы өлмәз бәстәкарын - Үзејир бәјин хатирәси гаршысында әјирик...»¹

1938-чи илдә Москвада кечирилән Азәрбајчан инчәсәнәти декадасы күнләриндә кәстәрилмиш «Короғлу» операсы һаггында «Правда» гәзети јазырды: ««Короғлу» сөзүн кениш мә'насында, милли, чанлы халг јарадычылығы чешмәсиндән гидаланмыш бир әсәрдир. Бу операнын мусигисиндә исте'дадли вә гүдрәтли бир халгын һәрарәтли нәфәси дујулур».

Үзејир һачыбәјов бәјүк усталыгла Азәрбајчан милли һармонија вә полифонијасынын әсасыны гојмушдур. О, Азәрбајчан ладлары илә Европанын мајор вә минор системини бирләшдирмишдир.

Ү. һачыбәјов Азәрбајчан мусигисинин өзүнәмәхсус оријинал хүсусијәтләриндән бәһс едәрәк бир чәһәти хүсуси гејд едир ки, Гәрб мусигисиндән фәргли олагаг бизим мусигимиз мајор вә минор әсасында дејил, Азәрбајчан ладлары әсасында гурулмушдур.

«Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» әсәринин икинчи һиссәсиндә халг үслубунда Азәрбајчан ладларында мусиги бәстәләмәк гајдаларындан бәһс олуңур.

Ү. һачыбәјов Азәрбајчан халг мусигисини тәдгиг едәркән ону Европа мусигисиндән фәргләндирән чәһәтләри изаһ едирди. О јазырды ки, Европа мусигисини Шәрг мусигисиндән тәфриг едән әләмәтләрин башлычалары бунлардыр:

- 1) көк
- 2) һава
- 3) вәзн²

Үзејир һачыбәјов көк, һава вә вәзндән бәһс едәрәк јазырды: «Көкә кәлдиқдә европалыларын әсас көкү бојләдир: До, Ре, Ми, Фа, Сол, Лја, Си.

Шәрг мусигиси көкү исә бу чүрдүр:

До, Ре, Ми, Фа, Сол, Лја, Си бемол. Јә'ни европалыларын әсас көкләри ики әдәд бир-биринә мүсави олан мүнфәсил (ајрылы) «тетраһорд»дан әмәлә кәлдији һалда, бизим әсас көкүмүз ики әдәд бир-биринә мүсави олан мүттәсил (битишик) «тетраһорд»дан әмәлә кәлир.

¹ Сүләјман Раһимов. «Сәнәтин шаһ дағы». «Әдәбијат вә инчәсәнәт» гәзети, 28 апрел, 1962-чи ил.

² Ү. һачыбәјов «Азәрбајчанда мусиги тәрәггиси». Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.242.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Үзејир бәј һачыбәјов мүталиә заманы (1939).

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

Бөjlө ки, Европадакы бу нәһв иләдир:

- 1) До, Ре, Ми, Фа.
- 2) Сол, Лја, Си, До.

Биздәки исә бөjlәдир:

- 1) До, Ре, Ми, Фа.
- 2) Фа, Сол, Лја, Си бемол.

Демәли, биздә биринчи «тетрахорд»ун ахыры, икинчи «тетрахорд»ун ибтидасыдыр.

Икинчи мүнһүм фәрг одур ки, бизим «тетрахорд»ларымыз «халис кварта»лар вә «халис квинта»лар илә гурулдуғу һалда, европалыларын «тетрахорд»лары «артырылмыш кварта» вә «әксилмиш квинта»лар әмәлә кәтирир. Бөjlө ки, европалыларда: фа-си «артырылмыш кварта» вә си-фа исә «әксилмиш квинта»дыр. Биздә исә фа-си бемол «халис кварта» вә си бемол - фа «халис квинта»дыр.

Үчүнчү мүнһүм фәрг дәхи будур ки, бүкүнкү Европа мусигисинин бири «мажор» вә о бири «минор» олмагла ики гамлары (гаммалары) олдуғу һалда, бизим мажор вә минордан әләвә башга көкләримиз дәхи вардыр ки, Европанын орта әср мусиги «лад»ларына бәнзәјән «гам»лар кимидирләр.

һавалара кәлдикдә исә, мусигијә чүз'и дә олса, әһәмијјәт верәнләрин һамысына ајдындыр ки, бизим һаваларымыз һеч дә Европа һаваларына бәнзәмәз.

Бунун да әсл сәбәби одур ки, бизим һаваларымыз, бахүсүс дәсткаһ һаваларымыз «Тсетура» (үч тонун комбинасијону) дејилән бир кичик даирәдә һәрәкәт етдији һалда, европалыларын һавалары, бахүсүс «арија»ларында сәрбәст сурәтдә ашағы-јухары атылыб кәзишир вә бу нәһв илә бизим гулағымыза гәриб вә анлашылмаз кәлир.

... О ки, галды вәзнә, бизим дәсткаһ мусигимиз кими бәһрсиз¹ мусигимиз мөвчуд олдуғу сурәтдә, европалыларда бөjlө бир мусиги јохдур, бу фәрг өзү кифәјәтдир».²

Азәрбајчан ладлары һаггында Үзејир һачыбәјов тә'лими кениш әһәмијјәтә маликдир. Бу, Шәргин дијәр халгларынын лад-интонасија системләрини изаһ едир, зәнкин бәстәкарлыг тәчрүбәси әсасында јаранмыш нәзәријјә илә әлағәдар олараг, бу системләри нәзәрдән кечирмәјә имкан верир.³

¹ Өлчүсүз.

² Үзејир һачыбәјов. «Азәрбајчанда мусиги тәрәггиси», Өсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ. 242-243.

³ Е. Аббасова «Үзејир һачыбәјовун јарадычылыг јолу», Ү. һачыбәјов, Библиографија, «Елм» нәшријјаты, Бақы, 1978, сәһ.32.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Үзејир бәј һачыбәјов (1940).

К. Сәфәрәлијева «Бөјүк инсан» мәгаләсиндә бу әсәр һаггында јазыр: «Үзејир һачыбәјовун «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» китабы Азәрбајчан халг мусигисини өјрәнмәк үчүн ән зәрури бир дәрслијә чеврилмишдир. О, Азәрбајчан мусигисинин, шифаһи ән'әнәләринин ганунаујғунлуғларыны кениш мусигичиләр үчүн ачмышдыр.

Бу китабын көмәји илә инди дә Азәрбајчан мусигисинин әсаслары өјрәнилир».¹

Үзејир һачыбәјовун «Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» әсәри Азәрбајчан мусиги инчәсәнәтинин даһа да инкишаф етдирилмәси үчүн бир бүнөврәдир.

Үзејир һачыбәјовун Ев-Музејиндә дүнјасыны дәјишән, чох танынмыш, мәшһур академик Худу Мәммәдов бу әсәр һаггында белә демишдир: ««Азәрбајчан халг мусигисинин әсаслары» бөјүк бир дәрјадыр. Бу гијмәтли әсәр тәкчә Азәрбајчан халг мусигисинин дејил, ејни заманда бүтүн елмләрин әсасыдыр».

¹ «Бәстәкарын хатирәси» китабы, Азәрнәшр. Бақы, 1976, сәһ.62.

Үзејир бәј һачыбәјов
«Азәрбајчан халг
мусигисинин әсаслары»
елми әсәри үзәриндә
ишләркән (1945).

Унудулмаз бәстәкарымызын јаратдығы өлмәз әсәрләр тәк бир Азәрбајчан халгынын дејил, бир чох халгларын наилијәти олмушдур. Онын аһәнқдар мусигиси азәрбајчанлыја вә руса, түркмәнә вә өзбәјә өз мәфтунедичи гүввәсини көстәрир. Реализм вә демократизм, ајдынлыг вә садәлик, оптимизм вә чанлылыгла долу олан бу мусиги бүтүн түркләрә јол ачмышдыр...¹

Бөјүк бәстәкар-нәзәријәчинин өвәзсиз хидмәтләринә чох јүксәк гүјмәт верәрәк Русијанын әмәқдар инчәсәнәт хадими Раиса Глезер демишдир: «Үзејир һачыбәјов тәкчә көркәмли бәстәкар дејил, һәм дә көркәмли педагог, ичтимаи хадим вә Азәрбајчан мусиги мәдәнијәтинин јарадычысыдыр. Түкәнмәз халг мусигиси хәзинәсиндән - фолклордан

јарадычы шәкилдә бәһрәләнән бөјүк сәнәтқара мәнз Азәрбајчан мусигишүнаслыгынын өзүлүнү гојмаг кими бир сәадәт нәсиб олмушдур.

Мүасир Шәрг вә Гәрб мусигисинин гаршылыгы әлагәси просесиндә Үзејир һачыбәјов тәчрүбәсинин вә наилијәтләринин бөјүк әһәмијәти вардыр».²

Үзејир һачыбәјовун халга бағлылығы, јарадычылығынын хәлгилији дүнја бәстәкарларынын да диггәтиндән јайынмамыш Үзејир бәј әсәрләринин хәлгилијинин пәрәстишқары олмушлар.

Күрчү бәстәкары, халг артисти О. Тактакишвили Үзејир һачыбәјовун халга бағлылыгындан сәһбәт ачаркән белә демишдир: «... Бәстәкарын (Үзејир һачыбәјовун - С. Г.) мәһарәти кетдикчә чилаланмыш, јүксәлмиш, јалныз халга бағлылығы дәјишмәз галмышдыр. О, даим доғма торпагдан, халг мүдриклијиндән гита алмышдыр».³

1 *Һедәр һүсејнов. «Бөјүк сәнәтқар», Бәстәкарын хатирәси, Азәрнәшр, Бақы, 1976, сәһ. 27.*

2 *«Әдәбијат вә инчәсәнәт» гәзети, 21 нојабр, 1975-чи ил.*

3 *«Коммунист» гәзети, 19 декабр, 1965-чи ил.*

II ФӘСИЛ

ДАҺИ БӘСТӘКАР- МУСИГИШҮНАСЫН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА ИФАЧЫЛЫГ СӘНӘТИ ПРОБЛЕМЛӘРИ

Ифачылыг сәнәти Үзејир һачыбәјовун һәмишә диггәт мәркәзиндә олмуш, бу мәсәләјә чидди фикир вермишдир. О, ифачылыг мәдәнијәтинә јијәләнмәк үчүн мүғәнниләрә мүкәммәл тәһсил алмағы, савадлы олмағы төвсијә едирди. Ү. һачыбәјов дејирди:

*«Јүксәк бәдий сәнәт јалныз о заман үмүмхалг малы ола биләр ки, бу сәнәтин ән көзәл вә ән исте'дадли ифачылары олсун. Исте'дадли ифачылар олмадан милли сәнәтин тәмтәрағлы инкишафы да ола билмәз».*¹

1920-чи илләрдә Азәрбајчан мусиги мәдәнијәти елә бир зирвәјә галмышдыр ки, әввәлләр ону «јалныз арзу етмәк мүмкүн оларды». Бу дөврдә али мәктәбләр, елми идәрәләр ачылмагла бәрабәр, Азәрбајчан инчәсәнәти саһәсиндә дә мисилсиз јениликләр јаранмышдыр. Бу јениликләрдән бири дә мүкәммәл ифачылыг сәнәти иди. Бу илләрдә бәстәкарларымызла јанашы, јахшы тә'лим алмыш мүғәнниләримиз дә јетишмишдир.

Азәрбајчанда әввәлләр дә чох көзәл ифачылыг мәктәбләри олмушдур. Тәқраролунмаз сәсә малик ханәндәләримиз бу мәктәби јаратмагла милли мәдәнијәтимизин инкишафында чох бөјүк рол ојнамышлар. Белә ханәндәләрдән һачы һүсү, Сәттар, Әбүлһәсәнхан Иғбал, Кештазлы һашым, Әбдүл Бағы Зүлалов, Чаббар Гарјағды оғлу, Кечәчи оғлу Мәһәммәд, Шәкили Әләскәр, Мәшәди Мәммәд Фәрзәлијев, Сејид Шушински, Хан Шушински, Бүлбүл кими ханәндәләр өз сәнәтләри вә сәнәтқарлығлары илә нәинки бүтүн Гағғазда, һәтта Јахын Шәргдә белә шәһрәт газанмышлар.

Үзејир һачыбәјов 1923-чү илдә јаздығы «Азәрбајчанда мусиги тәһсили» адлы бир мөгәләсиндә көстәрирди ки, «Азәрбајчан

1 *Үзејир һачыбәјов. «Азәрбајчанын чичәкләнән инчәсәнәти», Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ. 356-357.*

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

түрклəri истe'дади-мусигичe нe османлы түрклeриндөн, нe дe гоншулары иранилeрдөн нeч дe жери галан дeжилдирлeр. Гафгаз миллeтлeри ичeрасиндe исe мусигиe эн мүстeид оланрa Азeрбaйжан түрклeридир дeсeк, зeррeчe мүбалигe олмaз. Бунларын бир чoxу мeшһур ханeндe вe сазeндөлeри дeжил, жалныз eзлeри ичиндe, бeлкe үмүм Гафгаз миллeтлeри арасында танымыш вe шөһрeт газанмыш мусигарлардыр. Тарзeн садыгларын, ханeндe eбдүлбагыларын, ашыг нeчeфгулларын адлары вe сeдалары Гафгазын һәр бир jериндe мeшһур олуб бeйнeлмилeл бир маһижeтдe ад газанмышлардыр».

Даһи бeстeкар-мусигишүнaс Үзeйир һачыбeјовун публиcистикасында ифачылыг сeнeти проблемлeри кeниш jер тутур. О, дeфөлeрлe бу барeдe мeтбуатда чыхыш eтмиш, мүшавирeлeрдe, конфрансларда eз дeјeрли фикир вe мүлаһизeлeрини билдирмишдир.

30-чу иллeрин eввeллeриндөн башлаjараг Бакынын мусиги ичтимаийeти Азeрбaйжан мусигисинин, eлeчe дe мусигили театрын инкишафы, мусигичи кадрларын jетишдирилмeси кими һeллини кeзлeјөн мeсeлeлeр мүнтeзeм оларaг конфрансларда, мүшавирeлeрдe мүзакирe олунурду. Бу мүзакирeлeрдe Ү. һачыбeјов һeмишe иштирак eтмиш вe мараглы фикирлeр ирeли сүрмүшдүр. О, eз мe'рузe вe чыхышларында, eлeчe дe мeгалeлeриндe һeм ашыг, һeм муғам, һeм дe вокал сeнeтинин хүсусийeтлeриндөн бeһс eтмиш, ифачылыг сeнeтинин тeрeггисии үчүн jоллар кeстeрмишдир.

Бeстeкар ифачылыгын тарихиндөн данышараг ону ики гисмe бeлүрдү. Үзeйир бeј өзү бу һагда бeлe дeјирди: «... Мусиги ичрасы «усталарын» ишидир. Бу усталар габилиjeт вe лeјaгeтлeринe кeрe ики зүмрeјe аjрылырлар: бири шөһeр вe jахуд «мeчлис» мусигичилeридир ки, бунлара мe'лум олдуғу үзрe «ханeндe вe сазанда» дeстeси дeжилир; о бири зүмрe «кeнд» вe jа «чeл» мусигарларыдыр ки, онлар да «ашыг (aшиг) вe зурначы» дeстeсидир».

Даһи сeнeткарымыз Үзeйир һачыбeјов халг мусигисинe, онун кeниш саһeлeриндөн бири олан ашыг мусигисинe бeстeкар jарадычылыгына түкeнмeз гида вe материал верeн мeнбe кими бахырды.

Ү. һачыбeјов ашыг сeнeтинe бир чox мeгалe һeср eтмишдир. Үзeйир бeј ашыг сeнeтиндөн бeһс eдeрeк дeмишдир: «Ашыглар Азeрбaйжанда инчeсeнeтин jени, социалист мүндeричeсини эн

1 Үзeйир һачыбeјов. «Музыкалнаjа култура Азeрбaйджана», «Правда» гeзeти, 1 апрел, 1938-чи ил.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБЕЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МƏСƏЛƏЛƏРИ

тез дујуб мeнимсeјөн вe буну өз кeзeл, орижинал маһныларында усталыгла eкс eтирeн мусигичилeр олмушлар.

Ашыглар күтлe тeрeфиндөн эн чox сeвилeн eсил халг мүғeннилeридир. Онлар һeјaтын jени, ингилаби мeзмунуну бeјүк һeвeслe мeнимсeјир, она халг үчүн доғма олан бeдии форма верирлeр»¹.

Әсрин eввeллeриндe ашыгларын вeзиийeти чox да jахшы олмамышдыр. Онлар күчлү тe'гиблeрe мe'руз галмышлар. Ашыг сeнeти eлүб кeтмeк үзрe олмушдур. Ү. һачыбeјов бу һагда jазырды ки, ингилабдан eввeлки буржуа вe хырда буржуа чeмиийeтинин мусиги-eстетик зeвгүнү эн'eнeви мусигинин «маһир биличлeри», динлeјичилeрдe нeш'e вe риггeт oјатмағы бачаран мүғeннилeр - сазандалар охшамышдыр. Сазандалар ашыглары шөһeрлeрдөн вe ири кeндлeрдөн сыхышдырыб чыхармышды. Ашыглар анчаг хeлвeти, үчгар кeндлeрдe чыхыш eдe билeрдилeр. Ашыг сeнeти eлмeкдe иди.

20-чи иллeрдe ашыг сeнeти дирчeлмeјe башлады, она диггeт вe гајғы илe jанашылды. Вe ашыг сeнeти инкишаф eтмeјe башлады. Республикамызда кeчирилeн ашыгларын дeрд али мeчлисi буна eјани сүбутдур.

Ашыг jарадычылыгынын горунмасы вe инкишафынын eһeмиийeтини jүксeк гиймeтлeндирeн бeстeкар ашыгларын I гурултајынын eһeмиийeтиндөн данышараг кeстeрирди ки, «Гурултај ашыг сeнeтинин чанланмасына хeјли кeмeк eтмeли, онун eлмeкдe олан организминe һeјaт вермeлидир».

Үзeйир һачыбeјов 1928-чи ил мајын 6-8-дe кeчирилмиш ашыглар гурултајында «Ашыг сeнeти» һагында мe'рузe eтмишдир. О, ашыг сeнeтинин тарихини, ашыг сeзүнүн мeншeјини изаһ eдeрeк jазырды: «Ашыг» - eрeб сeзү олуб «aшиг» дeмeкдир. Әсл мeһeббeтин тe'сири илe шe'р вe мусиги гошмаг истe'дадына малик eфсанeви шeхслeр олмушлар. Сонралар «ашыг» ады eсл ашыглар һагында дастанлар данышан, һeм дe өз һeкајeтини сазын мүшaјиeти алтында маһныларла изаһ eдeн шeхслeрe верилмишдир.

Заман кeчдикчe ашыг сeнeти баш верeн тарихи һадисeлeрин тe'сири илe ади пешe характери алмаға башламыш вe ашыглардан тoј һeкајeтчиси вe мусигичиси кими истифаде олунмушдур»⁴.

1 Үзeйир һачыбeјов. «Музыкалнаjа култура Азeрбaйджана», «Правда» гeзeти, 1 апрел 1938-чи ил.

2 Jeнe орада.

3 Ү. һачыбeјов. «Ашыг сeнeти». Әсeрлeри, II чилд, Азeрб.ЕА-нын нeшријаты, Бакы, 1965, сeһ.253.

4 Үзeйир һачыбeјов. «Ашыг сeнeти», Әсeрлeри, II чилд, Азeрб.ЕА-нын нeшријаты, Бакы, 1965, сeһ.251-253.

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

Биринчи гурултајын кечирилдији күнлөрдө ашыглары чоҳдан унудан вә онларын сәнәти һагғында тәсәввүрләри олмајан адамлар ашыг һаваларынын тәрәвәтинә, форма вә мөзмун көзәллијинә вәләһ олдулар.

Ашыг мусигисини Ү. һачыбәјов формасына көрә ики категоријаја ајырыр: эпик вә лирик. Бу категоријалары шәрһ едәрәк бәстәкар жазырды: «... Эпик репертуара Көрәми, Короғлу вә саирә дахилдир. Бу адлар ашыгларын бәһс етдији дастанлардакы гәһрәманларын адларыдыр. Ашыг дастанын мөзмунуну охумадан, һекајә шәклиндә данышыр, гәһрәманларын вә иштирак едән башга шәхсләрин сөз вә мүрачиәтини исә сазын мүшајиәти илә охујур.

Лирик мусиги формаларынын адлары ше'р адларындан көтүрүлмүшдүр, мәсәлән: дүбәјт, мүхәммәс, гафијә, гәсидә вә с.»

Ү. һачыбәјов ашыглары «Баяты вә шикәстә»ләримизич ән јахшы ифачысы кими сәчијәләндирәрәк жазырды: «Ашыглар, Азәрбајчан баятылары вә шикәстәләринин ән јахшы ифачыларыдыр. Азәрбајчанда ашыглар сазандалардан әввәл мејдана кәлмишдир».¹

Үзејир һачыбәјов ашыглары азад рәссама бәнзәдәрәк гејд едирди ки, ашыг ифачылыг мәһарәтини схластик мүһитдә өјрәнмир, она тәмиз һава, јашыл чәмән, чөл чичәкләринин әтри, уча дағлар, кениш тарлалар, гушларын чәһ-чәһи, чајларын шырылтысы илһам кәтирир.²

Азәрбајчан бәстәкарларынын әсәрләринә ашыгларын бөјүк тә'сириндән бәһс едәрәк Ү. һачыбәјов 1 апрел 1938-чи ил тарихли «Правда» гәзетиндә жазырды: «Мәним јаздығым «Короғлу» операсы әсасән ашыг сәнәти үзәриндә гурулмушдур».³

1938-чи илдә «Литературный Азәрбајджан» журналынын 3-4-чү сајларында дәрч едилмиш «Азәрбајчан инчәсәнәти» мәгаләсиндә Ү. һачыбәјов жазырды ки, әввәлләр сыхышдырылан ашыглар инди һәм шәһәрләрдә, һәм дә кәндләрдә халг маһныларынын көзәл ифачылары кими һөрмәт газанмышлар.

Елә һәмин илдә Москвада кечирилән Азәрбајчан инчәсәнәти онкүнлүјүндә халг мүғәнниләри - ашыглар өз усталыгларыны көстәрдиләр. Ү. һачыбәјов ашыглардан Әсәдин, Мирзәнин,

¹ Үзејир һачыбәјов. «Ашыг сәнәти», Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.251-253.

² Ленә орада, сәһ.253.

³ Ү. һачыбәјов. «Музыкалнаја култура Азәрбајджана», «Правда» гәзети, 1 апрел, 1938-чи ил.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Мәммәдин сәнәткарлығына, көзәл сәнәтинә јүксәк гијмәт вермиш, онлары «уһад сәнәткар» адландырмышдыр.

Үзејир һачыбәјов мәгалә вә чыхышларында кечмишин көркәмли сәнәткарларынын - Аббасгулу, Нәчәфгулу, Талыб, һатәм кими киши ашыглары илә јанашы, Ширин, Набат, Мәләк кими дөврүнүн истә'дадли гадын ашыгларынын да адыны чәкир, онларын сәнәтини јүксәк гијмәтләндирир.

Үзејир һачыбәјов ашыг дәстәләринин тәркибиндән сөз ачараг «Азәрбајчан мусиги һәјатына бир нәзәр» адлы мәгаләсиндә жазырды: «Ашыг дәстәси дәһи әксәрән үч нәфәрдән олуб, бунларын бири һәм охујар, һәм дә «саз» чалар, ики јердә галаны исә аләти-нәғмәдән олан «балабан» чалар, балабанчынын икинчисинә «зү» тутан вә јахуд «дәмкеш» дејирләр ки, бунун вәзифәси һава чалмаг олмајыб, јалныз бир сәданы узатмагдан ибарәтдир, балабан чаланлар «түтәк» вә «зурна» дәһи чаларлар; бу һалда бунларын ханәндәси дөф (тәбил) чалмалыдыр, ашыг дәстәси чох вахт муғамат вә дәсткаһлардан бихәбәр олуб «репертуар»лары халг маһныларындан вә нағылларындан әмәлә кәлир, һава илә ширин-ширин нағыллар сөјләјиб охујарлар».¹

Ашыг сәнәти һәмишә халга јахын олмуш, халг чешмәсиндән су ичмишдир. Үзејир һачыбәјов халг мусигисинин күчлү ганады олан ашыг јарадычылығына јүксәк гијмәт вермишдир. Бу сәнәтин вә онун јарадычыларынын халга јахынлығыны хусуси гејд етмишдир. О дејирди ки, бу сәнәт халга, күтләләрә даһа јахындыр, халгын һәјәчан вә арзуларыны халг мусигисинин башга нөвләринә нисбәтән даһа парлаг әкс етдирир: «... Ашыг сәнәти халгын өз јарадычылығыдыр; халг јарадычылығы техники вә ја методики васитәләрлә дејил, өз-өзүнә, халгын мәдәни вә ичтимаи-сијаси јүксәлиши илә јанашы инкишаф едир».²

Үзејир һачыбәјов Азәрбајчан опера сәнәтинин инчиси «Короғлу»да ашыг мусигисиндән истифадә етмәси һагда белә жазырды: ««Короғлу»ну ашыглар тәрәннүм едир вә она көрә дә операда үстүн кәлән стил ашыг стилидир. Ән артыг бу һал III вә IV актларын антрактаында вә бу саһәдә өзүнү ашыг гәләмә верән Короғлу партијасында һисс едилир. Муғаматдан исә башлыча олараг ханы вә онун сарај адамларыны характериз етмәк үчүн истифадә етмишәм».³

¹ Үзејир һачыбәјов «Азәрбајчан мусиги һәјатына бир нәзәр». Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.217.

² Ү. һачыбәјов. «Ашыг сәнәти», Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.253.

³ Ү. һачыбәјов. «Короғлу» операсы», «Бакински работчи» гәзети, 18 апрел, 1938.

Ү. Һачыбәјовун рәһбәрлији алтында Азәрбајчан ашығларынын ики гурултаји кечирилмишдир. I гурултај 1928-чи илдә, II гурултај исә 1938-чи илдә. Сонрадан бу нәчиб тәшәббүс давам етдирилмиш, ашығларымызын јарадычылығ кејфијәтләринин үзә чыхарылмасына көмәк етмишдир.

Баһарын илк күнләриндә, 1984-чү илин март ајынын 19-да исә Азәрбајчан ашығларынын IV али мәчлиси кечирилмишдир. Бу мәчлисдә ашығларымыз бир даһа өз бачарығларыны көстәрмиш, истә'дадларыны нүмајиш етдирмишләр.

Тарихән тәшәккүл тапмыш бу көзәл ән'әнә зәманәмиздә јени мәзмун көсб етмиш, даһа да инкишаф едиб зәнкинләшмишдир.¹

Үзејир Һачыбәјовун публисистикасында муғам вә вокал ифачылығи мәсәләси дә әсас јерләрдән бирини тутур. О, мәгалә вә чыхышларында, мә'рузәләриндә муғам вә вокал ифачылары кадрларынын јетишдирилмәси проблемләри, ифачылығ мәдәнијјәти, мусиги тәһсили, зөвг вә коллективин ләјағәти, вокал сәнәтинин тәблиғи вә с. бу кими мәсәләләр барәдә чидди фикирләр сөйләмишдир.

Әсрин әввәлләриндә Азәрбајчан мусигиси шифаһи јолла инкишаф етдији үчүн охујанлар арасында мүөјјән бир гәјда-ганун олмамышдыр. Һәр бир мусигичи, Һәр бир ифачы өз истәјинә ујун муғамлары, халг маһныларыны ифа етмишдир. Бу да ејни муғамын, ејни халг маһнысынын мүхтәлиф вариантларда сәсләнмәсинә сәбәб олмушдур.

20-чи илләрдә бөјүк бәстәкарымыз Үзејир Һачыбәјовун тәшкилатчылығ мәһарәти сәјәсиндә бу манеәләр арадан көтүрүлмүш, консерваторијада ифачылығ шө'бәси ачылмыш, нот системи тәдрисинә башланмыш, халг мусиги инчиләри топланмыш вә нота көчүрүлмүшдур.

Лакин илк илләрдә ифачылығ мәсәләләри чох да үрәкәчән нәтичәләр вермәмишдир. Чатышмајан чәһәтләрдән данышарағ Ү. Һачыбәјов билдирди ки, ифачы, хүсусән охујан кадрлары һазырламағ иши Бақы консерваторијасынын зәиф чәһәтидир. Бу вәзијәт бизи Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасынын бүтүн ишинә, хүсусән охујан кадрларын сәјәнын артмасына вә охума културасынын јуксәлмәсинә чидди диггәт вермәјә мәчбур едир.²

Үзејир Һачыбәјов бир чох мәгаләләриндә, чыхышларында вә мә'рузәләриндә бу мәсәләләрдән чидди сөһбәт ачмыш,

¹ «Һәмишәчаван, никбин сәнәт» (Азәрбајчан ашығларынын IV гурултаји), «Әдәбијат вә инчәсәнәт» гәзети, 23 март, 1984-чү ил.

² Үзејир Һачыбәјов. «Азәрбајчанын мусиги мәдәнијјәти», «Коммунист» гәзети, 5 феврал, 1939-чу ил.

ифачылығын сирләри, ифачыларын уғурлары, Европа мусиги мәдәнијјәтинә јијәләнмә вә с. мәсәләләрдән бәһс олунмушдур.

Ү. Һачыбәјов 1931-чи ил декабрын 14-дә Бүлбүлүн «Сәсин диафрагма үслунун түрк халг маһнысынын ифадәсиндә тәтбиғи» мә'рузәси илә әләғәдар музакирә заманы чыхыш етмишдир. «Охума мәдәнијјәти һаггында» адлы бу чыхышында Үзејир бәј охума үслубундан, Европа вә Шәрг охума үслубундан, тәләбәләрә һәр ики үслубун тәдрис едилмәсиндән вә ләзымынча өјрәдилмәсиндән данышмышдыр. Бу чыхышда Үзејир Һачыбәјов Бүлбүлүн охума үслубундан сөһбәт ачмыш, онун охума габилијјәтини бәјәндијини сөйләмишдир. Ү. Һачыбәјов бу мәсәләләри шәрһ едәрәк демиишдир: «Чох шадам ки, өзүнүн илк аддымларындан Европа вокал мәдәнијјәтинә јијәләнмиш, Европа вокал мәдәнијјәтинин тамамилә әкси олан бир мүһитдә тәрбијәләнмиш Бүлбүл Италијада олдуғу дөрд ил¹ әрзиндә өз габилијјәти, өз арзусу сәјәсиндә дәјишә билмишдир.

Мүғәннинин илк концертини динләјәркән мән мәфтун олдум, театрдан сон дәрәчә мәнун чыхдым... Лакин о заман ки, сәнәткар вокал мәдәнијјәтини чидди өјрәнир вә бу гәдәр көзәл охујур, онда әсл зөвг алырсан».²

Ү. Һачыбәјов бу чыхышында Азәрбајчан вокал сәнәтинин фәхри Бүлбүлүн һәм Европа үслубунда, һәм дә Шәрг үслубунда, Шәрг маһныларыны јахшы охумасыны һеч дә Европа тәһсили илә әләғәләндирир. Јалныз ифачылығ мәдәнијјәтинә јијәләнмәси илә бағлы олдуғуну көстәрир: «... Бүлбүлүн үстүнлүјү ондадыр ки, о, һәлә синәдән: боғаздан охумасы бир јана галсын, - һәр шөјдән әввәл ифачылығ мәдәнијјәтинә јијәләнмишдир. Мән бу әгидәдәјәм ки, биз тәләбәләрә нотла чалмағы өјрәтдијимиз кими, нотла да охумағы өјрәтмәлијик. Тәләбәләрә мәдәни тәһсил вермәк ләзымдыр. Буну билмәјәнә италјан үслубу да көмәк едә билмәз».³

Ү. Һачыбәјов Европа мусиги мәдәнијјәтинә јијәләнмәклә Шәрг мусигисини јаддан чыхармамағ, јахуд бу ики стили бир-биринә гарышдырмамағ зәрүрәтини көстәрирди. О, бу мәсәләләрдән бәһс едәрәк «Театр тәәссураты» мәгаләсиндә јазырды ки, Европа мусиги мәдәнијјәтинә јијәләнмәк савадлы бир мусигичи олмағ демәкдир. Ифачылар да кәрәк Европа мусиги елмнә јијәләнсин. Лакин Европа мусигисини өјрәнәркән бир шеји јаддан чыхармағ

¹ Бүлбүл. 1927-чи илдә Италијада тәһсил алмаға кетмиш, 1931-чи илдә вәтәнә гајытмышдыр.

² Үзејир Һачыбәјов. «Охума мәдәнијјәти һаггында», Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријјаты, Бақы, 1965, сәһ. 161.

³ Јенә орада, сәһ. 162.

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

лазым дејилдир ки, о да Европа мусигиси илэ Шəрг мусигисини гатышдырмамагдыр. Мəсələn, «Шур» охујаркəн ичинə Европа гина (охума - С. Г.) стили салыб «романс» дəндəрмэмək, «Баяты-Шираз» чаларкəн Гəрб мусигисини «Арпеччио»сына бəнзэр јарашыгсыз бармаглар вурмамаг, бир Шəрг навасыны «Һармонија» едəркəн харич сəsли «аккорд»лар исте'малы илэ һаваны корламамаг; əлгəрəз, Европа мусигисини өјрəнмək Шəрг мусигисини харабламаг үчүн дејил, савад, елм вə билик кəсби үчүндүр.

Бəстəкар кəстəрирди ки, Европа мусигисини өјрəнмəклə өз Шəрг мусигимизин гəваидини (гајдаларыны - С. Г.) даһа тез, хүсусијəтлəрини даһа ајдын дəрк етмək вə бунун əсасында онун тəрəггисинə даһа артыг кəмək етмək олар.

Ү. һачыбəјов гејд едирди ки, консерваторијаја мүғəнни олмаг арзусу илэ дахил олан һэр бир тəлəбə ифачылыг сənəтинин бүтүн гајдалары үзрə охумағы өјрəнмəлидир. Үзејир һачыбəјов мүғəннинин һансы сəsə (синə, боғаз) малик олмасына əһəмијəт вермирди. О, мүғəннидə һэр шејдөн əввəl ифачылыг мэдəнијəтинə малик олмасыны гијмəтлəндирирди. Вокал мэдəнијəтинин мүғəннилəрə мəнимсəдилмəsi саһəсиндə Үзејир бəј чох чидди мубаризə апарырды.

Үзејир һачыбəјов охума габилитетиндən, сəһнə давранышындан, ифачылыг мэдəнијəтиндən данышаркəн республикамызын бир сыра муғам вə вокал ифачыларынын адыны чəкир, онлара јүксək гијмəт верирди. О, Азəрбајчанда чалыб-охујан мусигичилəрдən бəһс едəркəн мəгалə вə чыхышларында тарзэн Гурбан Пиримов, мүғəннилəрдən Бүлбүл Мəммədов, Шөвкəт Мəммədова, һүсəјнаға һачыбабабəјов, Ағабаба Бүнјадзadə, һəгигəт Рзəјева, Зəһра Рəһимова, Сејид Шушински, Хан Шушински, Фатма Мəһрəлијева, Шөвкəт Əлəкбəрова, Сара Гəдимова вə башгаларынын адыны чəкир, онларын əлдə етдиклəri мувəфғəгијəтдэн сөз ачыр вə бу мусигичилəri милли инчəсənəтимизин усталары адландырырды.

Халг рəссамы Микајыл Абдуллајев Үзејир һачыбəјов һаггында хатирələриндə јухарыда адыны чəкдијимиз Ағабаба Бүнјадзadəнин бəстəкар тəрəфиндən гијмəтлəндирилмəsiни белə хатырлајыр: «Үзејир кəнч Ағабабанын (Бүнјадзadə) надир сəсинə вə сəһнə исте'дадына бəјүк гијмəт верирди. Јадымдадыр, бəстəкар Короғлунун партијасына икинчи бир вариант, јə'ни Бүнјадзadəнин баритон сəсинə ујғун јени бир вариант һазырламаг фикринə дə дүшмүшдү»¹

¹ М. Абдуллајев. «Бир портретин тарихи», «Коммунист» гəзети, 19 декабр, 1965-чи ил.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБƏЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МƏСƏЛƏЛƏРИ

Үзејир һачыбəјов Шəрг услубунда охуманы сəчијəлəндирəрək «Азəрбајчан мусиги мэдəнијəтинин өјрəнилмəsiнə даир материаллар» һаггында 1934-чү илдə консерваторијада едилмиш мə'рузə əтрафында чыхышларда демишдир: «Бунлар (Шəрг услубунда охума - С. Г.) бəјин сəsлəридир. Европа услубунда олдуғу кими, бизим дə охумағымызда хиртдəкдən кəлən сəs вардыр. Лакин биздə мүғəннилəр сəs титрəјишини даһа чох узадырлар. Биздə дə фалсет (һөрфи мə'насы сахта демəкдир, - италјанча - С. Г.) ишлəдə билəрлэр, лакин биздə чəмијəт гаршысында бу чүр охумаг јарамаз... Биздə садəчə десək, сəs титрəјиши чох инкишаф етмишдир. Бу титрəјиш гадынлара нисбətən кишилəрдə даһа артыг вə күчлү олур. Гадынларымыз халг маһныларыны охујаркəн сəs диапозону олдуғча кичик - чəми бир октавадыр. Кишилəр исə сəs теллəриндə ики октава кəркинлик јарада билирлэр»¹.

«Азəрбајчан мусиги мэдəнијəтинин өјрəнилмəsiнə даир материаллар» адлы мə'рузəни Бакы мусиги мəkтəблəринин бириндə скрипка мүəллими ишлəјən вə чох да кениш билијə малик олмајан С. Беркелсон адлы бир нəфэр етмишдир. О, Јахын вə Орта Шəрг халгларынын, о чүмлədən Азəрбајчан халгынын мусиги нəзəријəсини вə тарихини елми чəһəтдən ишыгландырмаг иддиасында олмушдур. Бу мə'рузə илэ əлагəдар музакирələрдə иштирак едən бə'зи шəхслəр Азəрбајчан вокал сənəтини мејмун сəсинə бəнзəтмишлэр. Бу да Үзејир һачыбəјову чох əсəблəшдирмиш вə мə'рузə əтрафындакы музакирələрдə ики дəфə əсəби һалда чыхыш етмишдир.

Үзејир һачыбəјов демишдир: «Муғам охумағы һејванларын сəсилə нечə мүғажисə етмək олар? Муғаматын бəјүк дахили ганунаујғунлуғу вардыр. Бизим муғамлары һэр һансы бир гондарма фалсетлə охумаг олмаз, буну динлəјən дə тапылмаз.

...Мə'рузəчи һејванын уламасы илэ мүғажисə олуна билəчək əн мэдəнијəтсиз бир охумағы идеаллашдырыр. Бу адам екзотикдир. О, бизим охумағымызы мејмунун чығыртысы, јахуд бүлбүлүн чəһ-чəһи кими баша дүшүр. Бу адам бизим мэдəнијəтимизлə таныш дејилдир. Белə бир иши елми əсəр адландырмаг олармы?»²

¹ Ү. һачыбəјов. Əсəрлəri, II чилд, Азəрб.ЕА-нын нəширјаты, Бакы, 1965, сəһ.165.

² Ү. һачыбəјов. Əсəрлəri, II чилд, Азəрб.ЕА-нын нəширјаты, Бакы, 1965, сəһ.166-167.

Ү. һачыбәјов мә'рузәдә ирәли сүрүлмүш чәфәнкијаты рәдд едәрәк әсл ифачылыг мәдәнијәтини синәдән кәлән тәбии сәслә охумаг јолу илә әлагәләндирмишдир.

Бөјүк бәстәкар ифачылыг проблемләриндән данышараг јенә дә һәмин чыхышында демишдир: «Әкәр пис мүғәннини динләмишсинизсә, бу о демәк дејил ки, охујанларын һамысы писдир. Елә мүғәнниләр дә вар ки, онлар чох јахшы вә сәрбәст охујурлар, еләләри дә вар ки, сәси јохдур, анчаг мүғәнни олмаг истәјир, сәсинә о гәдәр күч верир ки, аз галыр бағры чатласын».¹

Үзејир һачыбәјовун бу фикрини әсас кәтүрәрәк демәк истәрдики ки, инди дә «мүғәнни олмаг истәји» хатиринә мүғәнниләримиз пејда олублар. Бу мүғәнниләр бир нөв јағышдан сонра чыхан кәбәләкләри хатырладырлар. Сајлары олдугча чохдур. Лакин үзә чыхарыласы, мүејән мүсабигәләрдә иштирак едә билән мүғәнниләримиз, ханәндәләримиз аздыр.

Азәрбајчан инчәсәнәти онкүнлүјүнүн Москва Бөјүк Театрынын салонунда кечирилән јекун концертиндә Хан Шүшинскинин охудуғу «Гарабағ шикәстәси» бүтүн тамашачы вә динләјичиләри елә овсунламышды ки, бу бөјүк сәнәти вә сәнәткары алгышламаг үчүн һамылыгла ајаға галхмышлар. Бу да әлбәттә, әсл сәнәтә вә әсл сәнәткарә бөјүк һөрмәт, әвәзсиз гијмәтдир.

Ифачы Үзејир бәјин дедији кими, јүксәк мусиги вә сәнә мәдәнијәтинә, кәзәл сәсә малик олмалыдыр. һәр бир мүғәнни јахшы охумагла бәрәбәр, өзүнүн харичи көрүнүшүнә, кејиминә, давранышына фикир вермәли, нәзарәт етмәлидир. Ифа заманы артыг һәрәкәт вә жестләрә јол вермәмәлидир. Биринчи нөвбәдә дә тәмиз вә кәзәл сәслә охумалыдыр. Әкс һалда бу, һәм ифачынын өзүнә, һәм дә тамашачы вә динләјичијә һөрмәтсизлик оларды.

7 сентјабр 1942-чи илдә Үзејир һачыбәјовун «Муғамат вә халг маһныларынын ифасы һаггында» мә'рузәсиндә сөјләдији фикирләр бу күн дә өз тә'сирини сахламагдадыр. «Сәнәјә кәрәк уста чыхасан; хам чыхдыгда чамаат концертдән наразы галыр. Әкәр онда (мүғәннидә - С. Г.) артист оду варса, о, кәрәк кет-кедә өз үзәриндә чалышсын вә ифачылыг мәдәнијәтини јүксәлтсин. һәрках о башга шеј далынча кедирсә, ону говмаг лазымдыр».²

Јенә һәмин мә'рузәдә дејилир: «Бә'зән көрүрсән ки, бир актјор мәшг заманы тарын сәси илә өз сәсинин ујғун кәлиб-кәлмәдијинә

1 «Азәрбајчан мусиги мәдәнијәтинин әјрәнилмәсинә даир материаллар» һаггында мә'рузә әтрафында чыхыш. Ү. һачыбәјов, Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.166.

2 Үзејир һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.177.

һеч фикир вермир. Одур ки, өз һөрмәтини билән актјор чамаатдан һөрмәт тәләб етмәздән габаг, өз-өзүнә һөрмәт етмәлидир. Гәдимдә белә иди: бир дөфә мәчлисдә зәнкуләни пис вурдугда ханәндә утанар, бир даһа мәчлисә кәлмәзди. Инди исә бири пис охуудугда буна фикир верилмир, чамаатын тәләби дә јаддан чыхыб кедир».¹

Јухарыда һаггында сәнбәт ачдығымыз бу проблем мәсәлә тез-тез республика мусиги ичтимаијәтини нараһат едир. Бу мәсәләләрдән бәһс етмәк, лазымы јоллар ахтарыб тапмаг үчүн танынмыш бәстәкарлар, мусигичиләр «Дәјирми стол» архасында сәнбәтә јығышырлар. һәр дөфә дә ифачылыг саһәсиндә ејни мәсәләләр һәлл олунур, ејни проблемләр галдырылыр, лакин тәчрүбәдә онларын һеч бири өз әксини тапмыр.

Ифачылыг сәнәти һаггында мәрһум дирижорумуз, халг артисти, мајетро Нијази «Улдуз» журналы үчүн вердији мүсаһибәдә демишдир: «... Ифачылыг сәнәти јүксәк мәдәнијәт, тәрбијә: абыр-һәја, өзүнү идарәетмә бачарығы вә нәһәјәт, гәнирсиз зөвг тәләб едир».²

«О сәнәткар хошбәхтдир ки, халгын зөвгүнү охшајыр, онун емосијаларына тә'сир едиб, гәлбинә јол тапыр. Мүғәнни бу уғура чатмаг үчүн ифачылығын сирләринә бәләд олмалыдыр. Әлмәз нәғмәкарымыз Бүлбүл кәнч ханәндәләрә һәмишә дејәрди ки, бир маһныны, јахуд тәснифи динләјичиләр гаршысында ифа етмәк үчүн ону дәнә-дәнә мәшг етмәлисән, нечә дејәрләр, репертуарыны даим биширмәлисән. Мүғәнни чыхыш әрәфәсиндә өзүнү ифаја һазырламалыдыр. һәјачансыз охумаг, үрәксиз, һиссиз охумагдыр».³

Ү. һачыбәјов «Милли ифачы кадрларын јетишдирилмәсинә даир» Үмумиттифаг мүшавирәсинин ачылышындакы чыхышында мүғәнниләрин нәгсанларындан бәһс едәрәк демишдир: «Башлыча нәгсан ондан ибарәтдир ки, мүејән едилмиш вокал методу үзрә охујанлар охумағы халис техники иш һесаб едир вә дүшүнүрләр ки, охумаг сәс чыхармаг бачарығы демәкдир. Она көрәдир ки, чох вахт бу вә ја башга бир ифачынын техники чәһәтдән дүзкүн охуудуғуну көрүр, лакин гәлбинин аташини һисс етмирсән».⁴

30-40-чы илләрдә Үзејир һачыбәјовун рәһбәрлији илә мүнтәзәм олараг халг јарадычылыгы олимпиадалары вә

1 Үзејир һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.177.

2 «Улдуз» журналы, № 10, 1976-чы ил, сәһ.45.

3 Вәли Мәммәдов. «Муғам, сөз, ифачы». «Ишыг» нәшријаты, Бақы, 1981, сәһ.139.

4 Ү. һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.170.

фестиваллары кечирилмишдир. Бу олимпиада вә фестивалларда кәнчләр иштирак етмиш, өз бачарыг вә исте'дадларыны нүмајиш етдирмишләр.

Бәстәкар гејд едирди ки, «бизим халг јарадычылығы олимпиадаларымыз вә фестивалларымыз милли ифачылыг услубуна малик чохлу халг мұғәнниси ашкара чыхармышдыр. Онларын сәнәткарлығыны диггәтлә өјрәнмәк лазымдыр».

Ү. һачыбәјов 1939-чу илдә «Кәнч талантларын јарадычылығынын нүмајиши» мәгаләсиндә јазырды: «... Ијул ајынын 17-дән 22-нә кими кечирилмиш Үмумазәрбајчан халг мусиги јарадычылығы олимпиадасы бир даһа кәстәрди ки, Азәрбајчанда халг јарадычылығы, Азәрбајчан халгынын исте'дадлы адамлары чошғун сурәтдә инкишаф едир вә јүксәк культураја јијәләнирләр».¹

Үзејир һачыбәјов «Азәрбајчан халг јарадычылығынын тәнәнәси» мәгаләсиндә лап кәнч оғлан вә гызлардан сөз ачыр, онларын сәсләринә, охумагларына јүксәк гијмәт верәрәк јазырды: «Охујан гызлардан Зәрникар Гулијева (Ағдамдан), Нәзакәт (Кәнчәдән),... оғланлардан - Кулаға Мәммәдов² вә Бөјүкаға Ағәјев (Јени Сураханы кәндиндән) мәһарәтлә чыхыш едәрәк, көзәл сәсләрини нүмајиш етдирдиләр».⁴

1941-чи ил март ајынын 16-20-дә Бақыда «Милли мұғәнни кадрларынын һазырланмасы» мәсәләләринә даир Үмумиттифаг мұшавирәси кечирилмишдир. Мұшавирәнин ишиндә Москва, Ленинград, Саратов, Алма-Ата, Тбилиси вә башга шәһәрләрдә кәлмиш нүмајәндәләр иштирак етмишләр. Азәрбајчан Бәстәкарлар Иттифагынын сәдри Үзејир һачыбәјов мұшавирәнин ачылышы мүнәсибәти илә кириш сөзү сөјләмишдир.

Ү. һачыбәјов бу чыхышында Азәрбајчан халгынын мусиги сәнәти вә ифачылары барәдә мә'лумат вермиш вә демишдир: «Әсрләр боју баш верән тарихи һадисәләр нәтичәсиндә Азәрбајчан халгы мұхтәлиф халгларын малик олдуғу ән јахшы хүсусијәтләри мәнимсәмиш вә өз мусиги сәнәтини мұстәгил инкишаф етдирмишдир. Тәсадүфи дејилдир ки, ән јахшы ифачылар, ән јахшы мұғәнниләр мәнз Азәрбајчандан чыхыр».⁵

1 Ү. һачыбәјов. «Совет операсынын јоллары», Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.318.

2 Ү. һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.314.

3 Азәрбајчанын халг артисти Кулаға Мәммәдов.

4 Үзејир һачыбәјов. «Торжество азербайджанского народного творчества», «Бакинскиј рабочиј» газети, 24 ијун, 1939-чу ил.

5 Үзејир һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ.169.

Бу чыхышында Үзејир һачыбәјов халг мұғәнниләри илә опера мұғәнниләрини бир-бириндән фәргләндирән чәһәтләри изаһ едәрәк кәстәрирди ки, - халг мұғәнниси опера мұғәнниси дејилдир, онун өз сәнәткарлыг сәһәси вардыр... Халг мұғәнниләри арасында ифачынын сәсини мұәјјәнләшдирән гијмәт, сәси тә'јин едән ашағыдакы терминләр ишләдилир: мәләһәтли сәс, пис сәс, јахуд хүсуси көзәллијә малик олмајан сәс».¹

Халг мұғәнниләриндән јалныз јахшы сәс, ифачылыг мәдәнијәти тәләб олунурса, опера мұғәнниләриндән, һәм јахшы диапазонлу сәс, һәм ифачылыг мәдәнијәти, һәм дә актјорлуғ мәһарәти тәләб олунур. Әкәр бу чәһәтләр мұғәнниләрдә вәһдәт һалыны тәшкил едирсә, демәк о, әсл сәнәткардыр.

«... Мұғәнни јалныз о заман охуја биләр ки, ифачылыг техникасындан башга бәдии ифа мәһарәтинә дә јијәләнмиш олсун».²

Үзејир бәј опера мұғәнниләринин һазырланмасындан данышараг демишдир: «Опера мұғәнниләринин һазырланмасына кәлдикдә бу мәсәлә өз ифачылыгы илә динләјичиләрдә мұәјјән тә'сир бағышлаја билән мұғәнниләр һазырламаг нөгтеји-нәзәриндән чох вачиб мәсәләдир».³

Үзејир һачыбәјов «Милли мұғәнни кадрларынын јетишдирилмәсинә даир» Үмумиттифаг мұшавирәсинин ачылышындакы чыхышында мусиги мәктәбләриндә ханәндәлик шә'бәси олмасы мәсәләсини ирәли сүрүрдү. О дејирди ки: «...мусиги мәктәбләриндә ханәндәлик шә'бәси олмалыдыр. һәр һалда халг мұғәнниси јахшы мұәллимләрдә әһатә олундуғундан, үмуми мәдәнијәтини. инкишаф етдирән бир шәраитдә јашадығындан мусиги мәдәнијәтиндән узаг олмајачағдыр».⁴

Ү. һачыбәјов халг мұғәнниләринә, онларын охума тәрзләринә, муғамла нечә јијәләнмәсинә чох чидди фикир верирди. О, бу барәдә дөфәләрлә өз фикирләрини билдирмишдир.

Азәрбајчан һөкүмәтинин кәстәриши илә 1942-чи ил сентјабрын 7-дә Бақыда «Муғамат вә халг һаваларынын ифасы» мәсәләләриндән бәһс едән мұшавирә чағырылмышдыр. Мұшавирәдә бәстәкарлар, шаирләр, ханәндәләр, ифачылар, о чүмләдән Бүлбүл, Ч. Гарјағды оғлу, һ. С. Сарабски, Нијази, Ә. Бәдәлбәјли, Сәид Рүстәмөв, С. Вурғун, М. С. Ордубади иштирак

1 Ү. һачыбәјов. Әсәрләри. II чилд, Азәрб. ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ. 169-170.

2 Јенә орада, сәһ.170.

3 Јенә орада, сәһ. 170.

4 Јенә орада.

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

етмишләр. Мүшавирә Мирзә Ибраһимовун сөдрлији илә кечмишдир. Әсас мә'рузәчи исә унутулмаз сәнәткарымыз Үзејир һачыбәјов олмушдур.

Мә'рузәдә бөјүк бәстәкар муғамларымыз, онларын дүзкүн охунма гәјдалары, муғамлара сечилән сөзләр, ханәндә вә сазанда дәстәләринин тәркиби, халг маһныларынын охунмасы, ифачынын сәһнә бачарығы вә с. мәсәләләрдән бәһс етмишдир.

Мүшавирә II дүнја муһарибәсинин гызғын бир дөврүндә кеңирилдији үчүн Ү. һачыбәјов һәр бир концерт програмы тәртиб едәркән чәһһәдәкиләри дүшүнмәји бу ишлә мәшғул олан јолдашлардан тәләб едирди. О кәстәрирди ки, бүгүнкү күнлә сәсләшмәјән маһнылардан, хүсусилә белә маһныларын сөзләриндән гачмаг лазымдыр. Бә'зи халг маһныларынын сөзләрини дәјишиб гәһрәманлыг характерли сөзләрлә әвәз етмәји мәсләһәт көрүрдү. Бәстәкар гејд едирди ки, госпиталларда бир чох јаралылар јатыр; одур ки, онларын јанында «јаралыјам дәјмә, дәјмә» вә с. охумаг олмаз, чүнки бу, јаралыја пис тә'сир едәр.

«Нә дурмусан дағ башында гар кими» вә јахуд «Ширванын јасты јолу, су кәлди басды јолу» һагда иддиа етмәк олар ки, бу һава о сөзләр үчүн јазылмамышдыр. һәмин сөзләрин әвәзинә Гачаг Нәби һаггында гошулмуш кәзәл сөзләр вардыр, онлары охумаг олар, һәм дә кәзәл бир һава итмәз вә белә бир һавадан чәһһәдә әскәрләр илһам аларлар».¹

Ү. һачыбәјов радио концертлариндән данышаркән онун ишиндәки нөгсанлары кәстәрмишдир. Радионун бу сәһәдәки ишинин гәнаәтбәхш олмадығыны гејд етмишдир: «Радио концерти бүтүн рајонлар үчүн верилир, одур ки, бураја даһа артыг фикир верилмәлидир, әләхүсус муһарибә вахтында бүтүн фикримиз дүшмәни мөһв етмәк олмалыдыр. Бунунла бәрәбәр радио концертләри нүмунәви олмалыдыр. һәр чалан вә охујан өз ишинә мәс'улијәтлә јанашмалыдыр».²

Үзејир һачыбәјовун бу мә'рузәсиндән ајдын көрүнүр ки, маһны охујаркән, концерт програмы һазырлајаркән бүгүнкү күнлә ајаглашмаг, бүгүнкү күнү тәрәннүм етмәк лазымдыр.

Ү. һачыбәјов муғаматларын ифасында - да чатышмајән чәһәтләри ачыб кәстәрмишдир. Бөјүк бәстәкар гејд едирди ки, муғамлары дүзкүн вә там охумаг лазымдыр. Муғам охујан «көрүрсән ки, ики кәлмә сөз дејир, далысыны ағлајыр...» Мән дәфәләрлә демишәм ки, кәрәк бизим охујанларымыз муғаматын

1 Ү. һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ. 174.
2 Ү. һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ. 178.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

гәдрини билсинләр, елми-тәчрүби чәһәтдән онлары дүзкүн охусунлар. Буну билмәјәнләр, ја онун әһәмијәтини баша дүшмүр, јахуд тәнбәлликдән үрәкләриндә елә од јохдур ки, ону өјрәнсинләр вә јарадычылыг фантазијасыны бир аз кенишләндирсинләр.

... Чох тәәссүф ки, ел маһныларыны бә'зи сөзләр корлајан кими, муғаматы да бә'зи охујанлар корлајыр».¹

Үзејир һачыбәјов нәғмә илә сөзүн мә'на вә руһ е'тибарилә вәһдәтдә олмасы зәруријәтини өз чыхыш вә мөгәләләриндә дәфәләрлә гејд етмишдир.²

Ифа заманы муғамларын сөзләринә диггәт јетирмәји Ү. һачыбәјов тәләб едирди. О гејд едирди ки, «Сөзләр мусигијә гошулдугда, буна фикир вериб, ше'рин тәләбинә кәрә охунмалыдыр. Бир дә көрүрсән ки, ханәндә ше'ри бир-биринин далынча дејир: бир мисра бу ше'рдән, о бири мисраны о бири ше'рдән. Беләликлә, бүтүн ше'р позулур».³

Унутулмаз сәнәткар, севимли ханәндәмиз Чаббар Гарјағды оғлу бу барәдә чох долғун, кәзәл фикир сөјләмишдир. О, демишдир: «Гәзәли гәзәлә чаламаг ханәндәлик дејил. Әсл ханәндә бир гәзәллә бир дәсткаһ охујар».⁴

Үзејир һачыбәјов ханәндә вә сазанда дәстәсинин тәркиби һаггында да мә'лумат вермишдир. О, ханәндә вә сазанда дәстәсинин тәркибиндән сөз ачараг белә демишдир: «Ханәндә вә сазанда дәстәси әксәр овгат үч нәфәрдән ибарәт олар ки, онлардан бири охујар, тәғәнни едәр,⁵ дикәри: «тар» вә үчүнчүсү исә «каманча» чалар; бу дәстәнин әһли бүтүн муғам вә дәсткаһлары лазымынча билмәлидирләр. Бахүсус ханәндә бир чох ше'р, гәзәл вә тәснифләри һифзиндә сахламалыдыр; тарчалан дәхи дәсткаһларын јолларыны «јахшыча» билмәлидир ки, ханәндәјә «рәһбәрлик» етсин, јә'ни ханәндә бир «кушә»ни охудугдан сонра онун далынча кәлән «кушә»ни чалыб ханәндәни гызышдырсын, каманчачы исә әксәрән тарчаланын далынча кедир; ханәндә кәзәл сәсә малик олуб, устандан тәғәнни етмәкдән әләвә бир дә «зәрб» әләтиндән олан «гавал»ы да усталыгла чала билмәјә борчлудур ки, «рәнк» вә «тәсниф»ләрә кечдикдә «бәһр» тута билсин».⁶

1 Ү. һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ. 174-175.

2 Вәли Мәммәдов. «Саф чешмә», Муғам, сөз, ифачы. «Ишыг» нәшријаты, Бақы, 1981, сәһ. 141.

3 Ү. һачыбәјов. Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ. 175.

4 Мустафа Чәмәнли. «Сәнәткар өмрүнүн изләри», «Азәрбајчан» журналы, №2, 1984, сәһ. 168.

5 Тәғәнни -(ә) - охујан, охумаг.

6 Үзејир һачыбәјов. «Азәрбајчанын мусиги һәјәтына бир нәзәр». Әсәрләри, II чилд, Азәрб.ЕА-нын нәшријаты, Бақы, 1965, сәһ. 216.

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

Сəһнəжə чыхан һәр бир мугəнни, һәр бир ифачы вə һәр бир актјор бугун чəһəтлəрдəн пухтəлəшмиш олмалыдыр. Һәр бир артист јуксək ифачылыг мэдəнијјəтинə јијəлəнмəлидир. Бу чəһəтлəri өзүндə бирлəшдирəн мугəнни, ифачы јахшы бир сənəткар кими гимəтлəндирилəр, халгын дəрин һөрмəт вə рəғбəтини газанар.

1938-чи илдə Москвада кечирилəн Азəрбајчан Инчəсənəти декадасында республикамызын инчəсənəт хадимлəri бəјук мугəффəгијјəтлə чыхыш етмиш, нəјə гадир олдуларыны нумажиш етдирмишлэр.

Азəрбајчан хору, халг чалгы алəтлəri оркестри, рəгс ансамблы, ашыглар, ханəндəлэр, рəггаслар вə чаланлар угурла чыхыш етмишлэр. Ү. һачыбəјов ифачыларымызын угурларыны белə ифадə етмишдир: «Декада тəkчə «Азəрбајчан мусигиси јарадычылыгынын» наилијјəтлəрини дејил, һэм дə биздə ифачылыг мəһарəтинин хејли артдыгыны нумажиш етдирди. Буну халг артисти Булбул Мəммədов, Азəрбајчан халг артистлəri Гурбан Пиримов, һусəјнаға һачыбабабəјов, һагигəт Рзајева вə башга кəркəмли сəһнə усталарынын чыхышлары кəстəрди. Истедадлы вокалчыларымыздан республиканын əмəкдар артисти Ј. Рзајев, Б. Мустафəјев, А. Бунјадзадə, Ч. Ағаларов, солистлəрдən Сара Гəдимова, Зəһра Рəһимова, Шəвкəт Əлəkбəрова, һабелə бир чох башга габиліјјəтлі ифачы-мугəннилəримиз, ојнајанларымыз, чаланларымыз да мугəффəгијјəт газанмышлар».

Белəликлə, Үзејир һачыбəјовун публисистикасында Азəрбајчан халг мусиги мэдəнијјəтинин əсас голу сајылан ифачылыг сənəти проблемлəri əсасən һаггында сəһбəт ачдыгымыз чəһəтлэр олмушдур. Доғрудан да даһи бəстəкарын чохшахəли јарадычылыгында, хусусən долгун елми-публисист ирсиндə халгымызын мусиги мэдəнијјəти, онун мухтəлиф гəбилдən олан ифачылары һаггында бу күн дə бəјук əһəмијјəт кəсб едən вə угурлу бир истигамəт алан фикир вə мугəһизэлəрини дəриндən-дəринə ејрəнмək, дөнə-дөнə тəблиғ етмək бизим мугəддəс борчумуздур.

1 Үзејир һачыбəјов. Мугəддимə. Əсəрлəri, II чилд, Азəрб.ЕА-нын нəшријјаты, Бақы, 1965, сəһ.349.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБƏЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МƏСƏЛƏЛƏРИ

НƏТИЦƏ

Тарихə даһи бəстəкар, нəзəријјəчи, маһир публисист, јазычы, драматург, кəркəмли алим вə педагог, кезэл тарихчи вə дирижор кими дахил олан Үзејир һачыбəјов мусигинин бугун жанрларында əсəрлэр јазмышдыр. Азəрбајчанда опера, оперетта, балет, симфоник, инструментал, камера, хор, күтлəви маһны, романс жанрларында јазылмыш илк əсəрлэр Ү. һачыбəјов гəлəминин мəһсулудур. Азəрбајчан халг мусигисинин тəдгиги вə тəтбиги дə Үзејир һачыбəјова мəхсус олмуш, өзүнүн бугун Шəргдə илк фундаментал елми-нəзəri əсəri олан «Азəрбајчан халг мусигисинин əсаслары»ны јаратмышдыр.

Үзејир һачыбəјовун бəјуклүјү, даһилији тəkчə онун јаратдыгы һəмишəјашар сənəт инчилəri илə өлчүлмүр. О, мəһналы, зənкин фəалијјəтини инчəсənəтин инкишаф етдирилмəsi кими нəчиб ишə һəср етмишдир. Ү. һачыбəјов республикамызда мусиги мəктəблəринин, мусиги техникумунун, Азəрбајчан Дəвлəт Консерваторијјасынын, «Нотлу» халг чалгы алəтлəri оркестринин, Азəрбајчан Дəвлəт хорунун, республика Дəвлəт симфоник оркестринин, мусигили театрын, Азəрбајчан Бəстəкарлар Иттифагынын јарадычысы олмушдур.

Азəрбајчанда мусиги мəктəбинин баниси кими Үзејир һачыбəјов чох бəјук ишлэр кəрмүш, јорулмадан чалышмышдыр. Белə ки, əсрин əввəллəриндə бугун Азəрбајчанда јалныз бир мусиги мəктəби (Бақыда) вар иди. Јүзлэрлə шакирд ичəрисиндə чəми 3-4 азəрбајчанлы тапмаг оларды. Ү. һачыбəјов вə дикəр кəркəмли бəстəкарларын кəркин əмəји нəтичəсиндə республикамызда мəктəблэр чохалмыш, мусиги техникуму, консерваторија ачылмыш, бу мəктəблəрдə минлэрлə азəрбајчанлы тəһсил алмышдыр. Мусиги

СӘДӘТ ГАРАБАҒЛЫ

мәктәбләринин һамысында нот системи вә муғамат үзрә халг чалғы аләтләри шө'бәси ярадылмышдыр.

Ү. һачыбәјов «Лејли вә Мәчнун»дан «Короғлу»ја гәдәр» мәғаләсиндә јазырды: «Тәсадүфи дејилдир ки, Азәрбајчанда јени профессионал операнын јаранмасы илә бир заманда дөрдсәсли хор, нотлу оркестр, нота салынмыш муғамлар мејдана кәлмишдир. Бүтүн бунлар Азәрбајчанын артмагда вә инкишаф етмәкдә олан мусиги мәдәнијјәтинин наилијјәтләридир. Азәрбајчан бәстәкарларынын симфоник әсәрләр јаратмасы да фәрәһли һадисәләрдән биридир».

Ону да гејд етмәк лазымдыр ки, Үзејир һачыбәјов Азәрбајчан бәстәкарлыг мәктәбинин дә баниси олмушдур. Бу мәктәбин тәшәккүл тапмасы бөјүк сәнәткәрын ады илә бағлыдыр.

Даһи сәнәткар Азәрбајчан профессионал бәстәкарлыг мәктәбинин тәмәл дашыны, бүнөврәсини гојуб вә тәчрүбәдә ону һәјата кечириб. Мәктәбин тәрәгги јолуну дүзкүн көрүб, ону даһа да рөвнәгләндириб, инкишаф етдириб. Бәстәкарларымыз һәмишә Үзејир һачыбәјовун әсл өрнәк олан мәктәбиндән бәһрәләниб, ширә алыблар, алырлар вә кәләчәкдә дә алачағлар.¹

Үзејир һачыбәјов Азәрбајчанын мусиги мәдәнијјәтиндән, инчәсәнәт ишчиләринин гаршысында дуран әсас вәзифәләрдән данышаркән кестәрирди ки, Азәрбајчан инчәсәнәти ишчиләринин гаршысында дуран әсас вәзифә дүнја мусиги классикләринин үмуми мусиги сәрвәтинин нәзәријјә вә тәчрүбәсинә јијәләнмәкдән, халг јарадычылыгы формаларынын әсасларыны вә хүсусијјәтләрини өјрәнмәкдән, Үмумиттифаг мигјасында тәгдир олунан вә бүтүн халғларын малы ола биләчәк, бәди и чәһәтдән јүксәк әсәрләр јаратмагдан вә бу мәгсәдләрә наил олмағ үчүн биринчи нөвбәдә кәнч бәстәкарларын, хүсусилә консерваторијада охујан тәләбәләрин мусиги тәһсилени тәкмилләшдирмәкдән ибарәтдир. Сонра бәстәкар гејд едир ки, Бәстәкарлар Иттифагы бу мүнһүм чәһәтә хүсуси фикир вермәли вә кәнчләрин мусиги елминә дәриндән јијәләнмәси иши илә билаваситә мәшғул олмалыдыр.

¹ Гара Гарајев. «Мәһтәшәм сәдәлик», «Коммунист» гәзети, 21 нојабр, 1975-чи ил.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Консерваторијаны битирәнләр: солдан саға - бәстәкарлар: С. Әләскәров вә Ә. Абасов, пианочу Асја Зүлфугарова, тарих-нәзәријјә фәкүлтәсинин кафедра мүдири Н. С. Чумаков, мусигишүнәсләр: Әминә Елдарова вә Лејла Карашарлы, Ү. һачыбәјов вә консерваторијанын мүдир муавини Р. Г. Хәлилов. Бақы, ијун 1947-чи ил.

Ајры-ајры бәстәкарларымызын јарадычылығына көмәк етмәк, онларын әсәрләрини мүнтәзәм сурәтдә тәһлил вә тәнгид етмәк, дүзкүн јол кестәрмәк үчүн Бәстәкарлар Иттифагы јанында тәнгид бөлмәси јарадылмалыдыр.¹

Бөјүк бәстәкар өзүнүн бу габагчыл, әсаслы елми, нәзәри фикирләрини бир тәрәфдән өз јарадычылығында тәтбиг етмәклә, дикәр тәрәфдән дә јени вә чох исте'дадлы бир нәсли, кәнч Азәрбајчан бәстәкарлар нәслини бу руһда тәрбијә етмәклә Азәрбајчан мусиги сәнәтинин инкишафына тамамилә јени истигамәт вермиш олду.²

Үзејир һачыбәјов халг чалғы аләтләри оркестринә Авропа мусиги аләтләрини тәтбиг етдији кими, симфоник оркестрә дә милли мусиги аләтләримиз -

¹ Үзејир һачыбәјов. «Дөврүмүзә лајиг мусиги өсәрләри јарадаг», «Әдәбијат» гәзети, 12 ијун 1944-чү ил.

² М. Чәфәр. «Мусигидә халг дили», «Әдәбијат вә инчәсәнәт» гәзети, 28 апрел, 1962-чи ил.

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

тар, каманча, гара зурна və с. дахил етмишдир. Мəшһур «Короғлу» операсында буну бир даһа нүмајиш етдирмишдир. Бу мүасир сәнəт јолу онун гүдрəтли шакирдлəри, зəманəмизин мəшһур бəстəкарлары тəрəфиндэн давам етдирилир. Бөјүк бəстəкар Үзејир һачыбəјов түкəнмəз јарадычылығында јени-јени харүгəлəр јаратды. Тəкраролунмаз сәнəткар Азəрбајчан инчəсənəтинə бөјүк хəзинəлəр бəхш етди, јени бəстəкарлар нəсли һазырлады.

Халг артисти, мəрһум бəстəкар Ф. Әмиров демишдир: «Фəхр едирик ки, Үзејир һамымызын мүəллимидир. «Короғлу» мүəллифинин хошбəхтлији ондадыр ки, о, бөјүк мəктəб јаратмышдыр. Бу мəктəбин нечə-нечə мүдавимлəри ону динлəмиш, ондан чох шеј əхз етмишдир».¹

«Үзејир һачыбəјов сənəтинин Азəрбајчан бəстəкарларына нə вердијини там ифадə етмəк үчүн мən јалныз белə дејə билəрəм: «Биз һамымыз Үзејир мəктəбиндэн чыхмышыг»».²

Үзејир һачыбəјов бөјүк бир бəстəкарлар və мусигишүнаслар нəсли јетишдирмишдир. Онун тəлəбəлəриндэн Гара Гарајев, Фикрəт Әмиров, Нијази, Чөвдəт һачыјев, Солтан һачыбəјов, Рауф һачыјев, Чаһанкир Чаһанкиров, Сəид Рүстəмов, Сүлејман Әлəскəров, Әшраф Аббасов və онларла башгаларынын адлары өлкəмиздэн хејли узағларда шөһрəт газанмышдыр.

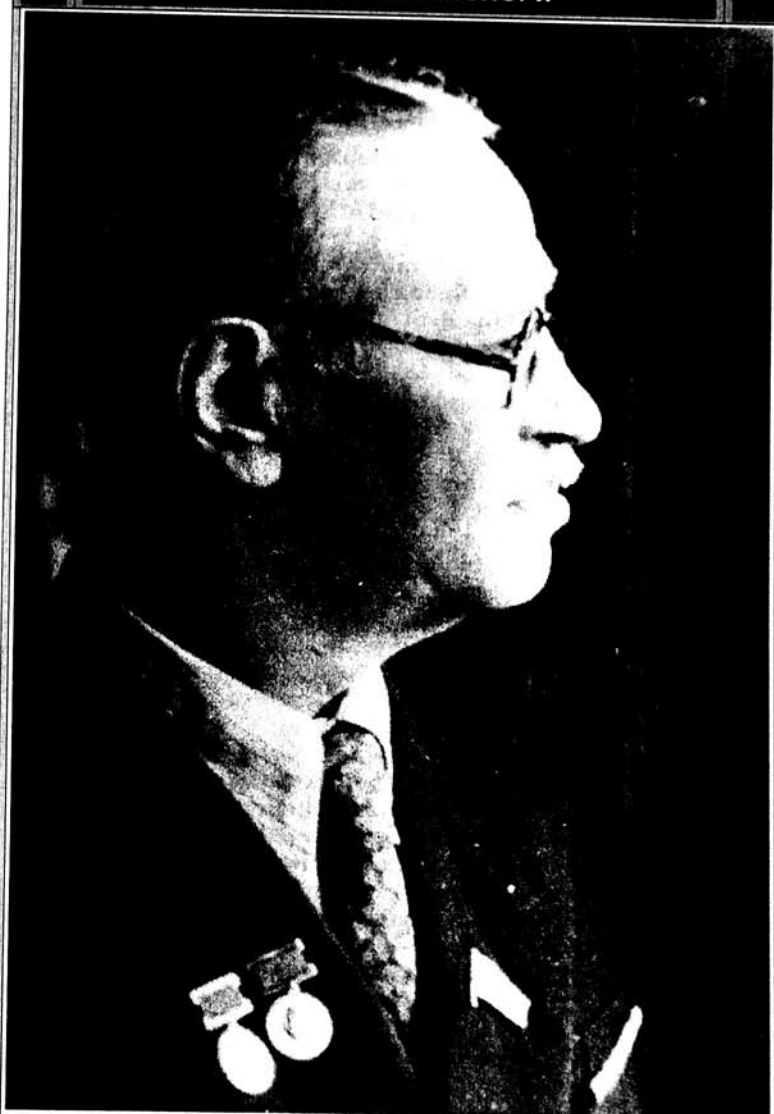
Бу барədə кечмиш ССРИ Бəстəкарлар Иттифагы Идарə һеј'əтинин биринчи катиби, ССРИ халг артисти, бəстəкар Тихон Хренников демишдир: «Азəрбајчанын мүасир исте'дадлы бəстəкарларынын бөјүк дəстəји Үзејир һачыбəјовун көзəл эн'əнəлəри илə тəрбијə олунуб бөјүмүшдүр. Көркəмли мүəллимлəринин јарадычылығы кими, јени нəслин јарадычылығы да һəгигəтэн бeјнəлмилəл олмуш, бүтүн дүнјада танынмышдыр».³

1 Ф. Әмиров. «Һəмише тəрəвəтли», «Әдəбијат və инчəсənəт» гəзети, 28 апрел, 1962-чи ил.

2 Ф. Әмиров. «Үзејир мəктəби», Мусиги сəһифəлəри, «Ишыг» нəшријаты, Бақы, 1978, сəһ.81.

3 «Коммунист» гəзети, 15 декабр, 1965-чи ил.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБƏЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МƏСƏЛƏЛƏРИ

Үзејир бəј һачыбəјов гатарда. 15 ијул 1948-чи ил.
Фото Р. Хəлиловундур.

СƏДƏТ ГАРАБАҒЛЫ

Халг артисти, көркәмли бəстəкар Д. Шостакович исə белə демишдир: «Онун (Ү. һачыбəјовун - С. Г.) шакирдлəри вə ардычыллары - Азəрбајчан бəстəкарлары һаглы олараг совет мусиги јарадычылыгында илк јерлəрдəн бирини тутурлар. Бунда да Үзејир һачыбəјовун чох бəјүк хидмəти вардыр. О, Азəрбајчанда илк мусиги тəһсилини чох кəзəл тəшкил етмишдир».¹

Үзејир һачыбəјов тəлəбəлəринə һəмишə бəјүк диггəтлə јанашмыш, онлара ата гајгысы кəстəрмишдир.

Халг рəссамы Микајыл Абдуллајев бу һагда белə јазыр: «... Үзејир өз тəлəбəлəрини ата мəһəббəти илə диггəтлə динлəјир вə онлара бəјүк гајгыкешликлə кəстəришлəр верирди. Кəнч бəстəкар гызлары - Агабачыны (Агабачы Рзајева - С. Г.), Әдилəни (Әдилə һүсəјизадə - С. Г.) вə Шəфигəни (Шəфигə Ахундова - С. Г.) өз доғма гызлары кими мəһрибанлыгла динлəјирди».²

Ү. һачыбəјов кəнч бəстəкарларын өз əсəрлəриндə халг мусиги хəзинəсиндəн усталыгла истифадə етмəлəрини чох бəјəнир вə дејирди: «Бəстəкарлардан Шəфигə Ахундова, Агабачы Рзајева, Әдилə һүсəјизадə, һачы Ханмəммədов, Сүлєјман Əлəскəров, Фикрəт Əмировун бəјүк мүвəффəгијəтлə ифа олунан вокал əсəрлəри Азəрбајчан ладларына əсасланмыш вə халг мусигиси руһунда јазылмышдыр».³

Кəнч бəстəкар Əфрасијаб Бədəлбəјлинин «Гыз галасы» балетиндəн бəһс едəн мəгалəсиндə исə бəјүк бəстəкар јазырды ки, «...Əфрасијаб əфсанəви сүжети өз мусиги əсəринə əсас кəтүрəрək милли инчəсənəтимизин инкишафы тарихиндə јени сəһифə ачан илк Азəрбајчан балетини јаратмышдыр».⁴

Үзејир һачыбəјов һəмишə өз тəлəбəлəринə башга халгларын мусигисинин ən јахшы чəһəтлəрини өјрəнмəји вə онлардан бəһрələнмəји мəслəһət кəрүрдү.

1 Д. Шостакович. «Бəјүк бəстəкар», «Коммунист» гəзети, 19 декабр, 1965-чи ил.

2 М. Абдуллајев. «Бир портретин тарихи», «Коммунист» гəзети, 19 декабр, 1965-чи ил.

3 Үзејир һачыбəјов. «Мугоддимə», Əсəрлəри, II чилд, Азəрб.ЕА-нын нəшријаты, Бақы, 1965, сəһ.348.

4 Үзејир һачыбəјов. «Девичја башнја», «Правда» гəзети, 25 апрел, 1940-чы ил.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБƏЈОВУН ПУБЛИСИСТИКАСЫНДА МУСИГИ МƏСƏЛƏЛƏРИ

«Һəмишə өјрəнмəјə чан атан вə бизи дə һəмишə өјрəнмəјə чагыран бəјүк сənəткəрын өзүнүн елми, əдəби вə бəди ирси хусусилə Јахын Шəрг вə эрəб өлкəлəри мусигисинин инкишафы үчүн чох əһмијјəтлидир. Бəстəкəрын əсəрлəринин, о чүмлədən, даһа чох «Аршын мал алан»ын үмумијјəтлə, харичдə, елəчə дə Јахын Шəргдəки кениш шəһрəтини мəһз бунунла изаһ етмəк лəзымдыр».¹

Үзејир һачыбəјовун бəјнəлмилəл мусигиси үмумдүнја шəһрəти газанмыш, дүнја мусиги мəдəнијјəтинин гызыл фондуна дахил олмушдур.²

Даһи Үзејир һачыбəјовун вə онун мусигисинин үмумдүнја шəһрəти газанмасынын лап биринчи шəрти бəстəкəрын халга бағлылығы, Азəрбајчан торпагына садиглијидир.

Ү. һачыбəјовун тəлəбəси Фикрəт Əмиров буну гəдим бир əфсанə илə мүгајисə едэрək чох кəзəл, образлы шəкилдə ифадə етмишдир: «... Онун (Үзејир һачыбəјовун - С. Г.) һər бир мусиги əсəри вə һər бир мусиги фикри һəјатилији, хəlгилији вə дəрин елмилији илə өзүнү гејри-елми ирадлардан асанлыгла горуја билир. Мəшһур бир əфсанədə Антејин гејри-ади гүдрəтини онун ајағларынын торпага дајанмасында, торпагла бағлылығында кəрүрлэр. Үзејир һачыбəјов өзү дə бу мүгајисəни севирди вə бəстəкəрын күчүнү-гүввəтини онун халг һəјатына, халг сənəтинə бағлылығында кəрүрдү. Биз бəјүк Үзејир јарадычылыгындакы бу Антеј гүдрəтинин сирлəрини һələ чох өјрəнмəлијик».³

Азəрбајчан халгынын севимли оглу Үзејир һачыбəјов јарадычылығынын бүтүн сəһəлəриндə - һəм мусиги, һəм публисистика, һəм педагожи, һəм дə ичтимаи фəалијјəтдə јалныз белə гүдрəтли Антејлэрлə, халг гəһрəманлары илə мүгајисə олунə билəчək бир шəхсијјəтдир. Халгын дəрин мəһəббəтини газанмыш Үзејир һачыбəјов вə онун өлмəз мусигиси һəмишə јашајачаг, əсрлəрдən-əсрлэрə, нəсиллəрдən-нəсиллэрə кеччəчəкдир.

1 Ф. Əмиров. «Үзејир мəктəби», Мусиги сəһифəлəри, «Ишыг» нəшријаты, Бақы, 1978, сəһ.85.

2 Үзејир һачыбəјовун анадан олмасынын 100 иллији һагында Азəрбајчан һөкүмəтинин гəрəрындан, «Коммунист» гəзети, 6 мај, 1984-чү ил.

3 Ф. Əмиров. «Үзејир мəктəби», Мусиги сəһифəлəри, «Ишыг» нəшријаты, Бақы, 1978, сəһ.85.

ИСТИФАДƏ
ОЛУНМУШ
ƏДƏБИЈАТ

- Үзејр һачыбəјов - Өсəрлəри , II чилд, Азəрбајчан Елмлəр Академијасынын нəшријаты, Бақы, 1965.
- Үзејр һачыбəјов - «Азəрбајчан халг мусигисинин əсаслары», Азəрбајчан Елмлəр Академијасынын нəшријаты, Бақы, 1950-чи ил.
- Үзејр һачыбəјов - «Азəрбајчан халг мусигисинин əсаслары», 4-чү нəшир, Бақы, «Јазычы», 1985-чи ил.
- Үзејр һачыбəјов - «Совет Азəрбајчанынын мусиги мəдəнијəти», «Коммунист» гəзети, 5 феврал, 1939-чу ил.
- Үзејр һачыбəјов - «Дəврүмүзə лəјиг мусиги əсəрлəри јарадаг», «Əдəбијат» гəзети, 12 ијун, 1944-чү ил.
- Узеир Гаджибеков - «Музыкалнаја култура Азербайджана», «Правда» гəзети, 1 апрел, 1938-чи ил.
- Узеир Гаджибеков - «Опера «Короглы»», «Бакински работчи» гəзети, 18 апрел, 1938-чи ил.
- Узеир Гаджибеков - «Торжество Азербайджанского народного творчества», «Бакински работчи» гəзети, 24 ијун, 1939-чу ил.
- Узеир Гаджибеков - «Девичја башнја», «Правда» гəзети, 25 апрел, 1940-чы ил.
- Үзејр һачыбəјовун анадан олмасынын 100 иллији һаггында Азəрбајчан КП МК-нын гарары, «Коммунист» гəзети, 6 мај, 1984-чү ил.
- Д. Шостакович - «Бəјүк исте'дад», «Коммунист» гəзети, 19 декабр, 1965-чи ил.
- Ү. һачыбəјовун вə М. Магомајевин анадан олмасынын 80 иллији гаршысында Москвада тəнтəнали јыгынчагда Т. Н. Хренниковун чыхышы, «Коммунист» гəзети, 15 декабр, 1965-чи ил.
- Мирзə Ибраһимов - «Сəнəтин гүдрəти», «Вəтəн уғрунда» журналы, №6, 1945-чи ил.
- Мирзə Ибраһимов - «Үзејр һачыбəјов сəнəт вə сəнəткарлыг һаггында», Ү. һачыбəјовун əсəрлəри, II чилд, Азəрб. ЕА-нын нəшријаты, Бақы, 1965-чи ил.
- Фикрəт Əмиров - «Мусиги сəһифəлəри», «Ишыг» нəшријаты, Бақы, 1978-чи ил.
- Фикрəт Əмиров - «Һəмишə тəрəвəтли», «Əдəбијат вə инчəсəнəт» гəзети, 28 апрел, 1962-чи ил.
- Фикрəт Əмиров - «Мүəллим», «Коммунист» гəзети, 21 нојабр, 1975-чи ил.
- Сүлејман Рəһимов - «Сəнəтин шаһ дағы», «Əдəбијат вə инчəсəнəт» гəзети, 28 апрел, 1962-чи ил.

- Гара Гарајев - «Мəһтəшəм сəдəлик», «Коммунист» гəзети, 21 нојабр, 1975-чи ил.
- «Азəрбајчан театрынын салнамəси», «Азəрнəшр», Бақы, 1975-чи ил.
- «Јени јол» гəзети, 2 март, 1926-чы ил.
- Əфрасијаб Бəдəлбəјли - «Мусиги һаггында сəһбəт», «Ушагкəнчнəшр», Бақы, 1953-чү ил.
- Рауф һачыјев - «Азəрбајчан мусигисинин бајрамы», «Коммунист» гəзети, 19 декабр, 1965-чи ил.
- Хуршуд Агајева - «Бəјүк бəстəкар», «Коммунист» гəзети, 24 август, 1945-чи ил.
- К. Сəфəрəлијева - «Бəјүк инсан», Бəстəкарын хатирəси китабы, «Азəрнəшр», Бақы, 1976-чы ил.
- Əминə Елдəрова - «Кəркəмли мусиги нəзəријачиси», «Əдəбијат вə инчəсəнəт» гəзети, 17 сентјабр, 1960-чы ил.
- Е. Аббасова - «Үзејр һачыбəјовун јарадычылыг јолу», Ү. һачыбəјовун һəјат вə јарадычылыгынын библиографијасы, «Елм» нəшријаты, Бақы, 1978-чи ил.
- З. Сəфəрова - «Узеир Гаджибеков». «Јазычы» нəшријаты, Бақы, 1983-чү ил.
- Микајыл Мүшфиг - Өсəрлəри, I чилд, «Азəрнəшр», Бақы, 1968-чи ил.
- С.Вурғун - «Бəјүк бəстəкар», «Коммунист» гəзети, 18 сентјабр, 1945-чи ил.
- Һəјдəр Һүсəјнов - «Бəјүк сəнəткар», Бəстəкарын хатирəси китабы, «Азəрнəшр», Бақы, 1976-чы ил.
- Мəммəдсəлəһ Исмајылов - «Азəрбајчан халг мусигисинин əсаслары» китабына мүгəддимə, Азəрб. ЕА-нын нəшријаты, Бақы, 1950-чи ил.
- М. Чəфəр - «Мусигидə халг дили», «Əдəбијат вə инчəсəнəт» гəзети, 28 апрел, 1962-чи ил.
- Гасан Сабри - «О тјуркској опере в Азербайджане», «Искусство» журналы, 1928-чи ил.
- Мир Чаббар - «Түрк операсыны гапамаг олмаз», «Јени јол» гəзети, 7 декабр, 1928-чи ил.
- Нијазинин мусəһибəси. «Улдуз» журналы, № 10, 1976-чы ил.
- М. Абдуллајев - «Бир портретин тарихи», «Коммунист» гəзети, 19 декабр, 1965-чи ил.
- Вəли Мəммəдов - «Муғам, сөз, ифачы», «Ишыг» нəшријаты, Бақы, 1981-чи ил.
- Мустафа Чəмəнли - «Сəнəткар өмрүнүн излəри», «Азəрбајчан» журналы, №2, 1984-чү ил.
- «Һəмишə чаван, никбин сəнəт» (Азəрбајчан ашыгларынын IV гурултајы). «Əдəбијат вə инчəсəнəт» гəзети, 23 март, 1984-чү ил.
- Мираббас Асланов - «Үзејр һачыбəјов - журналист», «Азəрнəшр», Бақы, 1985-чи ил.
- «Азəрбајчан Демократик Республикасы», Азəрбајчан Дəвлəт Нəшријат-Полиграфија Бирлији, Бақы, 1992-чи ил.

Азәрбајҗан
«БИЛИК» Маарифчилик Чәмијјәтинин
Идарә һеј'әтинин Сәдри
Елшад Гулијев

«БАЈАТЫ» Сифариш Әдәбијјаты
Мәркәзинин директору
Рәфиғә Мирзәјева

Бәдии редактору **Мүрсәл Бәһмән**
Корректору **Фидан Әлијева**

Өлчүсү 84x108 1/32
Офсет чап үсулу илә.
Сифариш № 658
Тираж 1100

Мүғавилә гијмәти илә.

«RaMaks» ИКФ јығылыб -
тәртиб едилмишдир.

Азәрбајҗан Республикасы Мәтбуат вә Информасија
Назирлији

«ГЫЗЫЛ ШӘРГ» ичарә мәтбәәси,
Һәзи Асланов күч., 80

«БАЈАТЫ»
Сифариш Әдәбијјаты Мәркәзи,
Сүләјман Тағызадә күч., 78

92-53-42

FR $\frac{1997}{445}$

«БАЈАТЫ»

92 53 42

